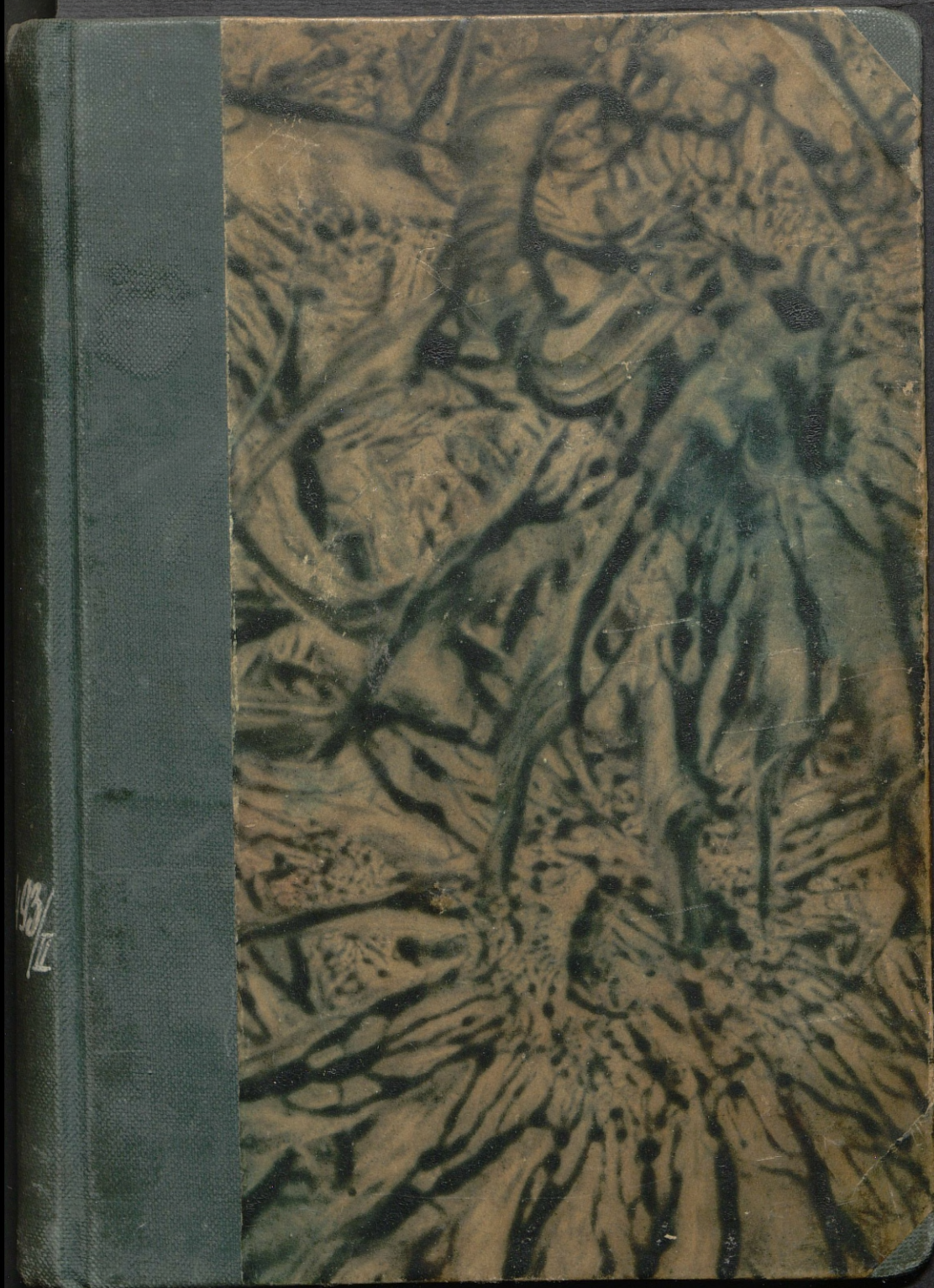

Grey Scale #13

DANES-PICTA .COM

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

03/
II

CZECHOSŁOWACJA
WSPÓŁCZESNA

2/34/15 6-

Dr. M. BOHRER

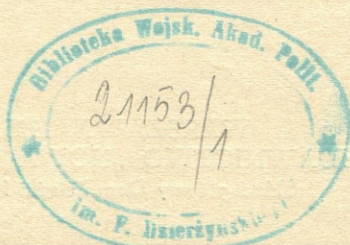
CZECHOSŁOWACJA WSPÓŁCZESNA

WARSZAWA, 1935.
WYDAWNICTWO „NOWA POWIEŚĆ”
Skład główny Dom Książki Polskiej

9(437)

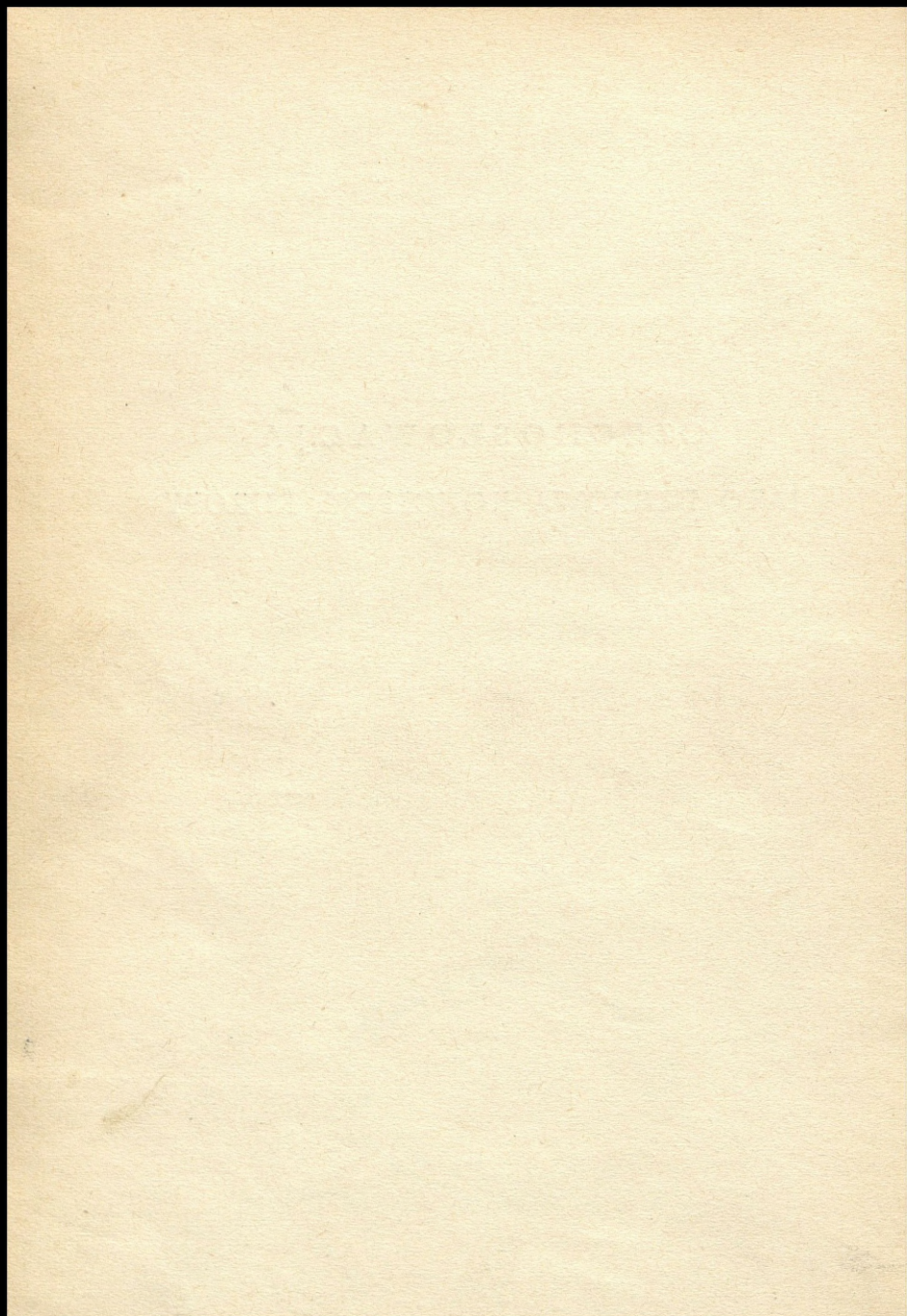
14493/11

Wszelkie prawa autorskie zastrzeżone.

Druk. P. Brzeziński, Warszawa, Tel. 11.72-95.

CZECHOSŁOWACJA
JAKO DZIEJOWA KONCEPCJA EUROPY

28 względnie 30 października roku 1918 są dniami ogłoszenia niepodległości nowego państwa w Europie powojennej: Republiki Czechosłowackiej. W dniach tych powstanie państwa Czechosłowackiego stało się faktem pod względem formalnym. Fakt ten został stwierdzony manifestem Wydziału Narodowego w Pradze. W ten sposób została formalnie zlikwidowaną wiekowa walka Czechów i Słowaków o odzyskanie samodzielnego bytu państwowego.

Przez wieki całe, które narody te spędzały pod panowaniem Habsburgów, myśl o niepodległości zwłaszcza w narodzie czeskim nie osłabła ani przez chwilę, chociaż poszczególne ugrupowania partyjno-polityczne rozmaicie nastawiały się do prawnopañstwowego stanowiska Czech. Historyczne uzasadnienie polegało na tem, że naród czeski w roku 1526 dobrowolnie powołał na tron czeski dynastję Habsburską, że zatem państwo Czeskie nie przestało przez cały czas panowania Habsburgów istnieć jako samodzielne. Stanowisko to nie zmieniło się zatem nawet w późniejszych wiekach, kiedy absolutyzm austriacki względnie węgierski ograniczał coraz bardziej istniejące i historyczne

prawa narodu czeskiego i słowackiego. Z drugiej strony istniały partje, które nie zadawałniały się tem wywodzeniem praw państwowych z faktów historycznych, lecz usiływały uzasadnić prawo do samodzielnego bytu i niepodległości faktem silnego i coraz bardziej wzrastającego rozwoju narodu czeskiego na polu gospodarczem, kulturalnem i narodowem. Ten światopogląd polityczny określany za czasów zaboru austriackiego mianem pozytywizmu politycznego, zyskiwał sobie coraz więcej zwolenników wśród narodu. Zasada radykalizmu historyczno - państwowego stworzyła wraz z pozytywizmem politycznym w roku 1914 t. j. z chwilą wybuchu wojny światowej wspólną syntezę, która stała się istotną podstawą idei państwowości nowej Czechosłowacji.

Ze wszystkich narodów tworzących monarchję austriacko-węgierską, Czesi najsilniej odczuli wybuch wojny światowej jako decydującą chwilę, w której narodzić się miały nowe historyczne ugrupowania w Europie, a w szczególności ludów zamieszkujących Europę środkową. Stuletnie walki Czechów i Słowaków pod panowaniem Habsburgów o odzyskanie samodzielności państwowej a w szczególności o uznanie wolności pod względem narodowo kulturalnym doprowadziły do silnego zgrupowania się narodu czeskiego celem zrealizowania wiekowej idei i stuletnich dążeń

z chwilą wybuchu wojny. Walka o stworzenie nowych podstaw rozwojowych dla ludów zamieszkujących środkową Europę dowodzi, że idea stworzenia samodzielności w życiu tych ludów jest historycznym prawem, którego konieczność przebić się musiała siłą spiżową poprzez wszelkie trudności i mimo ograniczenia, jakie w odniesieniu do tych ludów i ich dążeń tworzyły stale rządy austriacko-węgierskie. Siła tej konieczności dziejowej i prawo do samodzielnego bytowania narodów tworzących była monarchję austriacko-węgierską była tak potężną, że sama przez się starczyła, by samodzielnosc tych narodów stworzyć. Wojna światowa, jej przebieg i wynik, przyspieszyła jedynie ten proces twórczy, który historycznie uważać należy za nieunikniony.

Czechosłowacja i mężowie stanu tworzący jej organizację państwową wybrali od pierwszej chwili powstania dla siebie formę ściśle demokratyczną i na zasadach szerokiej myśli demokratycznej oparto istnienie nowopowstałego państwa. Równocześnie pomyślano od pierwszej chwili nad tem, by wszystkim narodom składającym się na państwo umożliwić samodzielny rozwój, zwłaszcza na polu kulturalnem. Ważność takiego ustosunkowania się państwowego narodu do innych narodów mniejszościowych zrozumieli wszyscy twórcy państwa czechosłowackiego, którzy od

pierwszej chwili jego uznania i zorganizowania kierowali losami nowego państwa. Jeden z najwybitniejszych polityków czeskich. Antoni Švehla który wyszedł z ludu i przez całe życie stał na czele ruchu chłopskiego, pojął, że Czechosłowacja nie tylko spełnić ma doniosłe zadania socjalne i dokonać wielkich, w Europie nieznanymi reform agrarnych, lecz by utrwalić byt państwa i zabezpieczyć młodą republikę w ramach zatwierdzonych przez traktaty pokojowe, zmuszoną będzie szukać głębokiego porozumienia się z innymi Czechosłowację zamieszkującymi narodami. Już w roku 1920 a więc w niecałe dwa lata istnienia republiki udało się Švehli zrealizować te wytyczne w ten sposób, że wciągnął do pozytywnej pracy państwowej Niemców czechosłowackich, którzy tak ze względu na swoją ilość jak i tradycyjne siły gospodarcze tworzyli mimo swą mniejszość bardzo poważną potęgę w państwie. To zwalczanie wielkich trudności wewnętrznych zakrzętało większą część programu państwowego młodej republiki i stwierdzić należy, że udało się zwalczyć olbrzymie trudności. Skutki wojny światowej, choć bezpośrednio wojna dotknęła tylko drobne połacie państwa czechosłowackiego, były naturalnym biegiem sprawy bardzo ujemne dla Czechosłowacji. Zubożenie gospodarcze było niemniej silne jak rozbitcie moralne,

a przewarstwowanie społeczne szło w parze z różnorodnością pod względem narodowościowym. Mimo, że wchodzące w państwo czechosłowackie kraje i ziemie bogate były pod względem naturalnym i gospodarczym, przemysł kwitł tu bowiem od wielu lat obok wielkiego rozwoju rolnictwa, szkody wyrządzone przez wojnę były olbrzymie, przede wszystkim zaś musiało się przeprowadzić unifikację krajów, które wskutek rozwoju historycznego miały nierównomierny i bardzo różnorodny charakter. Wystarczy wspomnieć, że obok t. zw. historycznych prowincyj jak Czechy, Morawy i Śląsk, mających wielką tradycję gospodarczą i organizacyjnie wyzyskane bogactwa naturalne, ludność wysoko stojącą pod względem kulturalnym, stały kontakt z umysłowością zachodniej Europy, weszły w skład Czechosłowacji kraje o tak niskim poziomie gospodarczym i kulturalnym jak Ruś Podkarpacka, a choćby Słowaczyna, na której nacjonalizm węgierski wyżywał się przez wieki we formie niszczenia wszystkiego, co stanowiło siłę i samoistność Słowaków. Demokratyczna idea republiki czechosłowackiej wcieliła w istotę rządów od samego początku powstania państwa potrafiła zrealizować zasadniczo unifikację w pojęciu państwowem, choćby w tym znaczeniu, że idea równouprawnienia i stworzenia równych możliwości rozwoju dla wszystkich tych

krajów i ziem stanowiła ciągły program rządów, choć rzecz jasna przy realizowaniu jej na poszczególnych odcinkach przejawów życia gospodarczego i kulturalnego do dziś dnia widoczne są znaczne różnice. Jeżeli jednakowoż zbada się historyczne tworzenie się nawet wielkich mocarstw, jak Anglii i Francji, stwierdzić się musi bezstronnie, że i tam potrzebne były dziesiątki, ba nawet setki lat ciągłej a twórczej pracy, by zjednoczenie i równowartościowe usprawnienie poszczególnych prowincyj czy ziem doprowadzić do wysokiego mianownika. W łączności z tem podkreślić należy, że piętnastoletni okres państwowej samodzielności Czechosłowacji — nie mógł wystarczyć, by stworzyć stan absolutnie równego rozwoju dla poszczególnych krajów, tworzących państwo czechosłowackie tem bardziej, że jak już wspomniano, historyczny rozwój tych poszczególnych krajów odbywał się na warunkach różnorodnych a często i wręcz przeciwnych. Dowodzi to jednak ciągłości i jednolitości ideji państwowej młodej republiki, że zdołała ona i częściom mniej rozwiniętym, biedniejszym lub mniejszemi bogactwami zarządzającym dać w ramach całego państwa nowe lepsze i szczęśliwszą przyszłość umożliwiające warunki bytu.

Charakterystycznym objawem tego dojrzewającego zjednoczenia krajów i narodów w Czechosło-

wacji jest fakt, że syntetyczne łączenie się w całość postępuje mimo trudności zewnętrzne i utrudnione koniunkturalne warunki rozwoju gospodarczego w coraz szybszym i widoczniejszym tempie. Fakt ten stanowi niezłomny dowód istnienia konieczności historycznej, która doprowadziła do wyzwolenia się narodu czechosłowackiego i do ufundowania tej republiki, jednego z najbardziej interesujących tworów nowej powojennej Europy. Czechosłowacja nie zboczyła z drogi utrwalania demokratyzmu jako twórczego i wychowawczego elementu dla rozwoju państwa i narodów. Świadczy to (niezależnie od ewolucyjnego i rewolucyjnego rozwoju innych państw) o wewnętrznej sile twórczości państwowej, że ciągłość ta udała się bez wielkich wstrząśnień utrzymać w Europie w tym samym czasie i że tworzy ona nietylko formalne ramy ale istotną podstawę w rozwoju młodej republiki. Dynamika poczynań rządu i społeczeństwa na wszystkich polach wyraża się również w tem, że stworzono szerokie reformy socjalne jako zasadniczą podstawę ustrojową w państwie, że przez ewolucję dochodzi się do normowania nowej formy demokracji, dla której wybujała wolność nie jest jedynym celem, lecz raczej tworzy się istotnie korektury starych a przestarzałych już pojęć demokratycznych w tym kierunku, że prawdziwa demokracja polega na obronie interesów

warstw słabszych i na ukracaniu przemożnych, gospodarczo potężniejszych sił. Państwo jako najwyższa organizacja społeczna ma zatem nie tylko prawo ale i obowiązek przeprowadzić tego rodzaju korekturę na wszystkich polach społecznego życia. Stąd wypływa uprawnienie państwa do ingerowania w proces wytwórczości, do organizacyjnego ujęcia pracy, wychowania, szkolnictwa, a zatem potrzeba i prawo do reformowania warunków produkcji i zbytu, przystosowania prawodawstwa do rzeczywistych stosunków, czyli że i państwo oparte w całym bycie swym na zasadach szerokiej demokracji zmuszonem jest do podjęcia planowej gospodarki w najszerszym tego słowa znaczeniu i na wszystkich odcinkach życia społecznego. Czechosłowacja daje prawie klasyczny dowód tego, jak państwo oparte na ideowości demokratycznej dochodzi rozwojowo do zastosowania metod planowości nie tylko w budowie ustroju państwowego i zasadniczych praw tworzących podstawę życia jego obywateli, lecz również do używania tych metod celem regulacji życia gospodarczego. Fakt ten zarazem jest dowodem, że oparte na demokratyzmie uznanie równouprawnienia i wolnościowego rozwoju indywidualnego nie musi w regulowaniu praw rozwojowych gospodarstwa społecznego wiązać się ściśle z klasycznym liberalizmem, lecz że przeciwnie stosować może i powinno metody pla-

nowej gospodarki celem wyrównania niesprawiedliwych wyników, jakie nierównomierny rozdział środków produkcji wewnątrz kraju a przemiany gospodarczej polityki poszczególnych państw na terenie polityki międzynarodowej wywołały po wojnie.

Wyzwolenie się poszczególnych narodów Europy Środkowej i stworzenie przez nich samodzielnego bytu narodowego i państwowego stanowi wtedy konieczność historyczną, której zrealizowanie, jak już powyżej wspomnieliśmy, zostało przez wojnę światową i jej wynik wprawdzie niewyłącznie spowodowany lecz przyspieszony. Jest wielce charakterystycznym objawem, że nikt w Europie, nawet narody o wielkiej tradycji i teraźniejszości wolnościowej jak Francja i Anglja, przez cały wiek XIX. nie umiały należycie zrozumieć wagi narodowościowego problemu w Europie Środkowej, a w szczególności nie pojęły, że kwestja odrodzenia narodów słowiańskich nie wyczerpie się przez autonomje kulturalne lecz, że jej pełne zrealizowanie wyrazić się musi jako konieczność dziejowa w formie pełnej samodzielności państwowej. Treść i forma tego zagadnienia wyrazić się musiała w duchu najdalej pojętego demokratyzmu, który sam jeden stanowić mógł podstawę dla

naprawienia niesprawiedliwego kształtowania się zjawisk państwowych w Europie opartych na zasadach absolutnych i wywodzących się z ideowości średniowiecza. Czesi zrozumieli ten rozwój historyczny i jego ostateczną celowość od samego zarania pierwszych wolnościowych walk w Europie Środkowej a więc już od roku 1848. Były co prawda i wśród Czechów teorie uznające konieczność utrzymania monarchji austriacko-węgierskiej na zasadach federalistycznych, które uważały, że jedynie w ramach monarchji mniejsze narody potrafią się wolno rozwijać. Ale i najwybitniejsi przedstawiciele tej teorii (jak Palacky) już po pewnym czasie zmienili stanowisko swe w tym kierunku, iż państwowe rozwiązanie kwestji czeskiej jak i innych ludów w monarchji austriackiej da się przeprowadzić jedynie w łączności z innemi wielkimi mocarstwami bądźto Rosji bądźto Francji. Dopiero T. G. Masaryk pierwszy zrozumiał, że zasadniczą podstawą odrodzenia narodu czeskiego stanowić będzie jej silny rozwój gospodarczy i kulturalny, a to w ścisłej łączności z narodem słowackim i przez rozbitcie sztucznie utworzonego dualizmu austriacko-węgierskiego z jego ideą suprematu żywiołów niemieckiego i węgierskiego nad ludami słowiańskimi. Wybuch wojny stanowił wybitną platformę do skoncentrowanego ujęcia ideji wyzwolenia się narodu czeskiego i sło-

wackiego, a nad jej zrealizowaniem pracował od pierwszej chwili szereg wybitnych osobistości z ludźmi tego pokroju na czele, jakimi dla Czechosłowacji i demokratycznej idei wyzwolenia wszystkich ludów w Środkowej Europie stanowili Masaryk, Beneš, Rasin, Kłofac, Stefanik i t. d.

Historyczna konieczność usamodzielnienia się pozostających pod władzą dualizmu monarchji narodów ułatwiła działalność tych ludzi, i spowodowała, że w całym świecie, a w szczególności u narodów o wysokiem przeświadczeniu i tradycji wolności państwowej idea wyzwalań się i samodzielności państwowej dla wspomnianych ludów znalazła silny oddźwięk. Pomoc z tej strony miała wprawdzie bardzo doniosłą wartość i przyczyniła się bezsprzecznie do ostatecznego sformalizowania samoistności, lecz nigdy ona sama nie byłaby wystarczyla, gdyby w sile ideji, w tkwiącej w niej bezwzględnej sprawiedliwości i w koniecznym przebiegu rozwoju historii nie była dostateczna podstawa do wyzwolenia narodów Środkowej Europy. Memorjały przedłożone już w roku 1914 i 1915 przez profesora Masaryka kierującym czynnikom Francji, Anglii, Włoch, Rosji, a później Ameryki były doskonałym środkiem do zainteresowania wymienionych państw dla spraw narodowościowych w Europie Środkowej, którego przez dziesiątki lat w świecie nie było. Zrozumi-

ły te państwa, że ostatecznym celem wojny światowej, o ile nie miałyby one być jenó bezsensowym przelewem krwi i końcem kultury ludzkości, być może jedynie wyzwolenie mniejszych narodów, którym od wieków odebrano wolność. Mężom, którzy podówczas kierowali losami narodu czeskiego i słowackiego, choć rekrutującym się przeważnie z zawodów intelektualnych, jasnem było, że do stworzenia samoistności państwowej i narodowej nie starczą jedynie działania na arenie dyplomatycznej, ale że wolność wywalczoną być musi własnym wyczynem narodu. Podobnie jak dla Polski Piłsudski, który od pierwszej chwili postawił sprawę zbrojnego wystąpienia narodu jako fakt zasadniczy celem wywleczenia kwestji własnego narodu na aktualną arenę historii, pertraktowali działacze czescy już w pierwszych czasach wojny światowej o stworzenie własnej armji czechosłowackiej, która choć niejednolicie zorganizowana i w rozmaitych państwach tworzona, powstała jednak tworząc się z jeńców i ochotników, a już roku 1916 członek Rady Narodowej, dr. Stefanik podjął się w porozumieniu z francuskim ministerstwem wojny zorganizowania armji czechosłowackiej. Losy tej armji były niejednolite, albowiem geograficzna różnorodność rekrutowania się zastępów armję tę tworzących, jak i częste przemiany natury politycznej zmusza-

dy organizatorów do zastosowania się do danych możliwości. Mimo to z początkiem roku 1917 w nocy Wilsona kwestja czechosłowacka stanowi punkt programowy, a w maju wspomnianego roku literaci, publicyści i posłowie czescy proklamują w parlamencie austriackim sprawę czeską. Pierwszym wielkim wyczynem brygady stworzonej armji czechosłowackiej stanowi Zborów w r. 1917, gdzie poraz pierwszy brygadowa jednostka tej armji występuje otwarcie i zwycięsko przeciwko Austrii. Rok 1918 przynosi w formie deklaracji Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej zasadnicze zwycięstwo ideji samodzielnego państwa czechosłowackiego, gdyż deklaracja ta mówi wyraźnie o konieczności stworzenia tego państwa. Armja czechosłowacka przechodzi w czasie tworzenia się jeszcze wielką tragedję we formie walk na Sybirze przeciwko armji w powstałym w międzyczasie ustroju sowieckim w Rosji, walk, o których Masaryk i Rada Narodowa oświadczyli, że odbywały się one wbrew woli nietylko żołnierzy czeskich, ale całego narodu czeskiego.

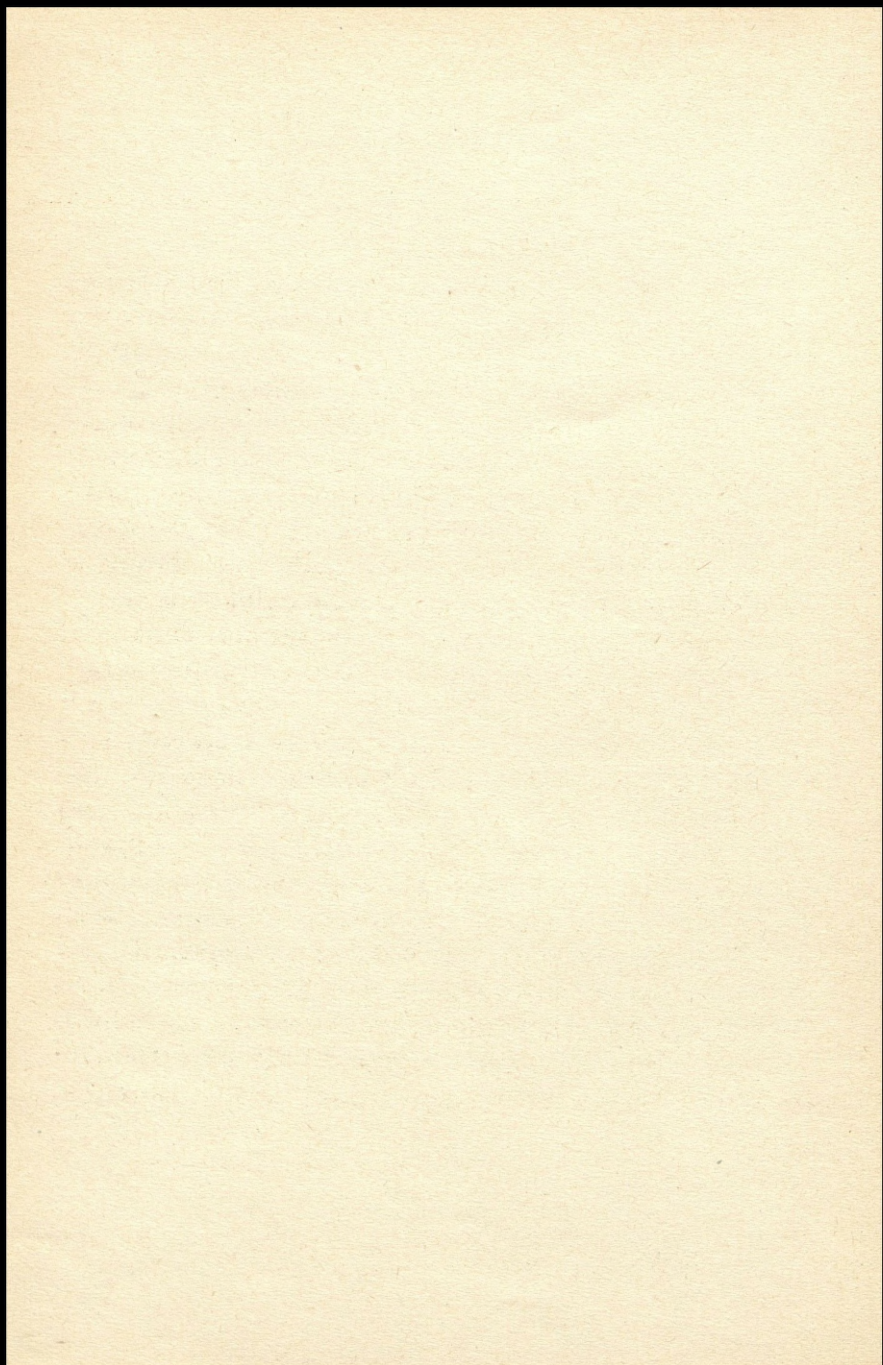
Kiedy wojna światowa kończyła się, wielkie mocarstwa w pierwszym rzędzie zaś Francja, w kilka dni później Anglja i Stany Zjednoczone, Japonja a wkońcu i Włochy uznają wyraźnie państwo Czechosłowackie i jego samodzielność, a ostatecznym wyrazem tej żmudnej pracy rewolucyj-

nej nad wyzwoleniem się z pod jarzma austriacko-węgierskiego jest deklaracja Masaryka w Waszyngtonie z dnia 18 października 1918 r.

Walka Masaryka, Beueša, Rašina i innych działaczy uwieńczoną została historycznym rezultatem. Praca o wolność nieskończyła się jednak na stworzeniu samodzielnego państwa Czechosłowackiego, lecz w rozwoju dalszym tego państwa uwydatniała się przez cały czas państwowej pracy myśl i dążność stworzenia z młodej republiki czechosłowackiej państwa opartego ustrojowo na współczesnych zasadach szeroko pojętego demokratyzmu, którego fundamety oparte są nie tylko na tradycji historycznej, lecz na przystosowaniu współczesnych potrzeb socjalnych do realizowania podstawowej filozofji państwowej koncepcji w politycznym i kulturalnym rozwoju państwa. Przewodnią myślą tego budownictwa nowego państwa jest wysoko pojęta idea humanizmu oparte go na etyce i moralności celem uregulowania wszelkich socjalnych problemów stanowiących podstawę nowoczesnego państwa. Całe ustawodawstwo i normalizacja życia gospodarczego i kulturalnego we współczesnej Czechosłowacji opiera się właśnie na tych zasadach i stanowi widoczną i jasną próbę oparcia ideji państwowej na naukowych i realnych przesłankach socjologii.

SOCJOLOGJA PODSTAWĄ IDEJI
PAŃSTWOWEJ.

Polityka Socjalna.

Zasadniczą wytyczną polityki czechosłowackiej tak wewnętrznej jak i zewnętrznej jest oparcie jej na metodach naukowych i filozoficznych. Obok Masaryka, wielkiego filozofa nowoczesnego, zastosowuje tę metodę jego najbliższy współpracownik, bojownik o niepodległość Czechosłowacji i kierownik polityki zagranicznej od czasu powstania państwa dr. Edward Beneš. W pamiętnikach o wojnie światowej spowiada się Beneš w rozdziale pod napisem „Powstanie narodu”: Uprawiałem politykę stale i świadomie naukowo, a jeśli kiedykolwiek podczas wojny i po niej osiągnąłem pomyślne wyniki, to źródłem tych korzyści był fakt, że systematycznie i konsekwentnie zastosowywałem moją filozofję i naukowe metody do problemów politycznych.“ Zasadą tej filozofji stosowanej w polityce jest zbadanie prawdziwej obiektywnej rzeczywistości w każdej sprawie, by uniknąć w koncepcji polityki wewnątrz lub zewnątrz państwa improwizowania lub ryzykownych eksperymentów. Od pierwszej chwili organizowania spraw państwowych na najrozsądniejszych odcinkach przewodzi też miarodajnym kierownikom nawy państwowej zasada naukowa,

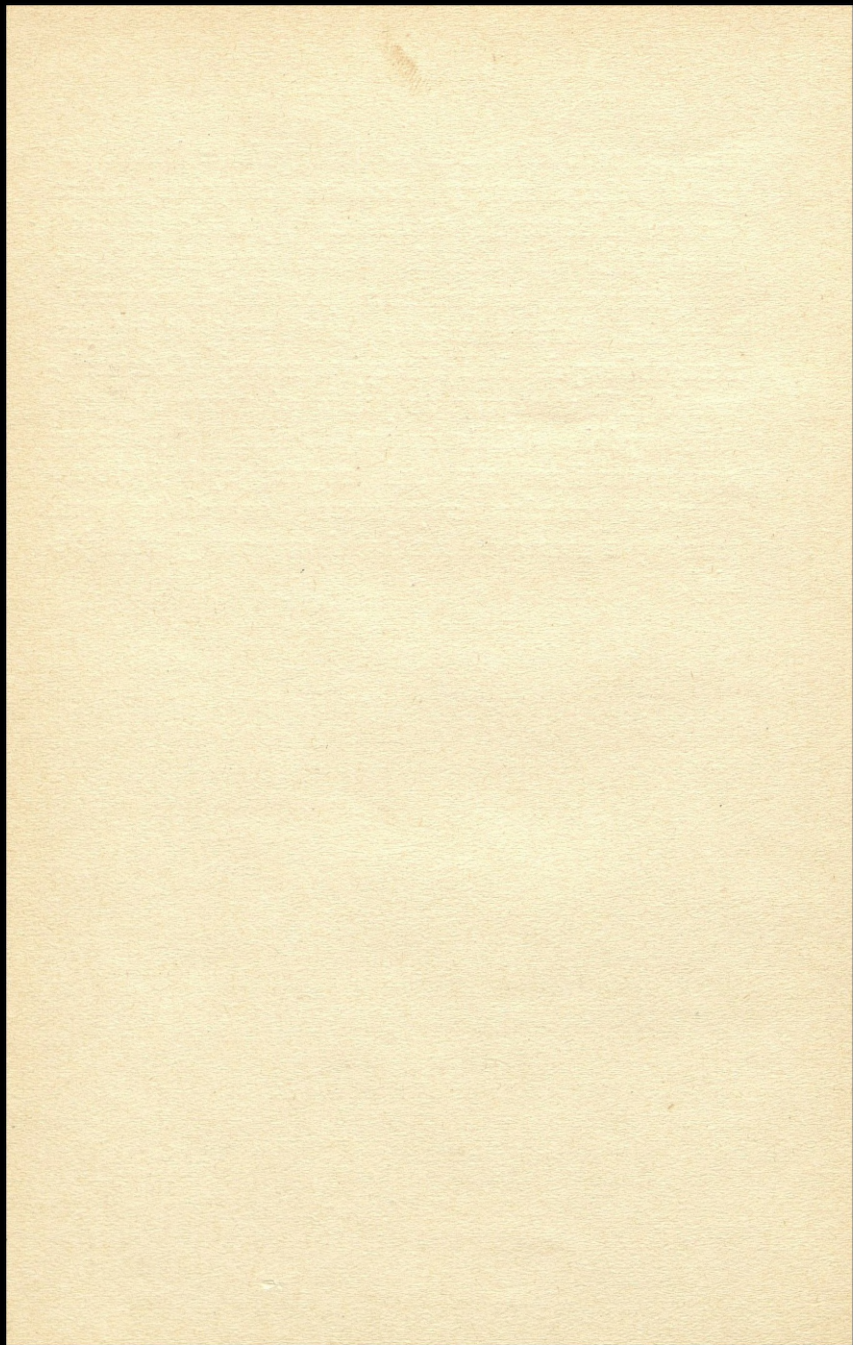
że życie narodów i ich historyczny rozwój zależnym jest od stałych sił, które wpływają na kształtowanie się dziejów poszczególnych narodów w sposób niewzruszalny i budują w konsekwencji spizowej jego terażniejszość i przyszłość. Ciągłość historycznego rozwoju ustalają rzeczywiście w narodzie istniejące socjalne i dziejowe siły. Polityka państwowa wyrażająca się w działalności odpowiedzialnych za nią kierowników nie może wprawdzie pominąć przejściowych czynników w rozwoju narodowego życia, nie może ona jednakowoż zastosowywać się do chwilowych konjunktur ogólniejszej natury czy też jedynie do partyjnego ustalania się stosunków wewnątrz państwa i zagranicą, gdyż stałe i niezmiennie są interesy państwa, uzależnione od jego geograficznego położenia i składu sił w narodzie działających. Polityka jest zatem kunsztem, sztuka zaś musi być twórczą, o ile spełnić ma swoje zadanie. A zatem prawdziwa polityka twórczą być musi. Opanować ma ona harmonijnie i z należytą równowagą wszelkie nadarzające się problemy, by przez analizę faktów skojarzyła syntetycznie roztropność, z intuicją i uczuciem. Fundamentalną podstawę polityki państwowej opartej na takiej głębokiej filozofji tworzy w Czechosłowacji od zarania idea demokracji, wyrażająca się przedewszystkiem w zasadzie współczesnego prawa zastosowanego do na-

kulturalnych uprawnień narodów, państwo tworzących, które winne być same panami swego losu. Najgłębszym zaś przejawem demokratyzmu w państwie jest oparcie całego życia na szeroko pojętych zasadach socjologicznych. Czechosłowacja, która wedle programowego oświadczenia Beneša na pierwszym Zgromadzeniu Narodowym stać się miała najbardziej demokratycznym wśród demokratycznych państw w Europie, opiera się też w swem nowem prawodawstwie na bardzo szeroko pojętem ustawodawstwie socjalnem opartem na demokracji, której istota nierozdzielnie złączoną jest z etyką i moralnością humanitarną. Tak pojęta etyka państwowa stwarza zapomocą utrwalenia socjologicznych podstaw dla rozwoju narodu syntetyczną koncepcję nowoczesnego demokratyzmu, który sam jeden zdolny jest dać państwu normalne warunki rozwoju. W konsekwencji tej szeroko ujętej zasady demokratycznej tworzą się wolnościowe idee dla każdego z narodów wchodzących w skład państwa. Największym ich przeciwnikiem jest teoria siły, której używać wolno jedynie w przypadkach zagrożenia bytu państwowego. Wszystkim narodom w państwie żyjącym dać się musi prawną możność do gospodarczego i kulturalnego rozwoju, gdyż szacunek dla naturalnych praw człowieka i obrona tychże stanowią naczelne zadanie ustroju państwowego. Niemniej

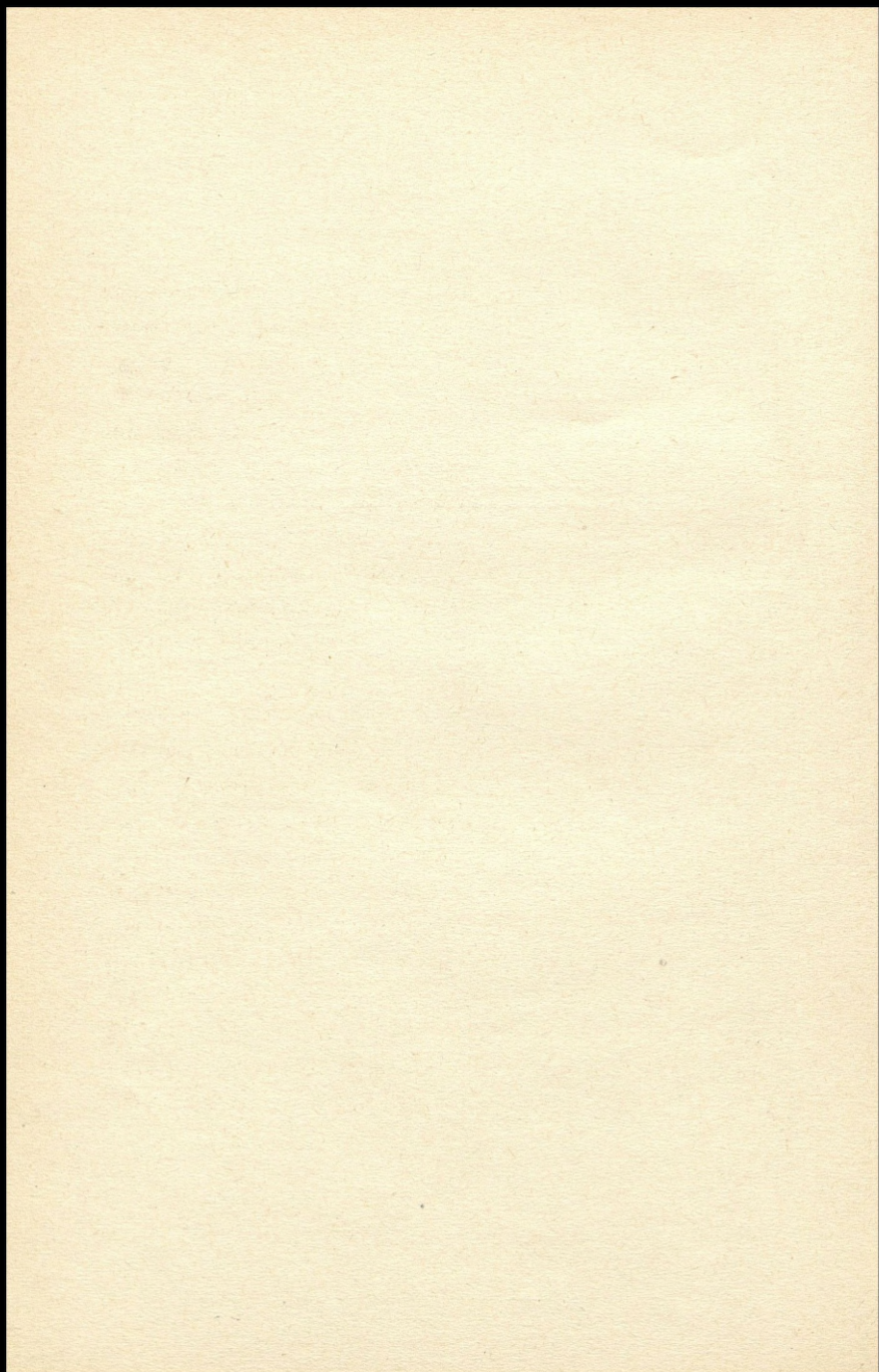
jest naród w kolektywistycznym pojęciu czynnikiem, który sam sobie wystarcza i tworzy cel ostateczny, dlatego spełnianie obowiązku wobec własnego narodu jest obowiązkiem naczelnym a zarazem wypełnianiem obowiązków wobec ludzkości. W ten sposób szeroko ujęta idea demokratyzmu opartego na zrealizowaniu praw socjalnych zbliża poszczególne narody i państwa i stworzy w rezultacie skoncentrowanie się narodów europejskich, a w ten sposób podstawę do prawdziwej polityki światowej. Współczesne pokolenie spełnić ma olbrzymie zadania, jak rzadko które w historii wieków, znosić zatem musi większe ograniczenia niż którekolwiek poprzednie. Danem mu jest jednak, by przez pracę ciężką lecz twórczą stworzyło syntezę współczesności i jutra.

Czechosłowacja opierając się w swej polityce państwowej na powyżej wyłuszczonych zasadach wedle przewodnich myśli Masaryka i Benesza tu podanych, przystąpiła w swej wewnętrznej organizacji do szeroko zakrojonych reform socjalnych. Wojna światowa, która zaostrzyła jeszcze silniej istniejące przed wojną różnice społeczne, stworzyła równocześnie szereg nowych socjalnych problemów. W pierwszym rządzie powstały one wskutek naturalnego bezrobocia spowodowanego ułomnościami i chorobami obywateli biorących udział we wojnie, wskutek konieczności zaopatrzenia

licznych wdów i sierot po poległych, wskutek potrzeby reform natury socjalno-politycznej celem stworzenia lepszych warunków bytu dla robotnika miejskiego i wiejskiego i dostosowania się do specyficznych konjunktur powstałych w nowej Europie. Ustawodawstwo socjalne jest jednym z najobfitszych kodyfikacyj w nowej Czechosłowacji, jeśli zważymy, że już w pierwszym pięcioleciu wydało Ministerstwo Opieki Społecznej 157 ustaw i rozporządzeń regulujących życie socjalne, a ponadto cały szereg przepisów został przejęty z ustawodawstwa byłej monarchji austriackiej.

POLITYKA SOCJALNA.

Jednym z pierwszych czynów ustawodawczych młodej republiki czechosłowackiej było wprowadzenie ośmiogodzinnego dnia pracy. Sprawozdanie komisji socjalno - politycznej wprowadzającej ustawę tę w grudniu r. 1918 uzasadnia ośmiogodzinną pracę następującymi słowami: „Intensywna praca w ciągu ośmiu godzin jest wydawniejszą niż dłuższa robota wyczerpanego człowieka, — tylko zdrowy człowiek, którego praca nie zabija, lecz cieszy, może intensywnie pracować, — dołożmy starań, by praca stała się człowiekowi radością“.

Jest rzeczą charakterystyczną, że ustawodawstwo socjalne Czechosłowacji jako jedne z pierwszych uregulowało stosunki i warunki pracy chałupniczej, stworzyło doskonale zorganizowane sądy pracy i wprowadziło ponadto jako organy kontrolne instytucję inspektorów przemysłowych o szerokim zakresie działania. Równolegle stworzono praktyczną podstawę dla polityki socjalnej przez stworzenie i zorganizowanie ubezpieczeń dla robotników. W szerokim zakresie troszczono się o rozwiązanie problemu mieszkaniowego, zwłaszcza w centrach przemysłowych i w miastach, któ-

ry był tem aktualniejszy, iż z innych krajów byłej monarchji a zwłaszcza z Wiednia reemigrowała do Czechosłowacji liczna rzesza robotników i innych pracowników. Działalność państwowa na tem polu wyrażała się pozytywnie zwłaszcza w kierunku ułatwiania budowy nowych domów mieszkalnych, dla których państwo zobowiązało się płacić tę część czynszów i amortyzacji kosztów budowania, która nie została wyczerpaną lub pokrytą naturalnymi dochodami z domów mieszkalnych. Ponadto przejęło państwo obowiązek subwencjonowania takich budowli we formie jednorazowej zapomogi lub odpowiednich wpłat przez lat 25 względnie przez użyczenie tanich pożyczek budowlanych. Suma, którą państwo postawiło do dyspozycji wspomnianym celom, wynosi ponad pięć miliardów Kc.

Pieczą nad dziećmi i nieletnimi robotnikami stanowi integralną część czechosłowackiego ustawodawstwa socjalnego, przyczem państwo dąży do skoncentrowania tej opieki u siebie i wyzwolenia jej z działalności prywatno - filantropijnej.

Szczególną pieczę otaczają legislatura czechosłowacka wolny czas robotnika. W pierwszym rzędzie wprowadzone zostały surowe przepisy przeciwko przekroczeniu ustawowego czasu pracy i zakaz poza-warsztatowego przydzielania pracy robotnikowi. W tym kierunku reguluje też ustawo-

daństwo ściśle sprawę urlopów dla robotników i pracowników.

Równocześnie wydane zostały socjalne przepisy dla zwalczania dwóch groźnych wrogów sfer pracujących t. j. alkoholizmu i prostytucji. Stwierdzić się da też, że wprowadzenie ośmiogodzinnej pracy zmniejszyło konsumpcję alkoholu w tych sferach. Celem pożytecznego zużycia czasu wolnego od pracy stworzony został szereg instytucyj i urzędzeń, które zajmują się umysłowym i fizycznym wychowaniem robotnika w jego wolnym czasie. Pracą tą zajmują się również poważne organizacje polityczne w szczególności stworzone przez partje socjalno-demokratyczne związki gimnastyczne, a ponadto w pierwszym rządzie Sokół, w którym koncentruje się ruch kultury cielesnej i myśli narodowej. Ponadto istnieje cały szereg organizacyj robotniczych turystycznych, sportowych i skautowych, kolonij wakacyjnych dla dorosłych, a silnym jest również współudział robotników w ogólnych organizacjach sportowych. Cała ta działalność jest przez państwo moralnie i finansowo popierana. Rozlegle zorganizowaną jest też działalność dla kształcenia rzesz robotniczych poza godzinami pracy, a najwybitniejszą instytucją uprawiającą tę działalność jest Akademia Robotnicza (Delnicka Akademie) w Pradze. Obok niej istnieją instytucje jak Centralna Szkoła Robotnicza (Ustredni Szkola Del-

nicka), Zentralstelle für Bildungswesen, Proletkult, Lidova Akademie i t. p. Akademia Robotnicza stworzyła szereg bibliotek i czytelni, które istnieją jeszcze z czasów austriackich, ale dopiero w nowej Czechosłowacji zdołały się one bardzo poważnie rozwinąć. Posiadają one wiele tysięcy tomów, utrzymują własne szkoły i kursy licznie uczęszczane przez robotników i urządzają poważne wykłady cyklowe, których słuchają rocznie setki tysięcy robotników. Sprawom wykształcenia robotnika na polu sztuki i teatru poświęcają wymienione zakłady wiele skutecznych starań, wkońcu rozwija wspomniana Akademia Robotnicza również bardzo żywą i skuteczną działalność wydawniczą zakrojoną na szeroką skalę. Działalność tych instytucyj obejmuje nie tylko historyczne kraje, ale i Słowacyznę jakoteż — choć słabiej — i Ruś Podkarpacką. Państwo rozwija ponadto żywą działalność w kierunku doksztalcania pozaszkolnego, w szczególności przez stwarzanie specjalnych kursów dla wychowania obywatelskiego i przez utrzymywanie licznych bibliotek nawet w najmniejszych gminach drogą ustawowego przymusu.

Pieczą nad wolnym czasem robotnika jest w Czechosłowacji dokładnie zorganizowaną i stwierdzić należy, że wydała ona dotąd duże rezultaty, mimo że czasowo tamowaną była przez rozbięcie organizacyj robotniczych pod względem

partyjnym. Jakościowo stoi ona jednak w dalszym ciągu na doniosłej wyżynie, a wynik jej dowodzi, pod względem socjalnym, że ośmiodziesiętny dzień pracy przyczynił się wybitnie do jej silnego rozwoju.

Ruch skupieniowy organizacyj robotniczych jest naogół sprężysty, choć zaprzeczyć się nie da, że przez rozłamy partyjne wśród organizacyj robotniczych ruch ten był częstokroć zahamowany. Mimo to stan organizacyj zawodowych był już w początkach powstania państwa silny, a z końcem roku 1922 obejmowały czeskie i niemieckie organizacje zawodowe razem 465 skupień, w których zorganizowanych było około 1,700.000 robotników. Organizacje te rozwijały się w dalszym ciągu tak, że rok 1933 wykazuje razem 483 zawodowych organizacyj pracowników rozmaitych kategorii i 181 czysto urzędniczych, w których zorganizowanych jest okrągło 862.000 urzędników względnie 1.700.000 robotników.

Bezrobocie odbiło się rzecz jasna w czasach kryzysowych wybitnie na kształtowaniu się stosunków pracy tembardziej, że Czechosłowacja ma silnie rozwinięty przemysł, który naturalnym biegiem sprawy walczyć musiał z objawami kryzysu wewnątrz państwa i poza jego granicami. Socjalna piecza objąć musiała zatem również sprawę bezrobotnych, a to przez stworzenie instytucyj celem

specjalnego popierania bezrobotnych i osobnych biur pośrednictwa pracy. Podpory wypłacane bezrobotnym wynosiły w roku 1925 ponad 34.000.000, zaś w roku 1933 ponad 143.000.000 kc., przyczem część wypłacana przez zawodowe organizacje wynosiła około 30, zaś przez państwo około 114 milionów koron. Urzędy pośredniczenia pracy miały w roku 1933 ponad 270.000 zgłoszonych miejsc zarobkowania na prawie 995.000 poszukiwaczy pracy. Indeks zatrudnienia wynosił w roku 1933, jeżeli rok 1928 weźmiemy jako sto, 66.8% w miesiącu styczniu i podniósł się z końcem wspomnianego roku do 81.5%. Zmniejszył się wobec roku poprzedniego w końcowym czasokresie statystycznym o 7%. Równocześnie wzrastał indeks niezatrudnionych znacznie i wynosił w styczniu 1933 roku, 2259 zaś z końcem roku 1600, przyczem nie uwzględniono tu sezonowych konjunktur. Socjalna opieka była zorganizowaną w rozmaitych zakładach ubezpieczeniowych i wynosiła wedle oficjalnej statystyki z roku 1930 przeszło 680.000 wypadków, w których wypłacono tytułem ubezpieczenia od wypadków okrągło 14 miliardów Kc.

Inspektoraty pracy obejmowały z początkiem roku 1932 — 32 okręgów i wykonały w tym czasie około 35.000 inspekcji, z których około 3.500 dały podstawę do ustawowego wkroczenia.

Socjalne ustawodawstwo Czechosłowacji utrzy-

muje od początku ścisły kontakt z wszelkimi organizacjami międzynarodowymi i przystąpiło do wszystkich analogicznych konwencji, w szczególności do konwencji o ośmiogodzinnem czasie pracy w przemyśle, o opiece nad pracującymi kobietami przed i po porodzie, o nocnej pracy kobiet, pieczy nad pracą młodocianych i ich zatrudnienia w nocy, jakoteż co do zatrudniania dzieci w rolnictwie (ustalono tu przedewszystkiem przymus szkolny dla dzieci wiejskich, a to do 14-tego roku życia).

Czechosłowacja uprawia politykę dokładnego badania wszelkich poczynąń socjalnych na terenie międzynarodowym i zastosowywania ich we własnym kraju, o ile one odpowiadają wewnętrznym warunkom.

*

*

*

Kryzys gospodarczy odbił się rzecz jasna również w znacznym stopniu na robotnikach i pracownikach, czego żywym wyrazem jest znaczny spadek ubezpieczonych, których w roku 1933 było w całej republice 618.000 zaś w ostatnim kwartale roku 1934 niewiele ponad 607.000, co wobec stanu z roku 1929 stanowi poważną redukcję. Państwo czechosłowackie znalazło się wobec tego

w ostatnich dwóch latach wobec całego szeregu nowych problemów socjalnych, z których najważniejszą była sprawa stworzenia pracy dla bezrobotnych lub tylko częściowo zatrudnionych. W roku 1934 uwydatnia się pewna poprawa w zatrudnieniu tak, że mówić można o opanowaniu kryzysu odnośnie do jego najsilniejszych przejawów. Stwierdzić się da bowiem na podstawie wykazów statystycznych, że w roku tym nastąpiło odprężenie bezrobocia w licznych przemysłach, a to w konfekcji o 29%, w budownictwie o prawie 34%, w przemyśle metalowym i tekstylnym o ponad 20%, zaś w górnictwie i hutnictwie o prawie 25%. Niemniej pewne miasta, a w szczególności stolica Praga, Liberec, Berno i niektóre okręgi przemysłowe wykazują najwyższy stan bezrobocia w całym państwie. Polityka gospodarcza państwa musiała się zatem inaczej zorjentować, a to w kierunku podniesienia konsumpcji wewnętrznej jakoteż poszukiwania nowych rynków zbytu za pomocą odpowiedniej polityki handlowej. Ponadto uzupełniono ustawodawstwo socjalne nowymi rozporządzeniami, do których należy w pierwszym rzędzie zakaz masowych wypowiedzeń i zastanowienia ruchu we większych przedsiębiorstwach. Ponadto udała się polityka socjalna państwa na drogę opieki produktywnej przez wypłacanie dodatków do zarobków, które wynosiły w ciągu roku 1934

około 25.000.000 Kc z funduszy państwowych. Ponadto objęło Ministerstwo Skarbu gwarancję w wysokości 50 milionów koron za przeprowadzone przez samorządy roboty inwestycyjne. Polityka gospodarcza rządu czeskiego ustosunkowała się do socjalnej struktury ludności, a to przez przeprowadzenie większych robót inwestycyjnych, na które w pierwszych 10 miesiącach roku 1934 wydatkowano około 390,000.000 Kc. zaś na rok 1935 prelimitowano na cele te sumę wynoszącą 670,000.000 Kc. Ponadto zamierza się przeprowadzić dalszą rozbudowę dróg, których dotąd wybudowano kosztem prawie pół miljarda Kc. w rozległości ponad 3600 km. Do zamierzeń w tym kierunku należy również plan zintenszowania elektryfikacji kraju, która ogółem porobiła w Czechosłowacji znaczne postępy w porównaniu z innymi krajami środkowej Europy. Na okrągło 15.680 gmin istniejących w Czechosłowacji już obecnie ponad 8600 gmin obejmujących prawie 10,000.000 ludności przeprowadziło elektryfikację, pozostałe 7.000 gmin z ludnością wynoszącą 3,6 milionów nie są dotychczas zelektryfikowane. Na tym odcinku przygotowują się nowe inwestycje.

Wedle statystyki przeprowadzonej przez inspektorów pracy wynosiła ilość fabrycznych przedsiębiorstw w Czechosłowacji w roku 1928 więcej

niż 11.800, zmalała ona z początkiem roku 1934 do liczby 11.159, które zatrudniały 655.000 robotników wobec jednego miliona w roku 1928. Ale i z wymienionej ilości warsztatów pracy jedynie 10.000 były w pełnym ruchu. Równocześnie zmalała ilość robotników zatrudnionych w górnictwie do niewiele ponad 85.000 wobec liczby przekraczającej 110.000 w roku 1928, przyczem ilość zatrudnionych urzędników w tym dziale spadła o prawie 60%. Rząd doszedł jednak do przekonania, że same prace inwestycyjne choćby najlepiej zorganizowane i systematycznie przeprowadzone nie starczą, by podołać wszystkim zagadnieniom wywołanym przesileniem gospodarczem. Z tego powodu zamierza on przystąpić do skrócenia czasu pracy na drodze ustawowej, a równocześnie jeszcze ściślej ograniczyć pracę nadliczbową. Skrócenie czasu pracy uważa obecnie rząd czechosłowacki jako jedną z dróg prowadzących do stworzenia pracy dla znacznej ilości bezrobotnych i wciągnięcia w ten sposób szeregu niezatrudnionych ponownie w proces pracy. Równocześnie przeprowadza się bardzo ścisłą i rygorystyczną kontrolę stosowania istniejącej ustawy o ośmiogodzinnym czasie pracy z tem, że samowolne przedłużanie ustawowego czasu pracy karane będzie bardzo surowo.

Ze strony Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej dąży się obecnie również do zrationalizowania i technicznego usprawnienia górnictwa jednakowoż tak, by wyniki nie wzmogły bezrobocia, a zatem by praca ta oparła się na dokładnie obmyślanej planowości, przyczem państwo uwzględni dobitnie interesy robotników i pracowników zatrudnionych w tym przemyśle.

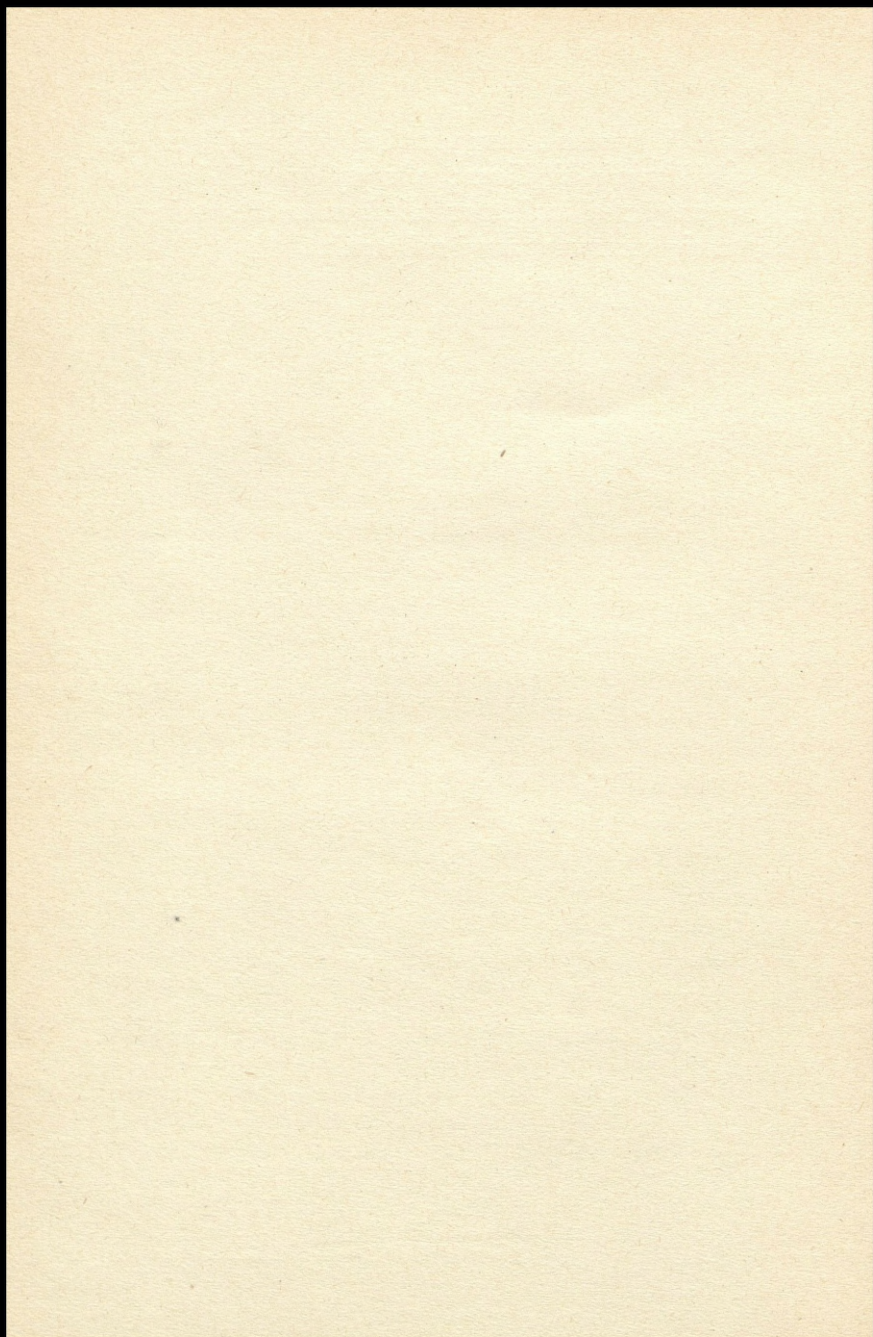
Minister opieki społecznej zapowiedział ponadto przygotowanie ustawy ramowej regulującej zatrudnienie bezrobotnych, a to w ten sposób, by najdłużej bez pracy pozostający mieli pierwszeństwo przy nadarzającej się pracy. W ten sposób stara się rząd o to, by pozbawionych przez dłuższy czas pracy uwzględnić w pierwszym rzędzie na wypadek możliwości włączenia ich do procesu pracy. Zatrudnienie takie mieć będzie charakter przymusowy w tem znaczeniu, że pracodawca obowiązany będzie zatrudnić robotników w porządku prezentowanym przez urzędy pośrednictwa pracy. Rozporządzenie ma charakter kryzysowy i walor przejściowy. Uzupełnia ono kompleks socjalnych zarządzeń w Czechosłowacji spowodowanych kryzysem.

Zaznaczyć należy, że na wielu odcinkach ustawodawstwo socjalne czechosłowackie unormowało już cały szereg problemów, które zagranicą nie

zostały jeszcze uregulowane, względnie odznacza się ono szerszym i bardziej postępowym ujęciem tym spraw. Czechosłowacja pozostaje w ścisłym związku z międzynarodowym Urzędem Pracy w Genewie i bierze udział w jego pracach.

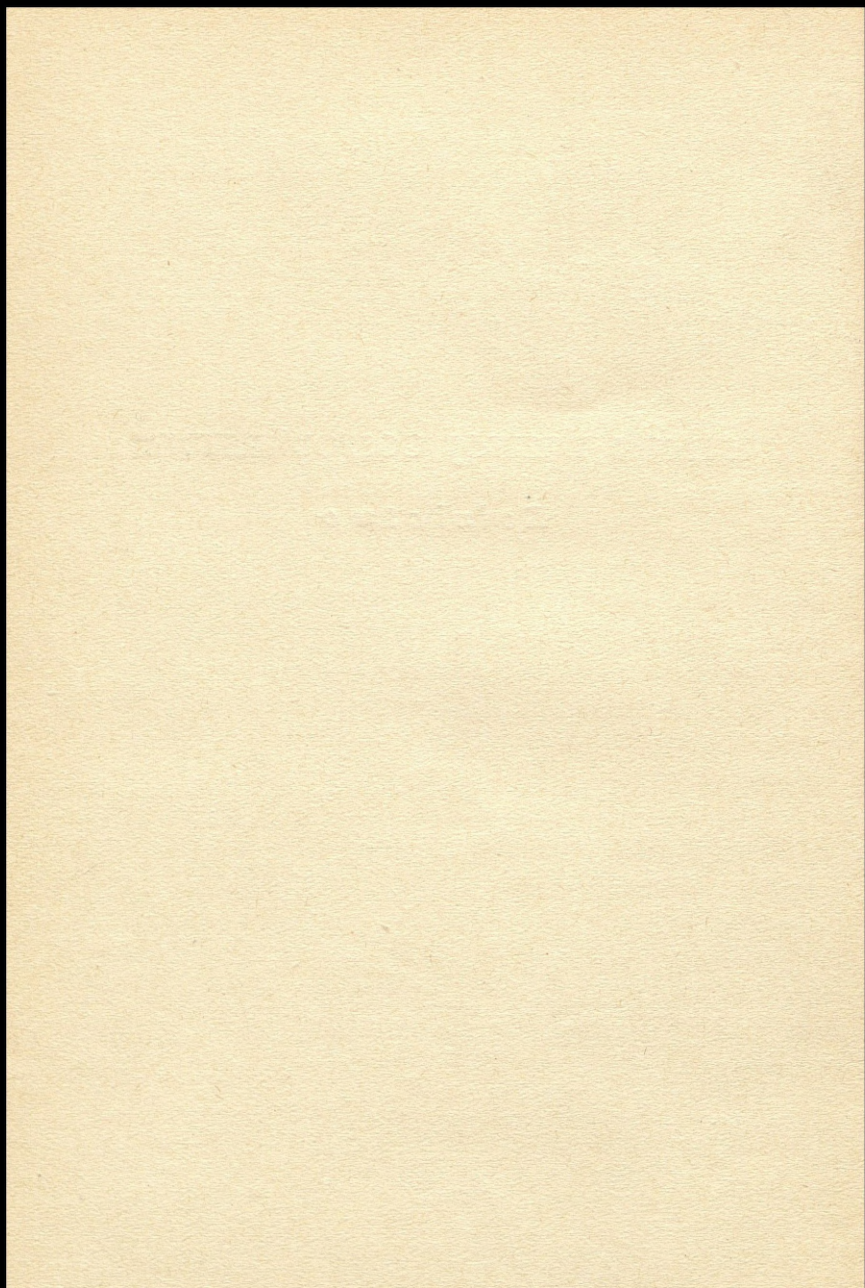
W dążeniu do oparcia całego organizmu pracy na zasadach naukowych i na wynikach osiągniętych przez współczesne badanie stosunków socjalnych, stworzyła Czechosłowacja już w roku 1920 specjalny Instytut Socjalny. Założycielami byli obok wybitnych działaczy fachowych również kierujący politycy i mężowie stanu w Czechosłowacji. Zadaniem tego Instytutu jest naukowe badanie objawów socjalnych, a w szczególności polityki socjalnej. Instytut zbiera materiały odnośne, zajmuje się studjami spraw socjalno-politycznych i ich popularyzowaniem. Utrzymuje on w tym celu bardzo obficie zaopatrzoną bibliotekę fachową i biblijografię literatury socjologicznej i socjalno-politycznej, odpowiednie archiwum i jedyne w swoim rodzaju muzeum socjalne. Przeprowadza ponadto liczne ankiety, statystyczne studja i wydaje bardzo interesujące sprawozdania jakoteż liczne publikacje. Muzeum utrzymywane przez wspomniany instytut gromadzi wszystko co się odnosi do życia i warunków pracy robotnika czechosłowackiego jakoteż wszelkie wyniki opieki społecznej nad pracą w najszerszym tego słowa okreś-

leniu. W ramach instytutu lub też za jego inicjatywą odbywają się liczne odczyty i wykłady jakoteż kongresy o charakterze międzynarodowym zajmujące się sprawą pracy i robotnika.

STAN I ROZWÓJ GOSPODARSTWA

Rolnictwo

Stan posiadania w rolnictwie uważać należy w Czechosłowacji za zdrowy, gdyż ilość gospodarstw w granicach średnich t. j. od 5 — 30 hektarów wykazuje poważny procent, określający się w cyfrach między 4 a 15%. Największy odsetek przypada na posiadaczy od 2 — 5 hektarów, a to 27% i ponad 175.000 posiadaczy. Wielka posiadłość stanowi obecnie już minimalny odsetek tak, że dobra ponad 200 hektarów stanowią zaledwie 0.1%.

Ogółem istnieje w Czechosłowacji około 640.000 gospodarstw rolnych, które posiadają okrągło 5,000.000 hektarów ziemi uprawnej. W ostatnich latach czynnych było na 1.000 obywateli czechosłowackich w rolnictwie razem z leśnictwem i rybołóstwem około 328 osób. Przeważna część zajmujących się rolnictwem należy do kategorii właścicieli lub dzierżawców, drobny jest udział urzędników, większy robotników rolnych, których przeważna część jednak należy do rodziny. Obszar obsianej ziemi obejmował w roku 1933 w największej ilości żyto, gdyż ponad milion ha,

około 920.000 ha pszenicy, ponad 800.000 owsa i około 665.000 ha jęczmienia; buraki cukrowe i kukurudza zajęły około 145 względnie 134.000 ha.

Reforma rolna stworzyła normalizację gospodarstwa rolnego i dała jak już wspomniano wielkiej ilości bezrolnych możliwość pracy na własnej roli.

Rolnicy tworzą w Czechosłowacji, której gospodarstwo ma podwójną strukturę t. j. przemysłową i rolniczą, fundamentalny czynnik gospodarczy, a to dzięki doskonałej organizacji i uwzględnieniu postępów kultury rolniczej. Ludność rolnicza tworzy około 38% całej ludności i bierze żywy udział w życiu politycznym państwa, a w szczególności doskonale organizuje własne środowiska kulturalne i zawodowe. Także ruch spółdzielczy ogarnął w silnym stopniu wieś czechosłowacką. Spółdzielnie rolnicze scentralizowane są w związku gospodarczych drużyn i obejmują najrozmaitsze gałęzie życia rolniczego, a więc tak sprawy finansowe jak i rolniczo-produkcyjno-handlowe, uwzględniając również poszczególne gałęzie przemysłu rolniczego. Chłopskie spółdzielnie rolnicze operują poważnym kapitałem, który przekracza obecnie sumę pół miljarda koron. Wieś czechosłowacka daje dokładny obraz pieczy socjalnej, jaką ją otacza państwo i własne stronnictwo. Elektryfi-

kacja wsi czechosłowackich wynosi w krajach historycznych około 70%, a i na Słowaczyźnie postępuje ona bardzo szybko. Rząd popiera przeprowadzenie elektryfikacji w silnej mierze wypłacając na podstawie uchwały sejmu już od lat wielu aż do roku 1944 po 20 względnie 25 milionów rocznie na ten cel. Obok tych urządzeń świadczących o postępie, odgrywa silnie rozbudzone szkolnictwo na wsi czeskiej poważną rolę i przyczynia się w ten sposób do uświadomienia społecznego ludności wiejskiej jakoteż do podniesienia jej gospodarczego stanu. Obok ośmioletniego przymusu szkolnego t. j. do 14-tego roku życia, przedłużono dla młodzieży wiejskiej obowiązek ten o dalsze dwa lata, a to we formie specjalnej szkoły rolniczej, która przysposabia młodzież wiejską do praktycznego życia na wsi. Szkoła ta jest zupełnie bezpłatną. Ogólna ilość słuchaczy w tych wiejskich szkołach gospodarczych dochodziła w ostatnich latach do 40.000.

Agrariusze w Czechosłowacji rozporządzają ponadto całym szeregiem poważnych instytucyj, które zajmują się badaniem spraw dotyczących się problemu agrarnego. Jedną z najpoważniejszych tego rodzaju instytucyj jest Akademia Rolnicza, która zajmuje się naukowem badaniem spraw rolnych i ich organizmu. Czechosłowacka Akademia Rolnicza powstała z końcem roku 1924

w Pradze. W mieście tem istnieje też Dom Oświaty Ziemiańskiej. Akademia rozwinęła szeroką działalność w kierunku inicjatywy do naukowych dociekań i badań, rozszerzenia i pogłębienia publicystyki fachowej i badania organizacji pracy w rolnictwie w kraju i zagranicą. Organizuje ona ponadto naukowe kongresy dla spraw agrarnych i pozostaje w tym celu w ścisłej łączności z analogicznymi organizacjami w świecie. Jej głównem zadaniem jest podnieść własną produkcję i aktywność przedsiębiorstw rolniczych. Utrzymuje ona specjalną „Centralną Biblioteką Rolniczą“ i popiera wszelkiego rodzaju pracę umysłową na tem polu. Organizacja wspomnianej Akademii należy do najlepszych w Europie, a jest stanowczo przodująca w krajach słowiańskich. Stała wystawa utrzymywana przy niej stanowi znakomite źródło dla naukowych badań agrarnych, utrzymuje ona ponadto szkołę rolniczą średniego typu i specjalne kursy pedagogiczne dla wychowywania instruktorów rolniczych, a to w dwóch sekcjach czeskiej i niemieckiej. Na czele Akademii stoją obecny minister rolny dr. Hodza i wybitny działacz agrarny dr. Stoklasa, do członków swych zalicza Akademia najwybitniejszych działaczy i uczonych w tym zakresie we własnym kraju i w inn. państwach świata. Akademia rozwija żywą działalność wydawniczą, między innymi wydała encyklopedję fachową, nale-

żącą do najlepszych tego rodzaju prac. Przy Akademii istnieje specjalna centrala filmów i negatywów w ilości ponad 50.000, a długość sporządzonych filmów przekracza 150.000 m. Akademia rozporządza całym szeregiem fundacyj, które w pierwszym rzędzie ułatwiają naukową pracę przez wyznaczenie nagród dla publicystów i fachowców agrarnych.

Szkoły rolnicze w Czechosłowacji są w swoim programie nauczania tak zorganizowane, że przygotowują dzielnych działaczy społecznych dla wsi. Nauczyciele i instruktorzy rekrutują się przeważnie z młodzieży wiejskiej, w ten sposób utrzymany jest silny kontakt między młodszą i starszą generacją. Uczniom daje się możliwość samodzielnego kształcenia się zapomocą opracowywania referatów na temat swobodnie wybrany. Specjalnych szkół rolniczych jest w Czechosłowacji około 300, z czego piątą część stanowią szkoły żeńskie dla wychowania gospodyń. Szkoły te urządzają liczne wystawy powiatowe, przeprowadzają ważne doświadczenia praktyczne i udzielają okolicznym rolnikom ustnych i piśmiennych porad. Prowadzą one też czasowe kursy rolnicze, ogrodnicze, domowego gospodarstwa wiejskiego, a w kursach tych biorą udział obok licznych stałych słuchaczy, również przygodni słuchacze, których ilość dochodzi rocznie do 400.000. Szkoły cieszą się wielkiem uzna-

niem ludności wiejskiej i wydają rok rocznie wykwalifikowanych uczniów, którzy doskonale przygotowani oddają się pracy na roli. Demokratyzacja wsi oparta na tem ogólnem kształceniu i umożliwieniu dostępu do szkół rolniczych ogółowi młodzieży wiejskiej wydaje nader korzystne owoce pod względem narodowego uświadczenia ludności rolniczej.

* * *

Rząd przeprowadził szereg ważnych reform w rolnictwie.

Do kategorii ważnych poczynañ republiki Czechosłowackiej na polu gospodarczo - socjalnem należy przeprowadzona reforma rolna, która głęboko sięgnęła w strukturalne ukształtowanie się państwa. Przy powstaniu Czechosłowacji państwo miało 13.6 milionów mieszkańców, z których okragło 5.4 milionów trudniło się rolnictwem. Stan ludności rolniczej wykazywał w porównaniu z sytuacją istniejącą na ziemiach czechosłowackich w czasach monarchji austriackiej pewne zmniejszenie się wywołane szczególnie korzystną konjunkturą w przemyśle. Obszar zajęty przez uprawę roli wynosi w Czechach 60%, na Morawach 67%, na Śląsku ponad 54%, w Słowacji około 48%, a na Podkarpackiej Rusi 32%. W całej Czechosło-

wacji obejmuje obszar ten około 7.5 milionów hektarów.

Pierwsze Zgromadzenie Narodowe uchwaliło już w listopadzie 1918 roku ustawę, na mocy której w krajach historycznych obszary rolne należące do kategorii wielkiej własności chronione być mają przed samowolnem rozdrobnieniem. Równało się to zakazowi sprzedaży, obciążenia lub egzekutywnego przenoszenia tego rodzaju posiadłości. Warunki gospodarcze i socjalne uzasadniały konieczność przeprowadzenia szerokiej reformy rolnej tembardziej, iż emigracja została powstrzymana, a nawet nastąpił dość silny przyrływ ludności czeskiej i słowackiej z zagranicy. Z drugiej strony odbywał się proces wewnętrznego przesiedlania się ludności wiejskiej do miast i centrów przemysłowych. Latyfundja zwłaszcza w Czechach, Słowacji i na Rusi Podkarpackiej były jeszcze za czasów austriackich dużą plagą, tamującą rozwój ludności wiejskiej i jej byt gospodarczy. W kwietniu roku 1919 zakazano ustawowo sprzedawać gospodarstwa o obszarze przekraczającym 150 hektarów lub czynić w nich jakiegokolwiek zmiany bez zezwolenia państwa. Celem przeprowadzenia reformy rolnej stworzono specjalny Urząd Ziemski. Dzierżawcom nadano uprawnienie, dzierżawioną ziemię kupić lub też przedłużyć automatycznie czas trwania dzierżawy o lat 6.,

przyczem jako ustawową cenę kupna ustanowiono oszacowanie wartości wedle stanu w roku 1913. W ten sposób przeszło ponad 110.000 hektarów w ręce drobnych rolników. W dalszym ciągu przeprowadzono dokładną konskrypcję wielkiej posiadłości, którą oddano do dyspozycji Urzędu Ziemskiego względnie państwa. W ten sposób skonfiskowano około 4000.000 hektarów t. j. ponad 28% całego obszaru uprawnego w Czechosłowacji. Państwo zastrzegło sobie w pierwszym rzędzie przejęcie zapewnionych przez Urząd Ziemski obszarów, przydzielone one być mogą również indywidualnym osobom jako drobnym rolnikom, chałupnikom, małym rękodzielnikom i urzędnikom, w szczególności też legionistom i żołnierzom względnie ich wdowom i sierotom. Przydział nastąpić może także dla osób prawnych, o ile one nie mają charakteru zarobkowego, jakoteż spółdzielniom rolniczym i spożywczym, gminom lub wogóle zakładom o ogólnych i humanitarnych celach. Ustawa przewiduje, że obszary w ten sposób przydzielone ograniczone być mogą odnośnie do dyspozycji nowonabywcy, by w ten sposób zapewnić gospodarcze usprawienie danego obszaru. Nowonabywcom powyżej wymienionych kategorii przyznano w drodze ustawowej odpowiednie kredyty tak dla celów nabywczych jak i gospodarczych. W ten sposób Państwowy Urząd

Ziemski przeprowadził wewnętrzną kolonizację, na którą państwo udzieliło znacznej pomocy finansowej. Dla poprzednich właścicieli wielkiej własności ustalono na drodze ustawowej odszkodowanie w ten sposób, że cena przymusowego wykupna wynosiła pośrednią wartość z lat 1913 — 1915 przy swobodnych sprzedażach dóbr przekraczających obszar 100 hektarów, przyczem z ceny kupna dozwolone zostały rozmaite potrącenia i datki jako t. zw. „potrącenia latyfundjalne“. Niezapomniano przy przeprowadzeniu tej reformy także o losie zatrudnionych w nich pracowników, dla których stworzono osobną fundację. Państwo wydało na wykupno wielkich obszarów ponad 150,000.000 kć a przeprowadzenie całego programu rozpoczęło się w roku 1921. Przydział osiągnął już w pierwszych latach rozległe obszary, które powierzono w pierwszym rządzie bezziemnym drobnym rolnikom ponadto i osobom innych zawodów przy szczególnem uwzględnieniu robotników rolniczych i przemysłowych. Kolonizacja wielkich posiadłości umożliwiła w szczególności na Słowaczyźnie osiedlenie całego szeregu rodzin, a ponadto obdzielono na Podkarpackiej Rusi licznych legionistów ziemią w ten sposób wykupioną. Reforma rolna uregulowała również stanowisko drobnych dzierżawców, chroniąc ich częściowo przed nieuzasadnionem wypowiedzeniem ze strony właściciela.

Przeprowadzona przez państwo czechosłowackie reforma ziemska oparta na szerokich zasadach demokratycznych ma również doniosłe znaczenie socjalne, gdyż uwzględniła w wysokim stopniu strukturę ludności i umożliwiła ufundowanie podstawowego bytu dla znacznej ilości ludzi, którzy z powodu braku ziemi zmuszeni byli przeludniać centra przemysłowe i powiększać sztucznie podaż robotników, objaw zwłaszcza w czasie kryzysu szczególnie niebezpieczny.

Zdobyte reformą ziemią obszary wynosiły z końcem roku 1932 ponad 1,3 milionów hektarów ziemi uprawnej, zaś kolonizacja wewnętrzna obejmowała w tym samym czasie około 3.000 osiedleń, z których największa ilość bo ponad 2.000 znajdowała się w Słowacji. Reemigrantom przydzielono 230 osiedlisk, zaś cały obszar przydzielony dla celów osiedli przekroczył w tym czasie 40.000 hektarów. Obok wspomnianych już ziem uprawnych, zdobytych wykupnem wielkich obszarów, wynosiły nieuprawne obszary we wspomnianym czasie około 2,8 milionów hektarów, które w ilości około 850.000 również przydzielone zostały nowonabywcom. W czasie tym przeprowadzono ponadto roboty meljoracyjne na nabytych względnie skonfiskowanych obszarach. Nowonabywcom udzielano w dalszym ciągu licznych kredytów z funduszy państwowych, a to budowlanych jakoteż in-

westycyjnych, które z końcem roku 1932 wyniosły około 1,4 milionów kc.

Agendy Urzędu Ziemskiego rozwinęły się ostatnio tak, że wedle sprawozdania wspomnianego Urzędu przedłożonego sejmowi w roku 1934 Urząd administrował 480.000 kont nabywców i pozostawał w ścisłym kontakcie ze 150 instytucjami finansowymi. Obrót bilansowy wynosił napoczątku roku 1934 — 28 miliardów kc., w tym samym okresie obrót funduszu kolonizacji wewnętrznej przekroczył sumę 4 miliardów. Długów z tytułu wypłaty za nabyte na podstawie ustawy o reformie ziemi ma wspomniany Urząd około pół miljarda, wierzytelności w odniesieniu do nabywców przekraczają znacznie miliard kc. Nabywcy rozparcelowanych obszarów zapłacili do wspomnianego czasokresu około 90% należnej ceny kupna za przydzieloną im ziemię. Akcja kredyt. Urzędu Ziemskiego dla nowonabywców przekracza sumę 850.000.000 kc. Na podstawie uchwały parlamentu czechosłowackiego uchwaloną została w bieżącym roku likwidacja Urzędu, prace jego końcowe potrwać jednakowoż prawdopodobnie jeszcze kilka lat.

Polityka agrarna Czechosłowacji musiała skutkiem kryzysu w Europie przechodzić w ostatnim czasie zasadnicze zmiany. Europa środkowa jest za wyjątkiem Austrii przeważnie agrarną,

a siła kupna rolnika spadła tutaj i na Bałkanie znacznie poważniej aniżeli nawet w krajach połud. amerykańskich. Wedle obliczenia Ligi Narodów i rozmaitych instytutów agrarnych chłop bałkański a też polski kupuje obecnie zaledwie za 1 dolara produkty przemysłowe, podczas gdy jeszcze w roku 1930 nabywał tego rodzaju wytwory wartości 10 dolarów. Agrarna polityka rządu czechosłowackiego musi zatem dbać o to, by przez zakupywanie produktów rolniczych w innych krajach agrarnych utrzymać konsumenta dla handlu wywozowego Czechosłowacji odnośnie do produktów przemysłowych. W tym celu opiera się ta polityka nietylko na kontygentach i kompensacjach, lecz wprowadza procentualną kwotę w odniesieniu do poszczególnych państw, z którymi Czechosłowacja pozostaje w stosunkach handlowych, a w szczególności faworyzuje ona import agrarny z krajów środkowej Europy, by w ten sposób stworzyć zdatną platformę do wymiennego handlu dla wytwarzanych w Czechosłowacji produktów przemysłowych.

Jedną z najwybitniejszych reform zmierzających do ścisłego uregulowania tego problemu przez uwzględnienie innych krajów rolniczych zmuszonych do wywozu, stanowi wprowadzony w roku 1934 monopol handlu zbożem. W ten sposób importowała Czechosłowacja w bieżącym roku

znaczne ilości zboża z Jugosławji i z Rumunji mając w monopolu handlowym doskonały instrument do reglementacji całego rolniczego handlu z zagranicą. Monopol zbożowy zorganizowany jest w specjalnem przedsiębiorstwie dla handlu zbożem, którego członkami są najważniejsze organizacje producentów i konsumentów, a którego celem jest regulowanie wewnętrznych potrzeb ludności konsumującej. W ten sposób towarzystwo zbożowe, pozostające w ścisłym kontakcie z interesantami i pod ścisłą kontrolą rządu, stanowi dla państwa właściwy instrument do przedsięwzięcia tych kroków, które dla uregulowania kwestji zbożowej wydają się konieczne. Istniejący monopol zboż. stanowi zatem pośrednią drogę między dotychczasową ściśle liberalistyczną metodą handlu a kolektywizmem i opiera się na zasadach demokratycznego państwa, które obok rentowności produkcji uwzględnić musi momenty natury socjalnej i wymogi handlu międzynarodowego jakoteż interes konsumenta. Wedle zapowiedzi Min. Spraw Rolnych zamierzoną jest nowelizacja rozporządzenia co do handlu zbożem, która jednakowoż nie zmieni zasadniczych podstaw, na których handel ten został oparty. Między cenami uzyskiwanymi przez rolników w Czechach i na Morawach a cenami płaconymi rolnikowi słowackiemu istnieje jeszcze ciągle duża rozbieżność wytworzona różnaitością ta-

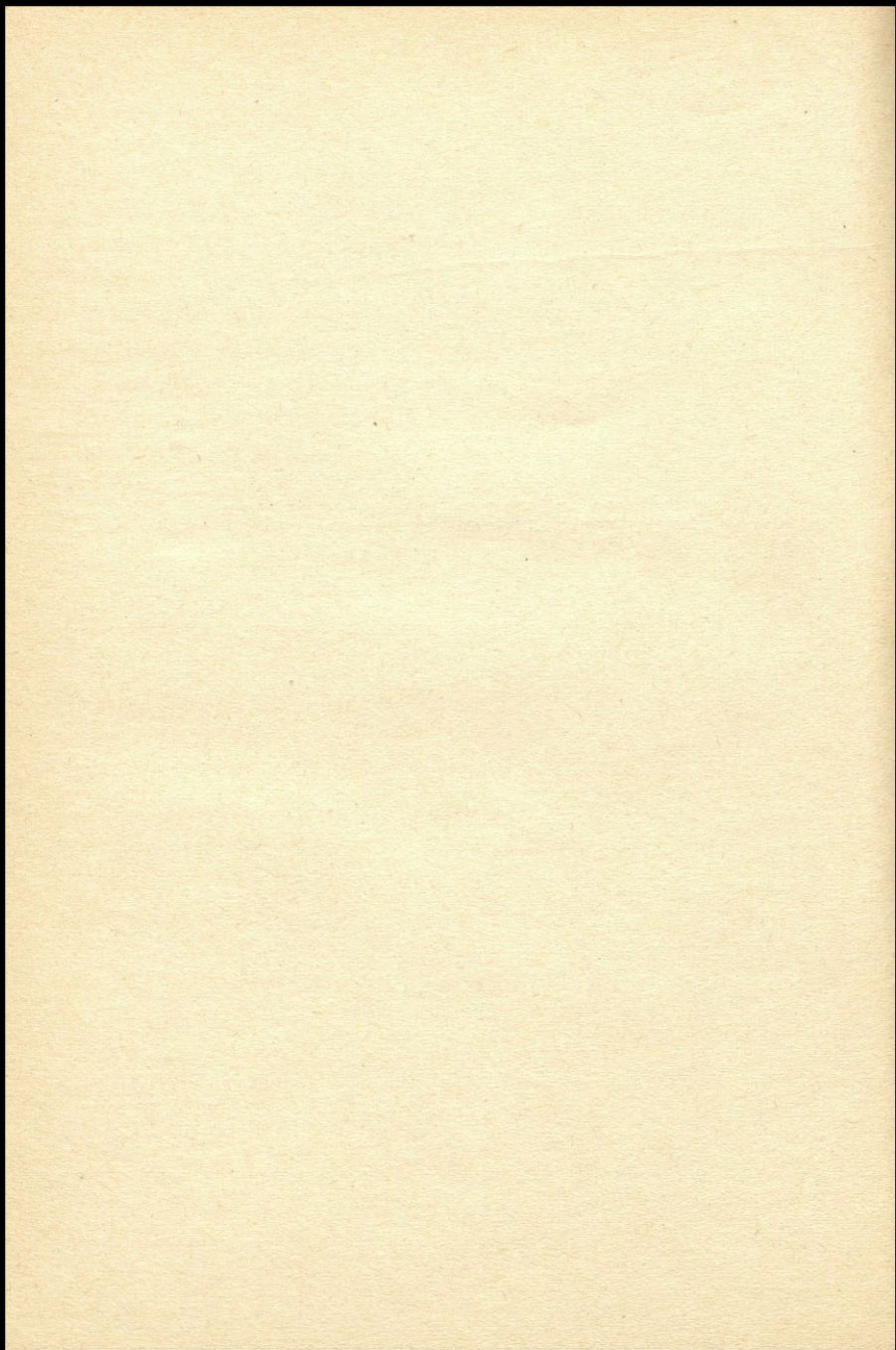
ryf kolejowych, istniejący monopol zbożowy stara się jednak rozbieżność z zmniejszyć względnie uchylić. Ponadto propaguje się uprawę innych produktów, by zmniejszyć przewagę dotychczasowych, do których pcha rolnika nie rzeczywista potrzeba rynkowa, lecz tradycja. Rząd czechosłowacki zamierza również zreorganizować handel bydłem na wzór monopolu zbożowego przez decentralizację sprzedaży bydła do więcej niżli dotychczas miast.

Problem oddłużenia rolników zajmuje obecnie żywo miarodajne czynniki w Czechosłowacji. Nie zamierza się jednak skreślić istniejących długów za wyjątkiem tych wypadków, w których dłużnik popadł bez winy w tak katastrofalne położenie, że spełnienie żądania wierzyciela stanowiłoby dla niego zniszczenie własnego gospodarstwa. W tym wypadku miałaby nastąpić redukcja wierzytelności do 20 względnie 40%. Rząd czechosłowacki wychodzi z założenia, że przyczyną niepomiernego zadłużenia rolnictwa jest długotrwała rozbieżność między cenami produktów rolniczych, a temi wytworami przemysłowemi, które rolnik musi konsumować. Rozbieżność ta była przez szereg lat ostatnich tak dużą, że podczas gdy produkty agrarne doszły do czterokrotnej ceny przedwojennej, średnia cena wytworów przemysłowych osiągnęła indeks 6,7, w pewnych wypadkach nawet 12—16-krotny. Rolnik popadł wsku-

tek tej rozbieżności między swemi dochodami a wydatkami w długi, których usunięcie nie dało się radykalnie przeprowadzić, ale możliwem było przez sukcesywne zbliżanie nożyc cen do wnętrza. Agrarne sfery w Czechosłowacji są zdania, że główną przyczyną nie przeprowadzenia takiego sukcesywnego zbliżenia cen była fałszywa teoria, jakoby Czechosłowacja była państwem nawskroś przemysł. Przecistawiają one tej tezie fakt, że Czechosłowacja jest krajem o dwojakiej strukturze wytwórczej, a zatem tak przemysłowej jak i rolniczej. Skutkiem tego jest sanacja rolnictwa obecnie sprawą bardzo aktualną, a głównym środkiem prowadzącym do ulżenia sytuacji dłużnika rolnego stanowić będzie w pierwszym rzędzie obniżenie stopy procentowej, co jednakowoż nieda się uskutecznić bez ingerencji i finansowej pomocy ze strony państwa. Ponadto zapowiada rząd przeprowadzenie konwersji istniejących długów w tym kierunku, że kredyty krótkoterminowe i o wysokim oprocentowaniu zamieni się w drodze ustawy na długoterminowe i niżej oprocentowane. Reforma agrarna w kierunku oddłużenia rolnictwa zastosowaną będzie w pierwszym etapie przedwzyskiem do tych gospodarstw rolnych, którym grożą bezpośrednie egzekucje, gdyż ilość tych narosła obecnie do pokaźnej cyfry ponad 160.000.

Z powyższych krótkich wywodów wynika jasno, że i w polityce agrarnej dokonywuje się w Czechosłowacji ewolucyjne przejście z polityki liberalistycznej, dającej wolność dyspozycji poszczególnym gospodarstwom, ale pozostawiającym ich bez opieki na wypadek niebezpieczeństwa, spowodowanego zmiennem kształtowaniem się konjunktury, do polityki planowej, dającej państwu możliwość odpowiedniej ingerencji w interesie ogółu.

PRZEMYSŁ I JEGO ORGANIZACJA.

Na obszarze republiki czechosłowackiej znajduje się znamienita część przemysłu dawnej monarchii austriackiej. Czechosłowacji przypadły prawie dwie trzecie istniejącego w Austrii przemysłu (w niektórych gałęziach wytwórczych nawet 75 do 90%), z ludności zaś niewiele ponad jedną czwartą. Z tej struktury wynikała konieczność nie tylko przekształtowania zajęć ludności, ale również potrzeba organizacji wewnętrznej swoistego przemysłu. Organizacja taka została szybko przeprowadzoną w formie Zjednoczenia Przemysłowców Czechosłowackich ze siedzibą w Pradze, obejmującego przemysł i przemysłowców na całym obszarze Czechosłowacji. Związek ten obejmuje, jak już zaznaczono, ważniejsze warsztaty produkcyjne w państwie i załatwia równocześnie wszelkie z życiem przemysłu związane sprawy, w szczególności odnośnie do wpływu na politykę handlową, taryfową, finansową i w stosunku do robotników i pracowników. Obejmuje on 18 ugrupowań fachowych z poszczególnymi sekretarzami fachowymi na czele. Obok tej naczelnej organizacji istnieją jeszcze regionalne zrzeszenia dla poszczególnych przemysłów, które mają swe siedziby w odnośnych

większych centrach przemysłowych. Tego rodzaju organizacje regionalne istnieją w liczbie dziewięciu w Czechach, jedno w Bernie, a po jednym na Śląsku i na Słowacji. Ponadto istnieje specjalna organizacja przemysłowców niemieckich z siedzibą w Cieplicach, która przez naczelne swe organy reprezentowaną jest również w ogólnej federacji przemysłowców w Pradze. Z inicjatywy ogólnopaństwowego związku przemysłowców powstała konfederacja wszystkich organizacyj gospodarczych w Czechosłowacji, która spełniać ma pewnego rodzaju patronat nad zrzeszeniami gospodarczymi tak przemysłowcami jak i rolnikami. Związek przemysłowców (Svaz) uczestniczy, jak już wspomniano, w układach między państwowych i stanowi reprezentacyjną organizację przemysłu.

Obok tej reprezentacyjnej organizacji ogólnej i wspomnianego już związku niemieckich przemysłowców jakoteż zrzeszeń regionalnych istnieją w Czechosłowacji izby handlowe i przemysłowe, to w pierwszym rzędzie w Pradze, zasięg jej obejmuje największy obszar tak co do terytorjum jak i co do ludności. Na obszarze podlegającym reprezentacji izby handlowej w Pradze lwią część ludności stanowi narodowość czeska (ponad 94%), na Niemców przypada coś ponad 4%.

Drugą tak co do obszaru jak i co do znaczenia pod względem istniejącego na nim przemysłu

izbą handlową jest taka instytucja w Libercu (Reichenberg). Na tem terytorjum stanowią Niemcy znaczną większość. Do regionu izby libereckiej należy zjednoczenie dla handlu, przemysłu i rękodziela w Królewskim Hradcu.

Pilzno posiada również izbę handlową reprezentującą poważne przemysły a ponadto i znaczny handel jakoteż rękodziela. Pod względem narodowościowym przeważa na tym obszarze w dużej mierze ludność czechosłoweńska, niemiecka stanowi około 25%.

Izba handlowa w Chebie (Eger) obejmuje również duży obszar o ludności zatrudnionej przeważnie w przemyśle, a w mniejszej części w rolnictwie. Pod względem narodowościowym przeważa tutaj ludność czeska, niemiecka stanowi poważną mniejszość.

Izby handlowe i przemysłowe znajdują się ponadto w Czeskich Budziejowicach i w dwóch miastach na Morawach, a to w Bernie i Ołomuńcu, w których przeważa narodowość czechosłowacka, gdzie jednakowoż Niemcy tworzą poważną mniejszość.

Na Śląsku istnieje jedyna izba w Opawie, obejmująca obszar o ludności mieszanej, wśród której Czesi przewyższają tylko nieznacznie ludność niemiecką.

Zjednoczona z Czechami Słowaczyna posiada

trzy własne izby handlowe i przemysłowe, doskonale zorganizowane i zbudowane na współczesnych podstawach, które rozwijają bardzo żywą działalność. Są one również pod względem narodowościowym mieszane z stanowczą przewagą ludności czechosłowackiej i z silną mniejszością węgierską, przyczem Niemcy stanowią obok Żydów drobny ułamek ludności. Wymienione izby mają siedzibę swoją w Bratisławie, w Koszycach i w Bańskiej Bystrzycy.

Wszystkie na obszarze republiki czechosłowackiej istniejące izby handlowo przemysłowe (dwanaście) zjednoczone są w Centralnym Związku Izb Handlowych, Przemysłowych i Rękodzielniczych, który odbywa w miarę potrzeby generalne posiedzenia i obrady we fachowych sprawach.

Obok wyszczególnionych powyżej organizacji, zorganizowane zostały ponadto stałe Targi w Pradze Bratisławie i Libercu. Targi w Pradze odbywane dwa razy do roku wykazują doskonały rozwój i dają ostatnio istotny przegląd rodzimego przemysłu prawie bez luki. Na Targach tych odbywają się obok ogólnych również specjalne pokazy, które obrazują dynamiczny rozwój poszczególnych przemysłów. W targach na terenie Czechosłowacji uczestniczą stale również obce państwa m. i. i Polska. Odbywają się one w oddzielnych specjalnie na ten cel wybudowanych pałacach i odgrywają dla

ekspanzji wewnętrznego i zewnętrznego handlu
czechosłowackiego coraz poważniejszą rolę.

* * *

Struktura przemysłu czechosłowackiego da się ze względu na przerabiane surowce podzielić na trzy pryncypalne grupy, a to:

Przemysł agrarny obejmujący wytwórczość spirytusu, cukru, piwa, słodu i młynarstwo. Obok tego grupa ta obejmuje produkcję porcelany i szkła tudzież papieru. Ponadto zaliczyć tu należy przemysł górniczy i hutniczy. Wszystkie te przemysły opierają się na własnym, w kraju znajdującym się surowcu.

Do grupy drugiej należą przemysły opierające się częściowo na krajowym surowcu, częściowo na materiale surowcowym sprowadzanym z zagranicy. Zaliczyć tu można w pierwszym rzędzie przemysł żywnościowy, chemiczny i skórzany jak również i metalowy.

Trzecią grupę wreszcie stanowią ważne przemysły przetwórcze, opierające się wyłącznie na surowcu nie znajdującym się w kraju, a zatem importowanym, jako przemysł tekstylny, przetwórczość niklu i miedzi tudzież innych metali jakoteż produkcja sztucznych nawozów i związków azotowych.

Produkcję czechosłowacką określić można jako wysoko stojącą, przyczem stwierdzić trzeba, że pewne wytwory czechosłowackiego przemysłu cieszą się na międzynarodowych rynkach zbytu dużym uznaniem, należą do najbardziej poszukiwanych wytworów w danej gałęzi i mają tradycyjną markę. Do tych należą m. in. szkło i porcelana, czeska, niektóre maszyny, wytwory lniane i bawełniane, rękawiczki i obuwie, piwo pilzneńskie, szynka praska itd.

Dla ogólnej charakteryzacji przemysłu czechosłowackiego niech służyć jeszcze następujące dane co do poszczególnych gałęzi produkcji.

Przemysł cukrowy, który objął ponad 90% całej wytwórczości cukru w byłej monarchji, rozporządza 166 wytwórniami, w których produkuje się cukier surowy i rafinowany. Prawie trzy czwarte całej produkcji cukru idzie na eksport, a w czasie kampanji w normalnym toku spraw zatrudnia ten przemysł ponad 80.000 robotników.

Piwowarstwo stanowi specjalną gałąź przemysłu czechosłowackiego tak pod względem wytwórczości jak i wysokiej jakości produktu. W czasach dobrej konjunktury produkuje Czechosłowacja ponad 10 milionów hl w 192 browarach, z których pewne, jak browary pilzneńskie, posiadają międzynarodową markę. Z załamaniem się konjunktury gospodarczej nastąpiło zmniejszenie się

ogólnej produkcji i wywozu, dla którego jednak obecnie z chwilą zniesienia prohibicji w Ameryce nastają lepsze szanse. W ścisłej łączności z przemysłem piwowarskim pozostaje produkcja słodu, której jakość cieszy się i zagranicą dużym uznaniem.

Jednym z rodzimych i najstarszych przemysłów czeskich jest czeskie szkło, porcelana tudzież ceramika. Dla dwu ostatnich wymienionych produktów istnieją w Czechosłowacji ponad 170 fabryk, a przemysł ten stanowi bardzo ważny produkt wywozowy, odgrywający poważną rolę w zagranicznym handlu czechosłowackim. Jeszcze większe znaczenie posiada dla specyficznej wytwórczości czechosłowackiej i dla eksportu czeskiego przemysł szklany, obejmujący wytwórczość w hutach, fabrykach i na wysokim poziomie artystycznym i technicznym stojące chałupnictwo w Jabloncu (Gablonz), którego biżuterja i szlifowane szkła mają od wielu lat międzynarodową markę. W latach wysokiej koniunktury dla czeskiego handlu zagranicznego eksportowano szkło czeskie, znane na rynkach zagranicznych jako „Bohemian Glass“ w ilościach przedstawiających wartość do 1.4 miliardów kc. Przemysł szklany Czechosłowacji obejmuje prawie wszystkie w skład jego wchodzące wytwory, jak szkło tafelowe, gospodarcze, butelkowe i flakonowe, aptekarskie i t. p., również

wspomniane już wytwory biżuteryjne, korale, perły i doskonałą imitację drogich kamieni.

Poważną rolę w wytwórczości opierającej się na własnych surowcach stanowi przemysł górniczy i hutniczy. Czechosłowacja posiada olbrzymie bogactwa naturalne w szczególności węglowe, a to tak węgla kamiennego jak i brunatnego. Wydawność pokładów węglowych w rewirze ostrawsko karwińskim łączącym się bezpośrednio z rewirami polskimi obliczoną jest na około sześć miliardów ton wydobyć się dających z głębokości, dochodzącej do 1.200 metrów. Pokłady węgla kamiennego obejmują obszary Kładno-Rakownik, północne Morawy i północne połacie Śląska. Wydobywaniem zajmują się poważne, w znaczne kapitały uposażone spółki prywatne, a eksploatacja wynosiła w czasach dobrej konjunktury przeciętnie 20 milionów ton węgla brunatnego (w r. 1934 około 15 milj. ton.) i około 15 milionów ton węgla kamiennego (w r. 1934 około 10 milj. ton), przeciętnie 10—12% produkcji szło zagranicę. Czechosłowacja posiada nadto własną rudę żelazną, wydobywaną w ilości około półtora miliona ton rocznie. Na terytorjum republiki wydobywa się też nieliczne ilości złota, rtęci, ołowiu, uranu, grafitu i soli, bardzo ważnym surowcem jest wydobywane w kopalniach państwowych w Jachimowie (Joachimstal) radjum.

W grupie wytwórczości przemysłowej, opartej nie tylko na rodzimych surowcach stanowi najważniejszą gałąź produkcja metalowa. Czechosłowacja potrafiła rozwinąć w tym dziale działalność tak rozległą, że młoda republika należy do najważniejszych krajów, wytwarzających produkty metalowe i maszynowe na targach światowych. Przedsiębiorstwa czechosłowackie w tej dziedzinie zajmują w konkurencji światowej bardzo poważne stanowisko i cieszą się ogólnym uznaniem, że wymienimy tylko Zakłady Skody, Czecho-morawska Kolben - Danek, Zakłady w Witkowicach, Ringhoffer, Hutę Poldi itd. Wymienione zakłady wyrabiają kompletne urządzenia dla rafinerii cukru, nafty, dla browarów, budują wagony i lokomotywy, turbiny, urządzenia elektryfikacyjne, młyńskie i wszelkiego rodzaju produkty metalowe. Przemysł ten stanowi również ważny element w zagranicznym handlu Czechosłowacji, a wartość tego eksportu przekraczała w latach dobrej konjunktury sumę 2.6 miljarda kc. W tym czasokresie zatrudniały odnośne przedsiębiorstwa, których ilość wynosiła 140, ponad 100.000 robotników.

Z grupy tej wymienić należy jeszcze produkcję gotowej skóry, wśród której wytwórczość obuwia stworzona i na wielką skalę zorganizowana przez Tomasza Batę, któremu nadano przydomek „Ford dla pieszych”, należy do największych w

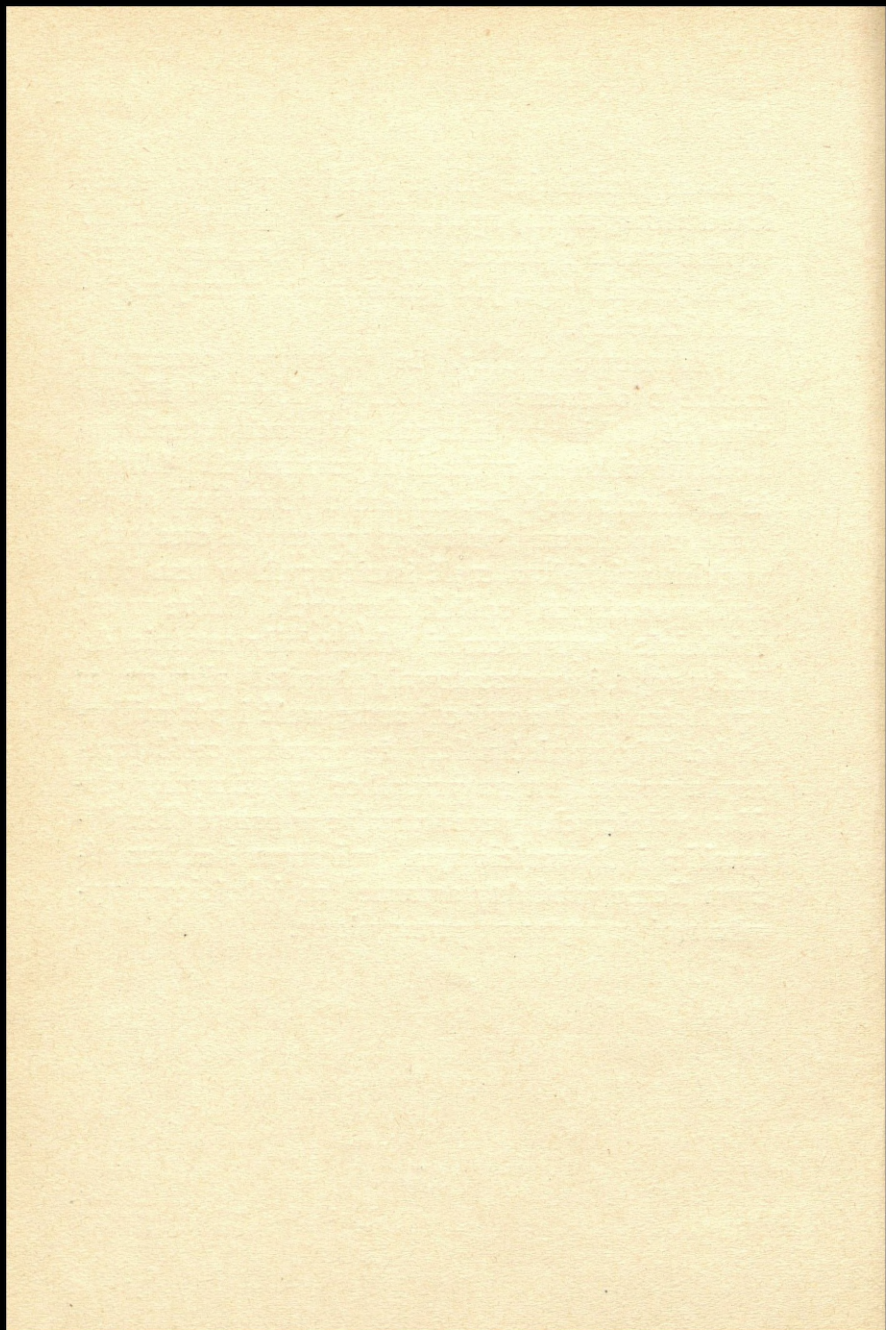
świecie tak co do ogólnej ilości produkcji jak i urządzeń technicznych i organizacyjnych.

W grupie trzeciej opierającej się na importowanym surowcu zajmuje pierwsze miejsce przemysł tekstylny, wytwarzający zarówno sukna jak i gotową konfekcję. Przemysł bawełniany czechosłowacki zajmuje szóste miejsce w Europie, posiadając prawie trzy i pół miliona wrzecion. Czechosłowacja wyrabia wszelkiego rodzaju materiały bawełniane od najprostszych do najwykwintniejszych. Posiada ona też cały szereg warsztatów, zajmujących się ostatecznem przerabianiem, apreturą i farbowaniem wytwarzanych materiałów. Przemysł tekstylny, z którego przypadło Czechosłowacji prawie 70% odnośnego przemysłu byłej monarchji, zmuszony jest pracować w pierwszym rzędzie dla wywozu i chociaż odznaczał się w latach dobrej konjunktury wielką aktywnością (eksport miał wartość ponad 7 miliardów kc) ma on obecnie do zwalczania szereg trudności, wynikłych z nastawienia handlowo - politycznego rozmaitych państw, będących dotąd odbiorcami odnośnej produkcji. Wymienić należy jeszcze pewne wytwory specjalnie z tym przemysłem związane, jak bieleznę, dywany, firanki, koronki i inne tkaniny, sztuczne kwiaty itp., które również cieszą się zagranicą dużym popytem.

Do tej grupy należą również pewne

rodzime produkcje, które zdołały wyrobić sobie standartową markę np. znana na całym świecie szynka praska i pewne wytwory drobnego przemysłu metalowego, jak guziki, noże, towary radio-techniczne itp.

Zaznaczyć należy, że wytwory przemysłu czeskiego odznaczają się dobrą jakością i zdołały wyrobić sobie w licznych gałęziach standarto-we stanowisko na rynkach zagranicznych. Mimo, że Czechosłowacja jest krajem o podwójnej strukturze gospodarczej, pracuje w przemyśle czechosłowackim największa część istniejących w tym państwie poważnych spółek akcyjnych, które w tej dziedzinie wytwórczości dochodziły ostatnio do liczby 1050, i reprezentowały kapitał akcyjny w wysokości przekraczającej sumę sześć i pół miljar-da kc. Wspomnieć należy, że poważna część przemysłu oparta jest na przeróbce rodzimych płodów rolniczych, przetwarzając w przemyśle młynarskim i żywnościowym, mięsnym i cukrowniczym liczne produkty agrarne na jakościowo wysoko stojące wytwory przemysłowe.

POLITYKA HANDLOWA

FOR THE HANDS

Przemysł czechosłowacki musiał od pierwszej chwili powstania republiki rozejrzeć się za nowymi rynkami zbytu, albowiem pojemność jego i rzeczywista wytwórczość przewyższała znacznie wewnętrzną zdolność konsumcyjną. Około 70% produkcji przemysłowej musi pójść z konieczności zagranicę, a handel zagraniczny wykazywał w latach dobrej konjunktury sumy obrotowe dochodzące do 40 miliardów, a jeszcze w r. 1930 przekroczył 33 miliardów kc, przyczem saldo aktywne, najwyższe w r. 1922 (ponad 6 miliardów), w ostatnio wymienionym roku wyniosło 1.7 miliardów kc.

By zapobiec dalszemu kurczeniu się wywozu produktów przemysłowych nie mogła współczesna Czechosłowacja poprzestawać jedynie na własnej polityce handlowej, która wykazywała od samego zarania powstania państwa dużą żywotność. Zależną ona była bowiem od wzrastającej depresji na targach światowych.

Szukając nowych dróg dla rozwoju eksportu i utrzymania handlu zagranicznego przeprowadziła Czechosłowacja w ubiegłym roku rewizję swej polityki celnej, by ją zastosować do swej polityki dewizowej, przyczem jednak cały szereg produktów

przywozowych doznał znacznych ułatwień dewizowych.

Niski stan cen płodów rolniczych na targu światowym spowodował utrzymanie istniejących już syndykatów lub też wprowadzenie nowych (syndykat drzewny) jakoteż stworzenie monopolowego handlu zbożem. Polityka handlowa w dwóch ostatnich latach wykazywała dużą aktywność tak, że udało się zawrzeć nowe umowy handlowe względnie zrewidować istniejące z całym szeregiem państw. Do najważniejszych od tym względem należy protokół podpisany z Austrią w kwietniu 1933, który określa stan wymiennego handlu w okresie prowizorycznym i przewiduje zawarcie stałej umowy handlowej w najbliższym czasie. Umowa ta doszła w lutym r. 1935 do skutku. Odnośnie do Niemiec wykazywał handel czechosłowacki jeszcze w roku 1932 znaczne pasywum (775.000.000 Kć.), którego wysokość nie była znośną dla dalszego kształtowania się wzajemnego handlu. Wskutek rozmaitych przesunięć udało się w ciągu roku 1933 pasywum to zmniejszyć do około 140.000.000 Kć. Osiągnięto ponadto pewne ulgi celno-taryfowe ze strony Niemiec i uregulowano wypłaty wzajemnych należności. Z całym szeregiem państw bałkańskich zawarto, a częściowo już ratyfikowano umowy handlowe, opierające się po większej części na umowach kontyngentowych

i kompensacyjnych. Uzupełniono też istniejące umowy ze Szwajcarią i szeregiem innych państw. Długotrwałe pertraktacje z Polską, w czasie których handel wzajemny regulowany był przedłużającym się stanem prowizorycznym, doprowadziły w lutym 1934 r. do zawarcia traktatu handlowego, w którym Czechosłowacja osiągnęła znaczne ulgi celne i taryfowe dla całego szeregu produktów przemysłowych, zaś Polsce przyznano przywóz dla szeregu produktów rolnych i naftowych, oparty na kontyngentach, osiągniętych we wzajemnym porozumieniu. Czechosłowacja uregulowała też w ostatnim czasie swój stosunek handlowy do państw bałtyckich, osiągnęła również specjalne ulgi w pertraktacjach z Włochami, Holandją i Hiszpanją. Trudniej układały się pertraktacje z Francją, z którą doszło jedynie do umowy kontyngentowej, opartej na prowizorycznie zniżonych cłach.

Najlepiej układają się pertraktacje handlowe z Rumunją i Jugosławią, jako państwami sprzymierzonymi i w skład Małej Ententy wchodzącymi. Polityczna konstrukcja tego przymierza rozszerzoną być ma na wszystkie kwestje gospodarczej wymiany, a toczące się na tem polu częste i intensywne pertraktacje, które prowadzi stała Komisja Gospodarcza Małej Ententy posuwają się pomyślnie naprzód i doprowadziły już do uzgodnienia całego szeregu kwestyj.

Jednem z najważniejszych zdarzeń na polu polityki handlowej stanowi zbliżenie się między Czechosłowacją a Sowietami, które wślad za politycznym porozumieniem się i uznaniem Sowietów doprowadzi do intensywniejszej wymiany handlowej, której zaczątki uwidoczniły się już w bieżącym roku.

Poza temi układami natury czysto handlowej brała Czechosłowacja żywy i aktywny udział we wszystkich ważniejszych umowach o charakterze międzynarodowym, regulujących rozmaite problemy gospodarcze. Do nich należą w pierwszym rzędzie umowy co do wzajemnych linii lotniczych, i ruchu kolei żelaznych (z Polską i z Austrią), co do żeglugi rzecznej na Dunaju, Łabie i Odrze, co do wolnoślowych składów w porcie w Hamburgu i w Galacu i t. d.

Czechosłowacja brała również udział we wielkich konferencjach międzynarodowych, jak w konferencji handlowej w Londynie i zbożowej w Rzymie, pszenicznej w Londynie, w Radzie Agrarnej Bloku państw Europy środkowej i wschodniej i t. d.

Wszystkie wymienione powyżej w streszczeniu wyczyny polityki handlowej miały na ogół charakter mieszany, tak defenzywny jak i ofenzywny. Akcje tej polityki handlowej oparte z natury rzeczy wyłącznie na wzajemnych ustępstwach odnoś-

nie do przywozu i wywozu nie wystarczyły jednakowoż, by nadać handlowi zagranicznemu jego poprzednią dynamikę i stworzyć dla przemysłu czeskiego, który jak już wspomniano zmuszony jest i dzisiaj około 70% swoich wyrobów eksportować, odpowiednie targi zagranicą, posiadające dostateczną pojemność i dyspozycję do konsumowania produktów czechosłowackiego przemysłu.

Z tego powodu zmuszoną była Czechosłowacja do przedsięwzięcia innych kroków, wyrażających się przede wszystkim w jej własnej polityce dewizowej, by w ten sposób dać rządowi odpowiedni instrument do regulowania przywozu i wywozu. Do tych poczynañ należy obok zarządzeń, nakazujących skupić pewne gałęzie gospodarstwa narodowego w syndykatach, którym nadano decydujący głos w sprawach regulacji przywozu, w pierwszym rządzie przeprowadzona w roku 1934 *dewaluacja* korony czeskiej.

Autorem tej oryginalnej myśli jest były minister skarbu prof. dr. Engliš, który pierwszy zwrócił uwagę na to, że objawiający się od lat kilku stały spadek ceny zwłaszcza w początkach kryzysu gospodarczego nie jest jedynie wpływem stosunków produkcji. Engliš wychodzi z założenia, że główną przyczyną spadku cen jest złoto, które wskutek polityki walutowej państw o złotej walucie osiągnęło zwyżkę wartości, t. j. podrożenie, nie-

spozrzedzone dostatecznie przez interesowane państwa. Najlepszym dowodem tego faktu jest, że spadek cen dotknął wszystkie rodzaje towarów, a zatem nie został spowodowany specjalnymi motywami, odnoszącymi się do poszczególnych kategorii produkcji. W szczególności nie wpłynęły na ten spadek normalne prawa ekonomiczne, regulujące podaż i popyt. Engliš dedukuje zatem, że w przeciwieństwie do cen wszystkich towarów jedynie złoto podrożało, a wskutek tego wzmożła się również wartość ustalonych jednostek walutowych. Kryzys gospodarczy zaostrozony został tym spadkiem cen, który automatycznie posuwa się coraz bardziej w dół, gdyż w czasach spadku cen, ani producent nie chce pracować na zapas, ani konsument kupować na zapas. Wszelkie usiłowania, dążące do zniżenia kosztów produkcji kończą się negatywnie właśnie z tego powodu, ponieważ równocześnie wzrosła wartość złotowej jednostki walutowej, a zatem czynniki składające się na koszt produkcji, jak zarobki i płace, surowiec i odsetek za pracujących w przedsiębiorstwach kapitał, podrożały w naturalnej konsekwencji w stosunku do wzrostu wartości złota. Musianoby zatem przede wszystkim dokonać zniżenia wymienionych opłat, jak również zmniejszenia istniejących podatków, co wywołałoby jednakowoż niedobór tak w gospodarstwie prywatnem jak i w publicznem.

Nieda się zaprzeczyć, że ogólny obrót zagranicznego handlu wykazuje zwłaszcza od roku 1931 znaczne kurczenie się, wynosząc w roku 1932 jeno 15.5, zaś w roku 1933 okragło 12 miliardów Kć, a za r. 1934 w przybliżeniu 14 milionów Kć, podczas gdy w roku 1929 dochodził do 40 miliardów Kć. Kraj jak Czechosłowacja zmuszony do wywożenia znacznej nadprodukcji własnej narażony został skutkiem tego stałego zmniejszania się wywozu i przywozu na coraz bardziej rosnące bezrobocie. Równocześnie spadek wytwórczości, powodując zmniejszanie się dochodów, wywołuje też niższe dochody dla państwa we formie podatków, zaś spadek przywozu zmniejsza dochody z ceł. Rzecz jasna, że przy zmniejszonym obrocie spada również dochód osiągany przy transportach, skutkiem czego największe przedsiębiorstwo państwa koleje żelazne, wykazuje coraz większy deficyt. Niezależnie jednak od tych smutnych objawów gospodarczych polityka handlowa i gospodarcza państwa iść musi z konieczności po drodze utrudniania przywozów i kontroli potrzebnych na te cele sum dewizowych. Ponadto państwo ukrócić musi płace urzędników własnych, skutkiem czego maleje siła kupna na rynku wewnętrznym. Dalszym objawem tej polityki deflacyjnej jest dalszy spadek i tak już nadwyrężonego zaufania, skutkiem czego kapitał ucieka, tezauryzuje się, a nowy niedopływa. Racjo-

nalizacja i system oszczędnościowy w przedsiębiorstwach powoduje zaś dalszą redukcję pracowników, skutkiem czego wzrasta bezrobocie, a wraz z niem wydatek państwa na te cele. Sporadyczne stosowane środki zapobiegawcze, jak wspomniana już redukcja płac urzędników, zniżanie odsetek, wpływianie na kształtowanie się cen i zarządzana ku temu celowi kontrola karteli, nie tylko nie dały pozytywnego rezultatu, lecz często doprowadziły do przeciwnych niż zamierzonych celów. W czasie najgorszego kryzysu pomogło sobie państwo czechosłowackie przez większą pożyczkę, otrzymaną od Francji, a jeszcze w większej mierze przez wynik rozpisanej pożyczki narodowej, wyrażający się w sumie ponad 2 miliardów Kć., które naród czechosłowacki postawił rządowi do dyspozycji, umożliwiając przeprowadzenie większych robót inwestycyjnych celem zatrudnienia poważnej ilości bezrobotnych. W styczniu roku 1934 przeprowadził rząd czechosłowacki powtórna redukcję płac urzędników państwowych i udało mu się skompromować budżet państwa o prawie cały miliard Kć. Mimo to handel zagraniczny a w szczególności eksportowy skurczył się w dalszym ciągu, gdyż towar produkowany przez przemysł czechosłowacki był za drogi i nie mógł zastosować się do wymogów konkurencji na rynkach światowych. Teoria prof. Engliśa, wywodząca ddiagnozę kryzysu — z podro-

zenia złota i dowodząca, że wzrost wartości złota uniemożliwia stanowczo przeprowadzenie zniżki kosztów produkcji środkami normalnemi, została popartą nie tylko wzmagającym się kryzysem handlu zagranicznego w Czechosłowacji, lecz także faktem, że cały szereg państw jak Anglja, Stany Zjednoczone, państwa Skandynawskie i Japonja przedsięwzięły prawie równocześnie radykalne reformy własnej waluty, osiągając w konsekwencji ożywienie handlu.

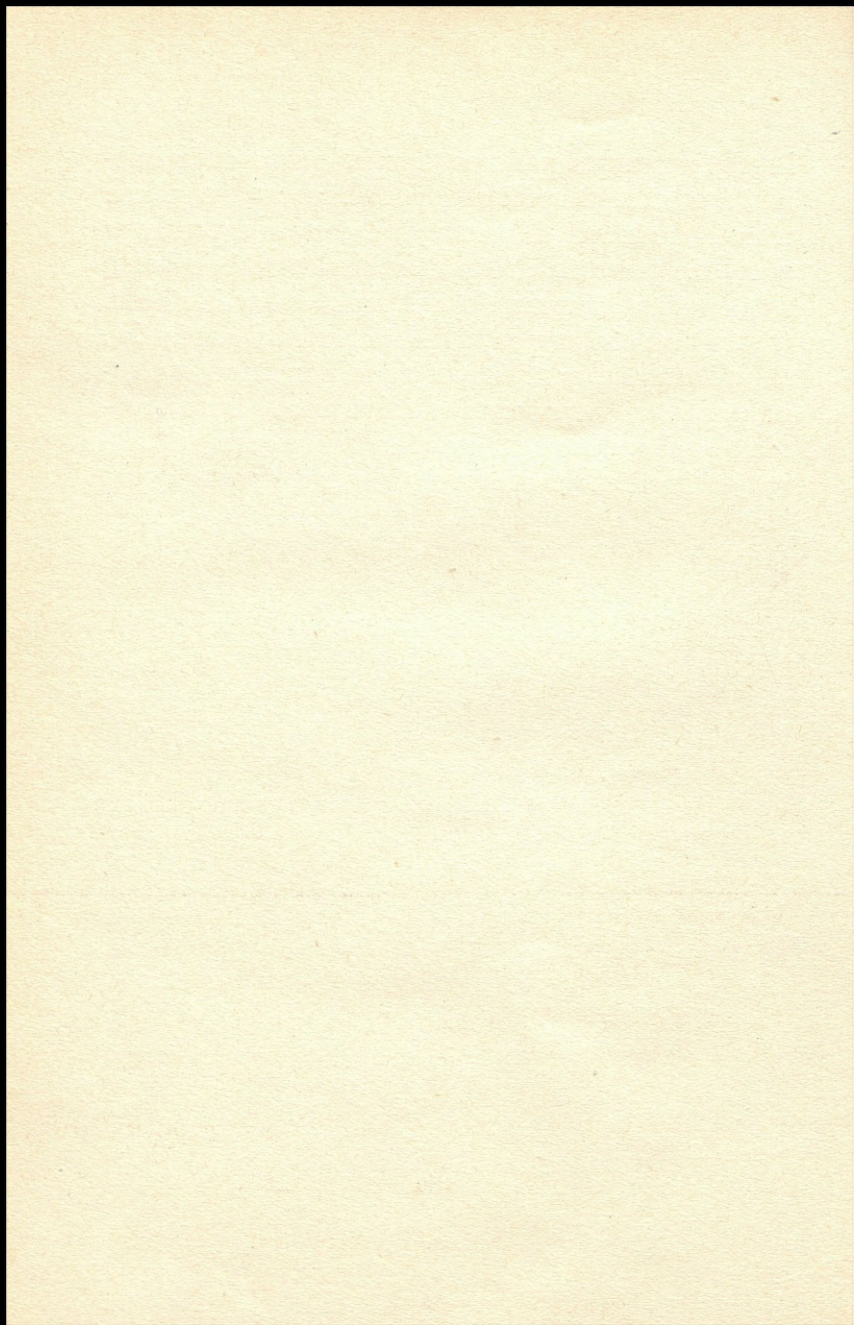
Przeprowadzona z inicjatywy wyłuszczonych powyżej teoryj i djagnoz prof. Engliša dewaluacja korony czeskiej przez rząd Czechosłowacji oparła się na tej zasadzie, że nie odstąpiono od podstawy złotowej czechosłowackiej waluty. Rząd czechosłowacki rozumiał, że wywołane takim posunięciem wstrząśnienie mogłoby wywołać olbrzymie niebezpieczeństwo i zachwiać zaufaniem własnego narodu i zagranicy do korony czeskiej jakoteż do polityki finansowej Czechosłowacji. Wybrano zatem taką drogę, że oparto się na obliczeniach Engliša odnośnie do wzrostu wartości złota, a mianowicie do wzrostu 25%-owego, odpowiadającego spadkowi cen 20%-owemu. Praktycznie wyraża się to w ten sposób, że kto kupował poprzednio pewną ilość towaru za sto koron, ten płaci obecnie za tę samą ilość tego samego towaru jeno 80 koron tak, że pozostaje mu jeszcze koron 20, które zużyć może

dla zakupna dalszego towaru. Zdecydowano się zatem stosownie do obliczonego wzrostu wartości złota niżyc jednostkę walutową korony o $\frac{1}{6}$ jej dotychczasowej zawartości złota. Jednostka walutowa obejmowała ustawowo dotychczas 44.58 miligramów złota, wedle nowej ustawy z 17. lutego 1934 r. niżono tę zawartość 1 korony czeskiej na 37.15 mg.

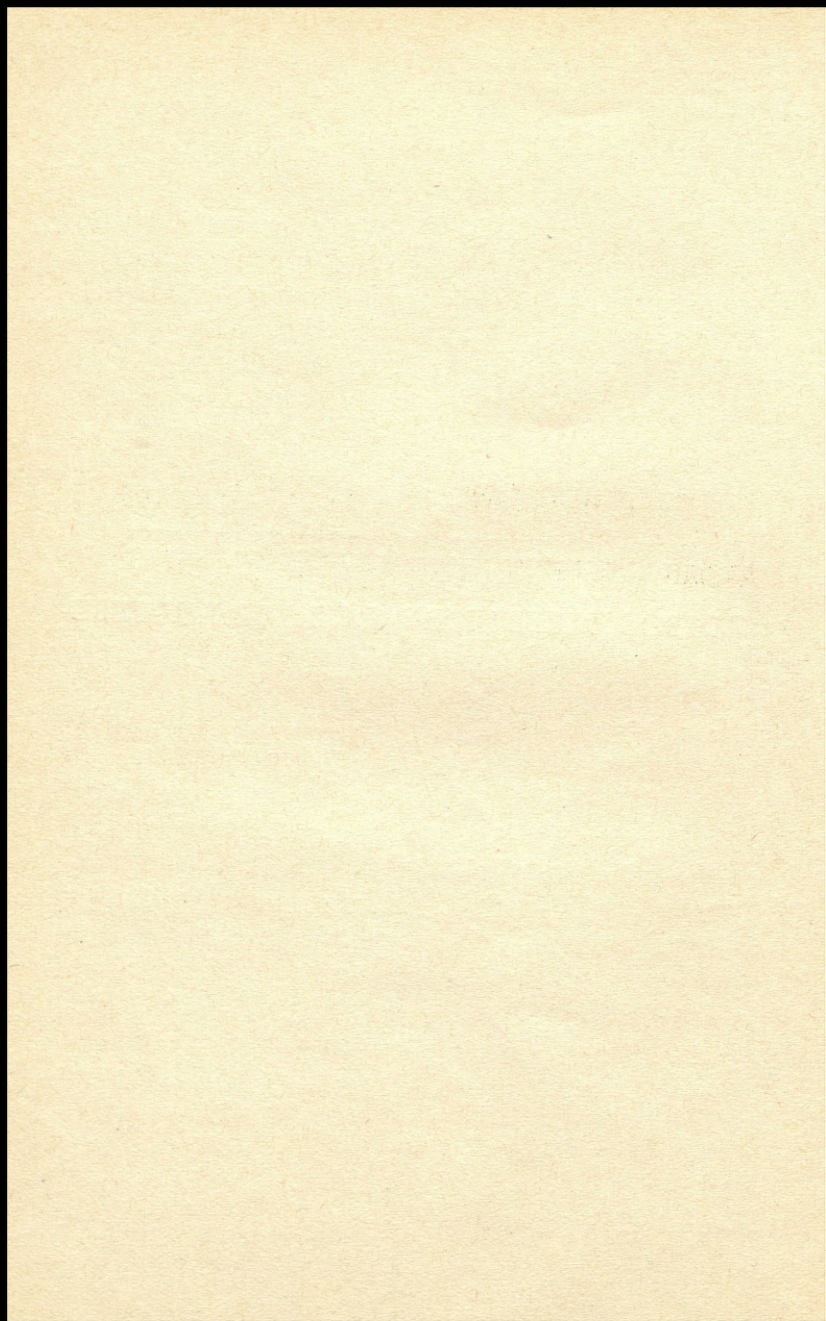
Przeprowadzona w Czechosłowacji dewaluacja korony jest jedyną a bardzo oryginalną próbą dewaluowaniu waluty przy zatrzymaniu złota jako podstawy pieniądza. Czechosłowacja postąpiła w przeciwieństwie do innych państw, które w ostatnich czasach przeprowadziły przemiany walutowe przez opuszczenie sztandartu złotowego, jak Stany Zjednoczone, Anglja i t. d. Czechosłowacja pozostawiła bowiem w całej pełni podstawę złotową swojej walucie, niżyla jedynie wewnętrzną zawartość złota w jednostce walutowej, zastosowując ją do wzrostu złota i do spadku cen produktów, objawionego w czasie kryzysu.

Okazało się, że podczas gdy przeprowadzone zmiany waluty w wymienionych krajach przez porzucenie złota jako jej podstawy, wywoływały olbrzymie wstrząsy w życiu gospodarczem tych krajów i wpłynęły po wielkiej części hamujaco na kształtowanie się życia gospodarczego wewnątrz kraju, Czechosłowacja przebyła zarządzoną dewa-

luację wewnątrz państwa bez żadnego wstrząśnienia, a w szczególności nie zachwiało się zaufanie własnej ludności do pieniądza, ceny nie poszły w górę, nie powstała drożyzna spekulatywna, o którą się obawiano, nie zmniejszył się obrót w bankach, w szczególności w pozycjach wkładów i kredytów, zaś w handlu zagranicznym okazała się istotnie pewna poprawa, wynosząca w miesiącach bezpośrednich po dewaluacji 28% podwyżki wywozu, przede wszystkim zaś wstrzymanie dalszego kurczenia się.

WSPÓŁCZESNE ŚRODKI POLITYKI
GOSPODARCZEJ I ZWALCZANIA KRYZYSU

Kryzys gospodarczy dotknął również poważnie Czechosłowację i daje się stale odczuwać zwłaszcza od roku 1931. Najsilniejszy wpływ wywiera on na kształtowanie się handlu zagranicznego, jednakowoż niemniej dobitnie wyraża się i w wewnętrznym gospodarstwie, a to we formie bezrobocia i uszczuplonej czynności założycielskiej odnośnie do przedsiębiorstw w formie spółek akcyjnych.

Nowych spółek akcyjnych powstało w roku 1933 tylko 21 wobec 39 względnie 33 w dwóch poprzednich latach. Zdeklarowany kapitał akcyjny wynosił w tych nowych spółkach okrągło 102.000.000 wobec 302.000.000 kc. w roku 1931. Równocześnie zwiększyło 19 starych spółek swój o 114 milionów zaś 22 spółek zmniejszyło swoje kapitały zakładowe o prawie 122.000.000 kc. W tym samym czasie powstało 69 spółek z ograniczoną poręką z kapitałem 27.000.000, podczas gdy w dwóch latach poprzednich ilość nowo powstałych spółek takich wynosiła 73 względnie 95. W ostatnio wymienionych spółkach 10 podwyższyło kapitał o 4,5 wobec 24 i 26 milionów koron w dwóch latach poprzednich. Całkowity kapitał wpłacony

rzeczywiście w roku 1933 w nowo założonych spółkach wynosił około 44.5 miliona wobec 274 milionów kc. w roku 1931. Ilość konkursów w roku 1933 wynosiła 1584, postępowań ugodowych było 3538, te ostatnie wykazują spadek wobec lat poprzednich, natomiast konkursy podwyższyły się. Rok 1934 wykazuje znaczną poprawę.

Przy środkach zwalczania kryzysu gospodarczego rząd Czechosłowacji nie zeszedł ze swojej wytycznej linii demokratycznej, oświadczając częstokroć wobec sejmu i narodu, że w świadomości swoich zadań obejmuje całą odpowiedzialność za wszystkie swoje poczynania. W pierwszym rządzie zastosował budżet państwowy do rzeczywistości. Przedłożony na rok 1935 preliminarz budżetowy jest tak skonsolidowany, że wykazuje po stronie dochodów 7.985.255.000 Kc., zaś po stronie wydatków 7.983.298.400 Kc., tak, że daje nadwyżkę dochodzącą do prawie 2.000.000 Kc. W budżecie tym przewidziane są prawie 2 miljardy na amortyzację i oprocentowanie długów państwowych, zaś około 650.000.000 kc na produktywnie zwalczanie bezrobocia.

Budżet ma stanowczo charakter skonsolidowania się i wyrównania i dowodzi, że udało się zwiększyć stopniowo dochody z podatków i innych wpływów, tak, że mówić można o zupełnem zbalansowaniu etatu państwowego. Po stronie wy-

datków okazała się nadwyżka w wysokości ponad 350 milj. kc, pochodzącą głównie z podatków bezpośrednich. Przewiduje preliminarz również zwiększone dochody z ceł, które głównie pochodzą z importu zboża. Natomiast bardzo ostrożnie obliczone są spodziewane dochody z monopolów i innych przedsiębiorstw państwowych, przyczem powtarzający się od kilku lat deficyt kolei państwowych będzie niższym, aniżeli w latach poprzednich. Minister Skarbu przewiduje, rzecz jasna, pewne korektury w czasie realizacji przedłożonego preliminarza, jest jednakowoż zdania, że przedłożony na rok 1935 budżet nie nosi więcej charakteru deflacyjnego i że uwidocznione w nim wybalansowanie da się stale utrzymać. Jedną z najciekawszych pozycji tego budżetu stanowi poważna suma na produktywne zwalczanie bezrobocia w wysokości 650,000.000 kc.

Jak już w poprzednich rozdziałach nadmieniliśmy, rząd czechosłowacki ma w swym programie cały szereg innych środków zwalczania bezrobocia a to natury socjalnej, które znajdują ściśle ujęcie w przygotowanych względnie już ogłoszonych ustawach i rozporządzeniach, regulujących opiekę nad pracą i czas pracy.

Jedną z wyczynów nowej polityki gospodarczej stanowi też po części przygotowywana reforma administracji publicznej. Kształtowanie się stosun-

ków po wojnie w młodej republice czechosłowackiej postawiło administrację publiczną wobec szeregu nowych problemów i agend, których rozwiązanie stanowi zasadniczy postulat demokratycznego państwa. Chodziło tu nie tylko o stworzenie nowych norm prawnych, zdolnych do owdarcia nowoczesnymi formami, ale również i o zunifikowanie ustawodawstwa administracyjnego, różnego w krajach historycznych, na Słowaszczyźnie i w Podkarpacie Rusi. Ta różnorodność wywoływała częstokroć liczne komplikacje, które nie dały się zwalczyć jedynie zapomocą pomnożenia sił urzędniczych. Z tego powodu rząd czechosłowacki przygotowuje ostatnio przeprowadzenie tej reformy na szeroką zakrojoną skalę, której celem jest usprawnienie całej maszyny administracyjnej.

Dalszym środkiem zmierzającym do uśmierzania skutków kryzysowych jest sfinansowanie dużych robót inwestycyjnych, które nie dadzą się w pożądaną wysokość przeprowadzić — dla braku odpowiednio wysokich kapitałów. Pod tym względem wykazuje jednak preliminarz budżetu na rok 1935 znaczne polepszenie, a prezydent ministrów zapowiada dalsze kroki na tym odcinku, przygotowywane przez resortowe ministerstwa.

Odnosnie do przeprowadzonej z początkiem roku 1934 dewaluacji korony czeskiej (którą ob-

szernie omawiamy w poprzednim rozdziale) zaznaczyć należy, że w życiu gospodarczym ta akcja rządu nie spowodowała najmniejszego wstrząśnienia, że zwłaszcza nikt nie poniósł strat w oszczędnościach, że poziom kosztów utrzymania nie powiększył się i że na międzynarodowych rynkach zbytu towary czeskosłowackie nabrały większej zdolności konkurencyjnej. Udało się w ten sposób stworzyć dodatkową pracę dla szeregu robotników, a przede wszystkim powstrzymać, jak się okazuje, dalsze niszczycielskie skutki kryzysu, uwydatniające się w ostatnich latach w zniżaniu rozwoju gospodarczego i w coraz silniejszym kurczeniu się eksportu czeskosłowackiego.

W czasie kryzysu państwo czeskosłowackie przystąpiło też do rozwiązywania kwestji szerszego zatrudnienia młodzieży — absolwentów szkół. Trudny ten problem usiłuje się załatwić posiłkowo, przez stworzenie licznych posad dla t. zw. aspirantów na urzędników państwowych, by w ten sposób młodzieży pozbawionej pracy otworzyć przynajmniej widoki i możliwości na przyszłość, przygotować ją do pracy i oddziaływać owocnie na jej psychikę i pozytywne nastawienie się do państwa. Ten w Czechosłowacji jako pierwszej wśród państw wprowadzony system zatrudnienia młodzieży, choć skromnie dotowanego, zasługuje na uwydatnienie, gdyż ma on oprócz

gospodarczego również poważne moralne i wychowawcze znaczenie.

Wspomnieć również należy o poczynaniach rządu zakazujących samowolne wstrzymanie pracy w większych przedsiębiorstwach, tudzież masowe zwolnienia robotników i pracowników.

Do czynów organizujących życie gospodarcze celem dostosowania go do rzeczywistości należy też wydana w roku 1934 ustawa o kontroli kartelów. Ustawa ta wprowadza dokładny rejestr kartelowy, w którym wszystkie kartelowo związane firmy muszą być wedle branż dokładnie uwidocznione. Rząd przywiązuje do tej nowej ustawy kartelowej wielką wagę także na polu kontroli cen i liczy się z tem, że z chwilą poprawy konjunktury gospodarczej ustawa ta okaże się zdatnym instrumentem do powstrzymania nieuzasadnionego wzrostu cen.

Wytwórczość światowa wykazała w roku 1933 wzrost wynoszący 13%, co oznacza poprawę w odniesieniu do ostatnich lat trzech o 25%. Mimo to ogólny stan zatrudnienia i w roku 1933 był niższy, aniżeli przed wybuchem kryzysu. Ponadto stosunki międzynarodowego handlu nie zmieniły się, wykazują i nadal wszelkie hamulce, które spowodowały spadek pojemności światowego handlu zewnętrznego o 35% w porównaniu ze stanem w roku 1929. Czechosłowacji udało się mimo to

w roku 1934 uzyskać w stosunku do kilku państw, z którymi pozostawała w stosunkach handlowych, znaczną poprawę. Do wspomnianych państw, które okazały zwiększoną gotowość do odbioru produktów czechosłowackiego przemysłu, należy Francja, Belgja i kraje Małej Ententy, z którymi przygotowuje się nowe podstawy do wspólnej, szeroko rozgałęzionej współpracy gospodarczej. Jak już poprzednio wspomniano, rokuje też nowe ustosunkowanie się do Rosji Sowieckiej nadzieję wzmożenia handlu wymiennego. Odnośnie do Niemiec starał się rząd czechosłowacki, jak już również zaznaczono, o zwalczenie istniejącego pasywum ze skutkiem, tak, że handel ten zaczął się kształtować aktywnie dla Czechosłowacji. Należało jednak wobec tego tembardziej uregulować na nowo stosunek do Niemiec, gdyż wobec istniejących w Niemczech ostrych przepisów dewizowych zachodzi obawa, iż saldo aktywne na korzyść Czechosłowacji pozostanie na papierze i nie zostanie rychło zlikwidowaniem. Tego rodzaju układ z ważnością od grudnia 1934 roku został też zawarty.

W polityce handlowej stosuje Czechosłowacja t. zw. postępowanie na zezwolenie przywozu i kontrolę wywozu. System ten wykonywany jest w szczególności zapomocą ścisłej kontroli dewiz potrzebnych na surowiec i półfabrykat dla przemysłu przetwórczego.

System ten daje rządowi możność wpływania na regulację przywożonych towarów gotowych i surowców, równocześnie zaś dostosowywania tej reglementacji do stanu złota i dewiz Narodowego Banku.

Rząd czechosłowacki popiera handel eksportowy udzielając przemysłowi pracującemu na wywóz częstokroć znacznych kredytów lub gwarancyj celem zrealizowania zamówień z zagranicy. Ponadto istnieje fundusz ubezpieczeniowy dla kredytów udzielanych odbiorcom zagranicznym. Na polu usprawnienia organizacji stara się rząd o stworzenie specjalnego instytutu eksportowego¹⁾ i popiera poczynania propagandowe przedsiębiorstw przemysłowych zagranicą, ułatwiając im uczestniczenie w zakrajowych pokazach, targach i wystawach. Wspomnieć wkońcu należy, że rząd otacza silną pieczę organizację ruchu turystycznego, i że przygotowuje ustawę mającą na celu oddłużenie rękodzieła i udzielenia temuż pewnych ulg podatkowych.

Po zbadaniu stanu bilansu handlowego stwierdzić można, że rok 1934 wykazuje ogólny obrót przewyższający 14 miliardów koron wobec niecałych 11 miliardów w analogicznym okresie ubiegłego roku. Dodatnie saldo wyniosło około mil-

¹⁾ „Exportni Ustaw” został w lutym r. 1935 powołany do życia.

jard kc. wobec ujemnego salda w kwocie 206 milionów koron w ubiegłym roku.

*

*

*

Poczynania rządu czechosłowackiego w dziedzinie polityki gospodarczej wyrażały się w ostatnich czasach również w całym szeregu ustaw, normujących względnie zmieniających pewne objawy normalnego życia lub też utworzonych specjalnie pod wpływem kryzysu gospodarczego. Do tych ostatnich zaliczyć należy między innymi rozporządzenie, regulujące egzekucje na dłużnikach rolniczych i wprowadzające przedłużenie istniejącego już moratorium, jak również zarządzenia rządowe, wpływające na stabilizację cen za niektóre płody rolnicze, jakoteż wspomniana już umowa o kartelach i prywatnych monopolach, w szczególności przymus wpisu do rejestru, a wkońcu przymusowa mobilizacja papierów wartościowych zagranicznych, znajdujących się w posiadaniu obywateli czechosłowackich, jakoteż złota i innych pełnowartościowych kruszców a to od pewnej wysokości, z prawem wykupu na rzecz emisyjnego banku czechosłowackiego.

Wszystkie te wymienione ustawy i rozporządzenia zdążają do tego, by ułatwić rządowi dokładny wgląd w gospodarstwo narodowe i umożliwić

mu przeprowadzenie regulacji w miarę potrzeby, dostosowanej do rzeczywistości. W ten sposób polityka gospodarcza Czechosłowacji oparta na głębokim fundamencie demokratycznym i zasadniczo na własności indywidualnej i przedsiębiorczości prywatno - prawnej wyzwala się drogą ewolucji dostosowanej do kształtowania się stosunków z zasad liberalistycznej polityki gospodarczej. W miejsce swobody w dowolnem poczynaniu każdego przedsiębiorcy wprowadza rząd czechosłowacki planową ingerencję we wszystkie objawy i poczynania życia gospodarczego, broniąc interesów pracujących i dostosowując możliwości wewnętrznego gospodarstwa i rodzinnej wytwórczości do stosunków panujących w światowym handlu. Czechosłowacja dąży równocześnie do umożliwienia wszystkim swoim obywatelom współudział w dochodzie z produkcji narodowej, by stworzyć silnego konsumenta i podnieść poziom i siłę nabywczą wewnątrz państwa.

*

*

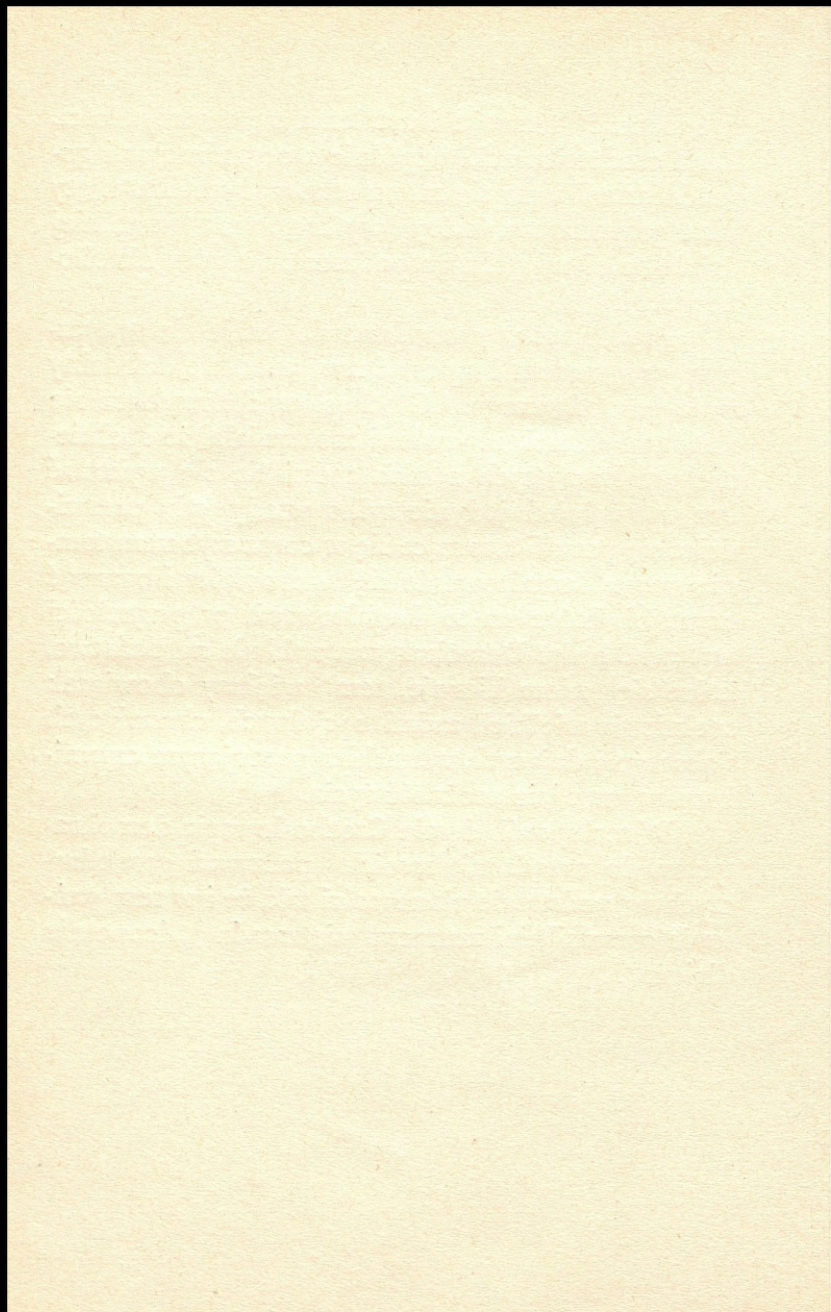
*

Wszystkie poczynania na rozmaitych odcinkach gospodarczych stoją obecnie pod znakiem reform, zastosowanych do istniejących możliwości i opartych na rzeczywistości tak, by dać im należy-

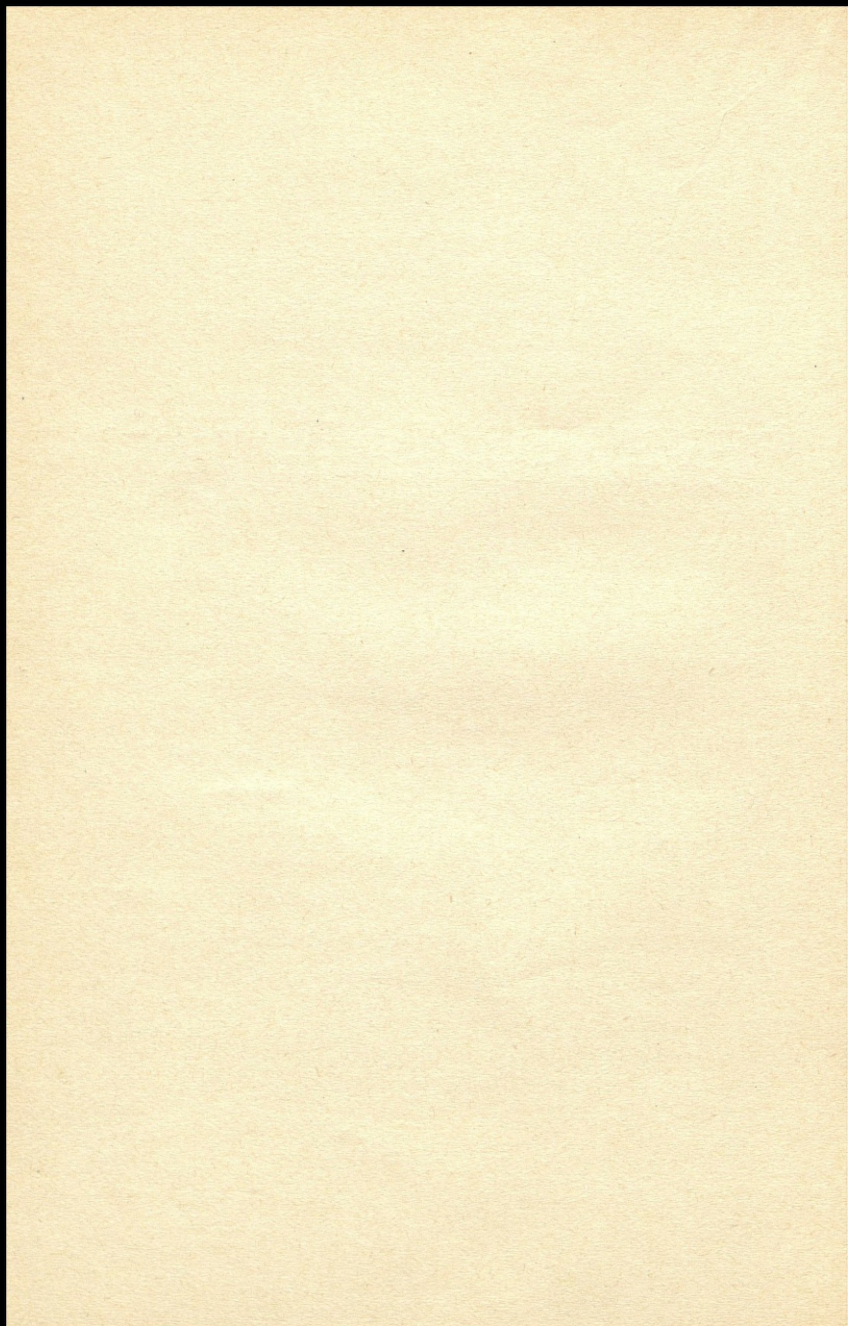
ta możność rozwoju i ustalenia się w przyszłości. Rząd czechosłowacki wspólnie z organizacjami gospodarczymi stara się zatem stworzyć szeroko ujęty plan gospodarczy, który wytknąć ma wszelkiej działalności na polu gospodarczym z góry określone drogi.

Planowość w gospodarstwie staje się wytycznym programem i ogarnąć ma wszelkie dziedziny życia gospodarczego. Czechosłowacja rządząca się zasadami demokratycznymi zrozumiała, że spełnienie wpływających z nich zadań da się wykonać bez wstrząśnięć jedynie tylko wtedy, gdy przewidzieć się potrafi tworzące się w coraz szybszym tempie nowe kształtowanie się stosunków i ogarnąć czynniki, które na to kształtowanie w przyszłości wpływać będą. Demokracja nakłada na państwo, które się nią kieruje, tem większy obowiązek spełnienia wielkich zadań socjalnych, chroniących słabszego i dających wszystkim pracującym czynnikom w narodzie możność życia.

W ten sposób doszła Czechosłowacja demokratyczna do urzędzenia swoich poczynąń gospodarczych na podstawie planowości tak, że i w tem państwie coraz silniej zaznacza się zasada „*économie dirigée*“.

PROBLEMY FINANSOWE — BILANS PŁAT-
NICZY. — RUCH SPÓŁDZIELCZY.

Problemy kształtowania się rynku pieniężnego stara się rząd czechosłowacki rozwiązywać obecnie na zasadzie dostosowywania się do istniejących możliwości. Na tym odcinku ujawnia Czechosłowacja oryginalne myśli i indywidualne postępowanie, nieprzejmując bezkrytycznie poczyną państw o starej tradycji silniejszego rozwoju finansowego i o wielkich własnych kapitałach. Zasadniczym punktem wyjścia jest dla tych wszystkich poczyną przeświadczenie, że republika czechosłowacka jest krajem o nie zbyt dużych własnych kapitałach, że ponadto budowa państwa zaczęła się w czasie, w którym wskutek dewastacji spowodowanej wojną i wskutek przebytych następnie inflacyj starać się musiano o zdobycie potrzebnych do odbudowy kapitałów na możliwie krótkiej drodze. Ponadto musiała Czechosłowacja przejąć olbrzymie zadłużenie z czasów monarchji austriackiej.

Natychmiast po zorganizowaniu się państwa czechosłowackiego i po uregulowaniu własnej waluty nastąpiło znaczne podwyższenie korony czeskiej, dochodzące prawie do 60% przewartościowania, spowodowane istniejącą na rynkach zagranicznych deflacją. Odbiło się to niekorzystnie szczegól-

nie na dłużnikach i na tych producentach, którzy kalkulowali na dawnych podstawach, wkońcu na banku emitującym banknoty, zwłaszcza odnośnie do jego wierzytelności w obcych walutach. Koszty tego ukształtowania się korony czeskiej ponieść musiało w ostatecznym rezultacie państwo, czego wyrazem jest w szybkim tempie rozwijające się podnoszenie się długów krótkoterminowych, które w okresie od roku 1921 do 1923 wzrosły prawie potrójnie aż do wysokości przekraczającej 6,2 miliardów kc. W gospodarstwie prywatnem przewartościowanie to wywołało również specyficzny kryzys, który poprzedził ogólnie światowy kryzys gospodarczy. Utworzył się przytem niezdrowy stosunek między bankami a finansowaniem przez nich przedsiębiorstwami, prowadzące do tego, że w zbyt wielu wypadkach banki jako wierzyciele stawały się z konieczności współwłaścicielami zadłużonych przemysłów. W tym okresie zmniejszała się wewnętrzna kapitalizacja wskutek ogólnie panującej nieufności. Stan ten trwał do roku 1925 t. j. do chwili, w której na wskutek polepszonej konjunktury gospodarczej nastąpiło podwyższenie produkcji, a z nią wzrost oszczędności i zwrot do szybszego procesu kapitalizacji. Udało się też państwu w tym okresie spłacić większą część krótkoterminowych długów oraz dług zaciągnięty w czasie przesilenia deflacyjnego w Ameryce. Spłaconą

w okresie między rokiem 1926—1929 sumę długów państwowych określić można na 5 miliardów Kc. Gdyby ten korzystny okres konunkturalny był dalej potrwał, byłoby państwo czechosłowackie w stanie spłacić większą część zadłużenia powstałego w okresie powojennym i uzyskać odpowiednie konwersje odnośnie do odsetek. Wybuch kryzysu światowego przeszkodził takiej akcji, a zlikwidowanie doznało dalszych przeszkód wskutek ogólnej depresji na rynkach zagranicznych i wskutek operacji złotowo walutowych w rozmaitych państwach.

Kapitalizacja wewnętrzna kroczyła w Czechosłowacji powolnie, choć na pozór wydawało się w okresie dobrej konjunktury, że wraz z ustaleniem własnej waluty tempo kapitalizacji wewnętrznej odbywa się szybko. Rząd czechosłowacki zrozumiałwszy jednakowoż dokładnie prawdziwy stan sprawy na podstawie stałej analizy wewnętrznego rynku finansowego starał się ciągle o odpowiednią pożyczkę długoterminową, by przedewszystkiem zaopatrzyć odpowiednio własny zasób dewiz obcych. Operacje odnośnie do tej pożyczki nie dały się jednak przeprowadzić w zamierzonym zakroju, a sytuacja ogólna nie ułatwiała zaciągnięcia nowej, większej pożyczki długoterminowej. W międzyczasie kredyt krótkoterminowy zacieśniał się również coraz bardziej, gdyż instytucje finansowe miały trudności odnośnie do mobilizacji odpo-

wiednich kapitałów. Niemniej udało się zniżyć koszty kredytu zapomocą niższego oprocentowania, a ponadto przeprowadzić długoterminową pożyczkę pracy dla zatrudnienia bezrobotnych. Przy przeprowadzeniu tej pożyczki lud czechosłowacki okazał wielką ofiarność i szczerą patriotyzm, wskutek czego pożyczka ta w okazałej wysokości ponad 2 miljardy Kc. została w zupełności subskrybowaną, mimo, że stosunki na rynku finansowym nie były łatwe, a dla czerpania tak wielkich sum z wewnętrznej kapitalizacji nie istniały pożyteczne przesłanki. Państwo musiało chwycić się również i innych operacyj, nieodzownych, by złagodzić grożące deficyty gospodarstwa państwowego. Do tych należy prolongowanie amortyzacji obligacji państwowych tak, że w roku 1934 wylosowanie t. j. wycofanie odpowiedniej części wspomnianego długu nie odbyło się. Równocześnie udało się państwu prolongować będące w obiegu noty kasowe na dalsze 2—5 lat.

Rząd nie zamierza jednak podwyższać emisji banknotów, gdyż wychodzi słusznie z założenia, że samo podwyższenie środków obiegowych nie może zapobiec brakom i słabościom rynku kredytowego, i że polepszenie ufundowane być musi trwale na rzeczywistym wzroście gospodarstwa. Jedynie zdrowy rozrost gospodarstwa stworzyć może potrzebne podstawy do polepszenia stanu na rynku pieniądza.

nym. Stworzony został ponadto instytut akceptacyjny, który wzorowany na francuskiej Caisse de Dépôts et Consignation, spełnia na rynku pieniężnym ważną funkcję banku reskontowego. Instytut ten bowiem oparty jest na kredytach konsorcjum najpoważniejszych instytutów finansowych i może w ten sposób wystąpić również jako nabywca i regulator papierów państwowych.

Czechosłowacja posiada obecnie znaczną ilość banków poważnych i doskonale zorganizowanych. Dojście do tego rozwoju było tem trudniejsze, że historyczny rozwój instytutów finansowych na ziemiach Czechosłowacji nie odbywał się po linii korzystnej i dla poszczególnych tych krajów przychylnej. Monarchja austriacko - węgierska miała naturalnym biegiem sprawy żywy interes w tem, by we własnych stolicach skoncentrować możliwie cały aparat finansowego zasilania przemysłu znajdującego się w poszczególnych krajach monarchji, uzależnić w ten sposób przemysł ten od centrali i zastosować jego produkcję i politykę do własnej polityki gospodarczej. To też przez dziesiątki lat Praga zawisła była od wielkich instytucyj bankowych we Wiedniu, nie mówiąc już o Słowaczyźnie, o którą Węgrzy nie wiele dbali i rozwój jej hamowali, uzależniając ją w zupełności od finansowo gospodarczej polityki wielkich banków w Budapeszcie. Mimo to już w roku 1868

udało się Czechom stworzyć swój pierwszy własny bank zakrojony na większy rozmiar, który pomysłany był początkowo jako centrala istniejących lub powstać mających mniejszych instytucyj prowincjonalnych i zasilać miał potrzeby kredytowe średnich i małych wytwórców rękodzielniczych. Bank ten, który powstał pod nazwą „Živnostenska Banka“ potrafił jeszcze za czasów monarchji zdobywać sobie w szybkim tempie bardzo poważne stanowisko tak, że już wnet po powstaniu zaliczać go musiano do kategorii banków wielkich. Od tej chwili rozpoczyna się w Czechosłowacji jeszcze za czasów monarchji silne koncentrowanie i organizowanie aparatów finansowych na platformie czechoskarodowej. Rzecz jasna, że z chwilą powstania samodzielnej republiki czechosłowackiej rozwój instytucyj pieniężnych znalazł pomyślniejsze warunki rozwoju.

Obecnie istnieje w t. zw. historycznych krajach 34 banków, wśród nich 9 bez kapitału akcyjnego uprawiających interesa hipoteczno ziemskie. Pięć z nich należy do kategorii banków wielkich i operuje bardzo poważnemi kapitałami własnemi. I tak wspomniana już Živnostenska przekroczyła w ostatnich latach sumę bilansową 6 miliardów Kc., rozporządzając własnym kapitałem akcyjnym i rezerwowym w sumie około 700 milionów. Czeski bank Eskontowy i Kredytowy ma

również własne kapitały dochodzące do 600 milionów, a suma bilansowa zbliża się do 5 miliardów. Wszystkie te banki mają poza sobą silne koncerny przemysłowe i finansowe i operują przeważnie rodzimymi kapitałami, przyczem są jednakowoż również pośrednikami w uzyskiwaniu kredytu przeważnie krótkoterminowego dla gospodarstwa czechosłowackiego. Finansują one główne gałęzie produkcji przemysłowej i rolniczej Czechosłowacji, częstokroć są równocześnie właścicielami większych pakietów akcji danych przemysłów. Obok wspomnianych banków z kategorii wielkiej, istnieją na ziemiach historycznych jeszcze liczne banki średnie, a wśród nich niektóre zbliżają się tak szerokim zakresem działalności, jak i środkami stojącymi im do dyspozycji do kategorii banków wielkich. Rozwój bankownictwa na Słowaczyźnie odbywał się również w pomyślnym stopniu od czasu kiedy ziemia ta weszła w jednolitą spójność z historycznymi krajami czeskiemi. Na Słowaczyźnie istnieje dwa wielkie banki (Slovenska Banka w Bratisławie i Tatra Banka w Świętym Marcinie). Obok tych poważnych banków istnieje na Słowaczyźnie i na Podkarpackiej Rusi razem rozmaitych instytucyj finansowych ponad go, które rozporządzają własnymi kapitałami w wysokości około 600 milionów i mają wkłady dochodzące do 3 miliardów kc.

Bankowości czechosłowackiej przypadły z chwilą powstania samodzielnego państwa czechosłowackiego liczne, poważne i ciężkie zadania odnośnie do zasilania potrzeb gospodarstwa, a równocześnie być miały instrumentem koniecznych operacyj kredytu państwowego. Zadania te zostały przez banki na ogół sprawnie spełnione, operują one bowiem obecnie własnym kapitałem wynoszącym 1.5 miliardów Kc.

Obok wielkich instytucji finansowych istnieją w republice czechosłowackiej liczne zakłady o charakterze ludowym, w szczególności kasy oszczędności większe i mniejsze, wzorowane na systemie Schultze - Delitsch, jakoteż liczne chłopskie kasy kredytowe i organizacje o charakterze spółdzielczym lub kooperatywnym. W roku 1933 miały wymienione instytucje wkłady oszczędnościowe, dochodzące do prawie 56 miliardów Kc., które w ponad 90% pochodziły z ziem historycznych, a jeno w 80% ze Słowaczyny względnie Rusi Podkarpackiej.

Do instytucji mających poważny wpływ na kształtowanie się rynku pieniężnego zaliczyć należy również istniejące w Czechosłowacji zakłady ubezpieczeniowe, z których 24 założonych zostało wyłącznie rodzimym kapitałem. Obok tych narodowych przedsiębiorstw ubezpieczeniowych czynnych jest w Czechosłowacji około 68 towarzystw

asekuracyjnych zagranicznych. Suma, którą wymienione przedsiębiorstwa, uprawiające wszelkie gałęzie ubezpieczeniowe operują, dochodzi do około 10 miliardów koron. Wymienić należy tu również Centralny instytut ubezpieczeń społecznych z aktywami przekraczającymi sumę 5 miliardów, ponadto Zakład pensyjny z kapitałem około 4 miliardów Kc. i Zakład ubezpieczeń od wypadków z aktywami około 2 miliardów. Ponadto istnieją w Czechosłowacji liczne kasy braterskie, operujące kapitałem około 500 milionów Kc., tudzież organizacja funduszu leczniczego publicznych urzędników.

Wspomnieć należy również o Pocztowej Kasie Oszczędności, która wykazuje dodatni rozwój, gdyż stan obrotu czekowego wynosił z końcem roku 1933 ponad 1.5 miljarda Kc.

Rozwój wkładek w instytucjach finansowych Czechosłowacji jest w ostatnich latach jednolity, wykazuje zatem pewną stałość i ciągłość. W bankach akcyjnych w krajach historycznych t. j. w Czechach, na Morawie i na Śląsku wynosił stan wkładek ponad 8 miliardów, a do nich doliczyć należy wkłady w zakładach kredytowo ziemskich w wysokości około 1.9 miliardów Kc. Razem z bankami akcyjnymi na Słowaczyźnie i w Podkarpaciej Rusi stan wkładek w bankach akcyjnych przekroczył sumę 10 miliardów Kc. W kasach oszczęd-

ności dochodziły wkładki do 21 miliardów, do czego dochodzi 800 milionów w kasach na Słowację i w Rusi Podkarpackiej. Kasy systemu Schultze - Delitsch i okręgowe kasy oszczędności miejskie wykazują razem około 12 miliardów wkładek oszczędnościowych. Wspomnieć wkońcu należy, że wkłady w kasach oszczędności stolicy praskiej wynosiły na początku roku 1934 okragło 4.7 miliardów koron. Na koncie żyrowym Narodnego Banku było obrotu ogólnego za cały rok ponad 191 miliardów.

Stan bankownictwa uzupełnić należy wkońcu pewnemi datami z rozwoju banku emisyjnego (Narodni Banka Ceskoslovenska): Wedle stanu z końcem grudnia 1934 wynosił zapas złota okragło 2.680 miliardów, wierzytelności na zagranicę i zapas walut dochodził do 230 milionów, inne środki gotówkowe wynosiły w tym czasie około 220 milionów. Przy kapitale akcyjnym wynoszącym wraz z rezerwami 452 milionów stan obiegowy banknotów wynosił 5.64 miljar. Kredyty udzielone w formie eskontu wekslowego i lombardu na papiery wartościowe wynosiły w tym okresie ponad 1.2 miliardów Kc. Ze względu na to, że do obiegu banknotów doliczyć należy natychmiast płatne wierzytelności żyrowe w wysokości ponad 1.17 miliardów Kc., stan pokrycia złotem wynosił 41.8%. Stopa procentowa nie zmieniona od po-

czątku roku 1933 ustaloną jest dla eskontu w wysokości 3.5%, dla kredytu lombardowego waha się ona między 5 a 5.5%. Bilon wynosił ponad 900 milionów.

W ostatnich czasach, t. j. z końcem roku 1934, zaznaczyła się na rynku pieniężnym zwiększona płynność, wywołana przede wszystkim faktem konskrypcji wierzytelności i papierów wartościowych zagranicznych tudzież kruszców, znajdujących się w prywatnem posiadaniu w kraju, przeprowadzona przez bank narodowy. Na płynność tę wpłynęła również polityka kredytowa banku reskontowego, odznaczająca się w ostatnim czasie większym liberalizmem, tembardziej że instytut ten występował na giełdach jako odbiorca państwowych papierów wartościowych. Działalność towarzystwa zbożowego i wprowadzone warianty zbożowe przyczyniły się również do odprężenia na rynku pieniężnym. Ciekawym objawem jest również zmiana mentalności pieniądza na rynku, który okazuje zmieniony kurs, szukając ostatnio lokacji w kredytach i papierach długoterminowych, zamiast jak dotąd jedynie w wyżej oprocentowanych krótkoterminowych. Dla tych wartości długoterminowych wprowadzono możliwość lombardu, co rzecz jasna wpływa ożywiająco na skłonność do nabywania wymienionych papierów. W ten sposób udało się w ostatnim czasie

stworzyć lepszy rynek lokacyjny dla papierów długoterminowych, a stan ten odbija się nie tylko korzystnie na ogólnym położeniu, ale przyczynia się także do podniesienia nastroju pod względem psychicznym.

By uzupełnić obraz rynku pieniężnego i służącego mu aparatu wspomnieć należy jeszcze, że ruch spółdzielczy stanowi w Czechosłowacji bardzo poważną stronę organizacji finansowej i gospodarczej. W szczególności ożywiony jest ruch ten na wsi, gdyż w organizacjach spółdzielczych i kooperatywach wiejskich zorganizowana jest prawie połowa całej ludności rolniczej. Ruch spółdzielczy na wsi ma w Czechosłowacji swoistą tradycję, dzięki działalności lekarza czeskiego dra Kampelika, który w połowie XIX stulecia wystąpił z inicjatywą i propagandą tworzenia kredytowych spółek spółdzielczych, nazwanych dzięki popularności ich twórcy „Kampelicky“. Silny rozwój tego ruchu datuje się od lat dziewięćdziesiątych poprzedniego stulecia, ludność czeska widziała bowiem w tym ruchu nie tylko dodatnią formę gospodarczą dla słabszych, ale koncentrowała się w nich chętnie jako do ośrodków umożliwiających pracę narodową. Z chwilą powstania wolnej Czechosłowacji stworzyły wiejskie spółdzielnie związek, obejmujący prawie wszystkie tego rodzaju organizacje pod nazwą „Centralkooper-

rativa". Związek ten utrzymuje ścisły kontakt z inemi spółdzielniami w krajach słowiańskich i w tym celu stworzony został z siedzibą w Pradze Związek zawodowy rolniczych spółdzielni słowiańskich.

Spółdzielnie ludności miejskiej rozwijają się przede wszystkim w krajach historycznych i obejmują wszelkiego rodzaju kategorie jakoto kredytowe, handlowe, wytwórcze i zapomogowe. W spółdzielniach zorganizowana jest znaczna ilość członków. Największym rozwojem odznaczają się związki czechosł., ale i inne narodowości posiadają również sprawne organizacje spółdzielcze, zwłaszcza Niemcy, istnieje też „Związek Spółek Zarobkowych i Gospodarczych“ zorganizowany przez Polaków obywateli czechosłowackich. Ruch spółdzielczy robi również znaczne postępy na Słowaczynie i Podkarpackiej Rusi, obejmując i w tych krajach wszelkie formy, a popierany jest silnie przez centralne związki w Pradze. Proces likwidowania zależności od węgierskich spółdzielni istniejących z czasów przed wojną przeprowadzony tutaj został stosunkowo w szybkim tempie i gładko. Ogółem znajduje się w Czechosłowacji około 3000 spółdzielni o charakterze niekredytowym, trudniących się głównie popieraniem produkcji mlecznej, młynarskiej, spirytusowej, cykorji, hodowli bydła, ponadto budową domów mieszkalnych.

Spółdzielnie te zajmują się też wspólnym zakupem maszyn i narzędzi dla swych członków, potrzebnych do prowadzenia warsztatów pracy. Spółdzielnie stały się w miarę swego istnienia bardzo wybitnym czynnikiem całego życia gospodarczego i uprawiają szczególnie intensywną działalność w gospodarstwach o średnim i mniejszym zakroju.

Specjalny rodzaj organizacji spółdzielczych stanowią na terytorjum Czechosłowacji kooperatywy robotników, zjednoczonych w specjalnych związkach centralnych zawodowych organizacji robotniczych. Jedną z najstarszych tego rodzaju organizacji stanowi związek konsumcyjny robotniczy pod nazwą Včela (Pszczoła). Już z początkiem XX stulecia powstała pierwsza organizacja centralna, obejmująca 14.000 członków z kapitałem operacyjnym, dochodzącym do 7 milionów złotych koron, która jeszcze za czasów monarchji austriackiej rozwijała się nader pomyślnie, wydając równocześnie specjalną literaturę spółdzielczą, by w ten sposób przyczynić się do propagowania myśli spółdzielczej. Organizacje spółdzielcze robotników rozwinęły się już w pierwszych początkach republiki, wykazując nader dodatni wzrost agend i majątku. Obok tych organizacji kredytowych i zarobkowych istnieje poważna instytucja kooperatywna pod nazwą Centrali Wspól-

nego Zakupu. Organizacja ta założona również z początkiem bieżącego stulecia jeszcze za czasów monarchji rozwija się od samego początku bardzo pomyślnie i opartą jest pod względem finansowym o specjalny bank spółdzielczy, którego akcje znajdują się w 90% w posiadaniu poszczególnych spółdzielni. Bank ten posiadający kapitał akcyjny w wysokości ponad 70 milj. koron rozporządza poważnemi rezerwami (ponad 2 miljar.) a obrotowy bilans jego przekracza poważną cyfrę 6 miliardów Kc. Centrala ta założyła szereg własnych wytwórni w najrozmaitszych gałęziach produkcyjnych i posiada liczne filjalne organizacje we wszystkich ważniejszych miejscowościach republiki.

W Czechosłowacji istnieje również ruch spółdzielczy rękodzielniczy, mający duże rozgałęzienie i obejmujący obok kas kredytowych wspólne organizacje celem zakupu i produkcji, budowy domów lub konszenek. Majątek ich wynosi ponad 100 milionów koron. Specjalnym rodzajem ruchu spółdzielczego są związki inwalidów wojennych i legionistów, które odznaczają się również wielką sprawnością i obejmują najrozmaitsze gałęzie, jakoto przedsiębiorstwa spedycyjne, wydawnicze, kolonie legionarskie, wspólny zakup i sprzedaż i t. p. Ostatnio wymienione związki spółdzielcze zorganizowane są w „Legiojednota“ stanowiącym go-

gospodarczą organizację legjonistów i centralę prowadzonych przez nich rozmaitych przedsiębiorstw.

Rząd czechosłowacki odnosi się bardzo przychylnie do całego ruchu spółdzielczego, widząc w nim bardzo ważny i aktywny czynnik w pracy gospodarczej. Statystycznie da się stwierdzić, że prawie każda gmina Czechosłowacji (a jest ich przeszło 15.000) włączona jest w ruch spółdzielczy, który obejmuje około 3 miliony członków i zarządza majątkiem sięgającym do pokaźnej cyfry 10 miliardów. Ruch spółdzielczy w Czechosłowacji jest nie tylko ważnym czynnikiem w materialnym rozwoju gospodarstwa, stanowi on przede wszystkim pozytywny i twórczy element w znaczeniu społecznym. Budzi poczucie solidarności i samopomocy, wzmacnia pracę słabszych czynników gospodarczych i w ten sposób stwarza doskonały fundament dla zrealizowania socjalnej myśli, dominującej w republice czechosłowackiej celem wychowania uświadomionego obywatela, zdrowego również pod względem gospodarczym. Ruch spółdzielczy wychowuje zatem demokratycznie uświadomione masy pracowników, ułatwiając im z jednej strony egzystencję i budząc z drugiej strony w nich świadomość obowiązków wobec narodu i państwa.

* * *

Bilans płatniczy krajów należących obecnie do państwa czechosłowackiego kształtował się za czasów monarchji ujemnie i był silnie pasywny, albowiem mimo iż $\frac{3}{4}$ całego przemysłu austriackiego miały siedzibę w krajach czeskich, centralnych i organizacje finansowe znajdowały się przeważnie we Wiedniu, po części też w Budapeszcie, ponadto ruch turystyczny koncentrował się podówczas w niemieckich krajach monarchji. Młoda republika była od początku swego istnienia wprawdzie krajem dłużniczym, powoli jednakowoż spłacała swe zobowiązania. W samym kraju rosła wewnętrzna kapitalizacja wprawdzie powoli ale stale, a zadłużenie prywatne zagranicą stale się zmniejszało. Czechosłowacki kapitał przejmował powoli, ale stale przedsiębiorstwa przemysłowe, zakupując akcje, a finansowe instytucje w formie wielkich i średnich banków stawały się czasem prawie w zupełności instytucjami opartymi o rodzimy kapitał. Coraz większy stawał się przypływ zagranicznych papierów wartościowych do Czechosłowacji, a handel eksportowy wysoko rozwiniętego przemysłu czechosłowackiego przysparzał silne aktywa bilansowe państwu. W okresie między rokiem 1926 a 1930 zagraniczny handel dał nadwyżkę bardzo znaczną gdyż 8.5 miliardów koron wynoszącą, a opłaty płacone zagranicy za rozmaite czynności komisowe i pośredniczące sta-

le się zmniejszały. To tempo bogacenia się młodej republiki zostało zahamowane załamaniem się konjunktury począwszy od roku 1931, zwłaszcza że rok 1932 zakończył się pasywnem saldem w handlu zagranicznym. Równocześnie w bieżących pozycjach, bilans płatniczy zakończył się deficytem wynoszącym około 268 milionów. Wobec tego stanu zmniejszyły się znacznie zakupy i lokaty w zagranicznych papierach wartościowych i walutach. Mimo to państwo czechosłowackie zdołało i w tym okresie kryzysu gospodarczego i załamania się konjunktury dla handlu wywozowego spłacać stale zobowiązania wobec zagranicy tak, że bilans płatniczy był z końcem roku 1932 jak i 1933 wyrównanym.

Stan *długów państwowych* wykazuje z początkiem roku 1934 ogólną sumę 38.737 milionów Kc., zwiększył się zatem o prawie 768 milionów w porównaniu z rokiem poprzednim. Lwią część tego zadłużenia stanowią długi wewnętrzne w wysokości ponad 24 miliardów (4 miliardy wynoszą długi przejściowe). Kapitał potrzebny na umorzenie i obsługę długów państwowych wynosił w roku 1934 około 1.7 miliardów, był zatem o przeszło 300 milionów mniejszy aniżeli w roku poprzednim. W sumie tej przewidzianą jest również obsługa procentowa na ostatnią pożyczkę pracy. Do tych płatności przyczyniają się państwo-

we przedsiębiorstwa i fundusze kapitałem ponad 400 milionów, jakoteż rozmaite wpływy z innych funduszy w kraju i zagranicą, stanowiących majątek państwa. Wewnętrzne długi istnieją w 23 kategoriach, z których największą stanowi czwarta pożyczka państwowa w sumie 8.672 milionów Kc., t. zw. mączna pożyczka w kwocie ponad 3.8 miljarda, czteroprocentowa wieczna pożyczka w wysokości 2.78 miliardów Kc., pięcioprocentowa inwestycyjna pożyczka z roku 1931 w sumie 1.3 i wkońcu pięcioprocentowa pożyczka pracy subskrybowana w roku 1934 w wysokości 2 miliardów.

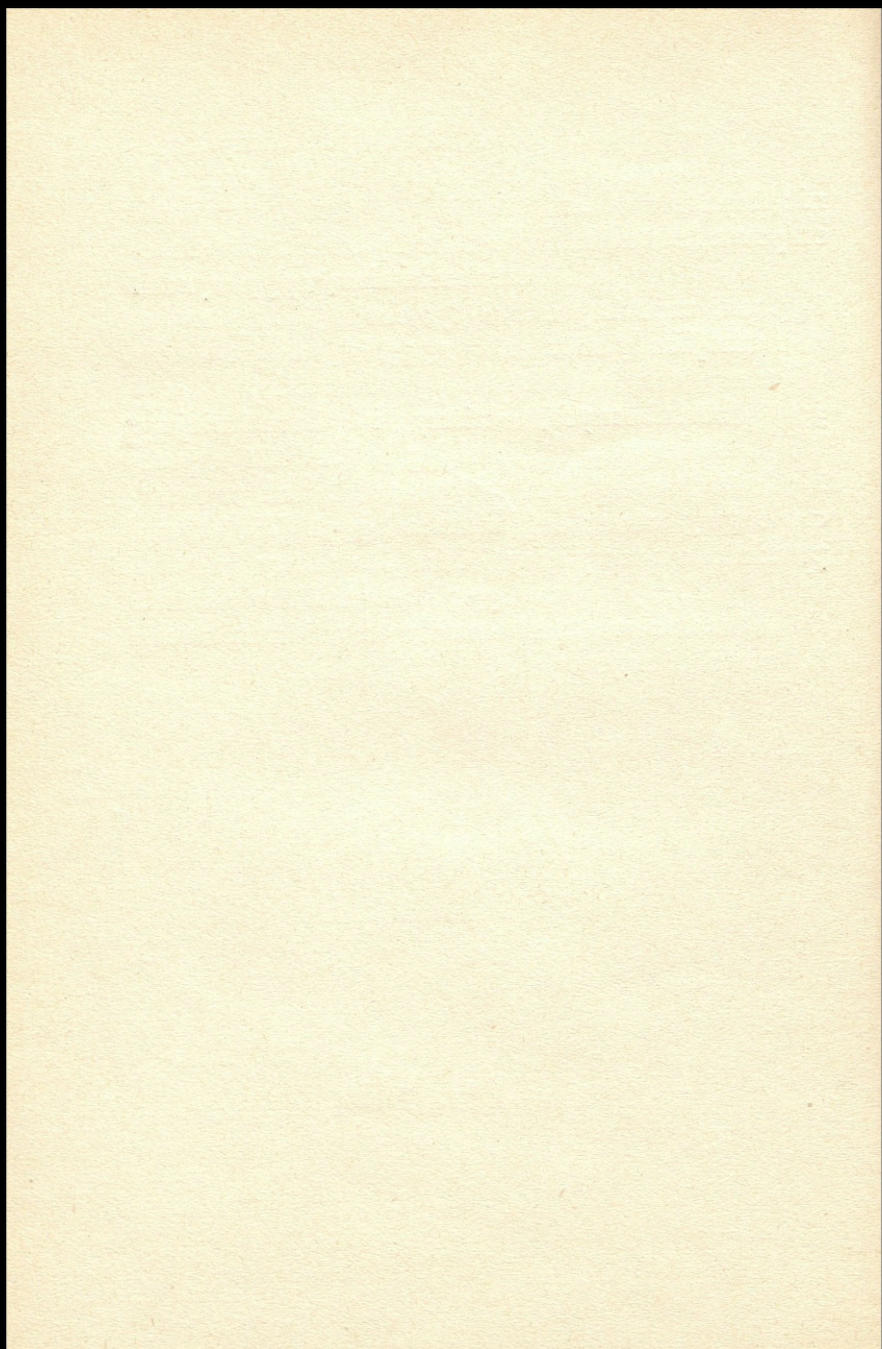
Dług zagraniczny obejmuje pożyczki, zaciągnięte u rozmaitych państw lub też nałożone na republikę czechosłowacką traktatami pokojowymi. Największe wśród tych długów zobowiązanie stanowi pożyczka wojenna i powojenna, zaciągnięta w Stanach Zjednoczonych, której obsługę republika czechosłowacka stale wykonuje i która w roku 1934 wynosiła wprawdzie jeszcze 2.76 miliardów Kc., zmniejszyła się jednak wobec roku poprzedniego o przeszło miliard koron. Dalszą poważną pożyczką stanowią czechosłowacki dług wyzwolenia, jakoteż 8%-owe zagraniczne pożyczki pierwszej i drugiej emisji w łącznej wysokości około 970 milionów, których amortyzacja postępuje w porządku naprzód. Wreszcie otrzymał rząd

*czechosłowacki w roku 1932 pożyczkę w wysokości 800 milionów koron za poręką Francji, która ma być spłacona do roku 1937. Inne pożyczki mają przeważnie charakter wojenny, względnie związane są z akcją o wywalczenie niepodległości, jakoto pożyczka angielska na koszt transportu czechosłowackiej armji w Syberji, pożyczka francuska i włoska dla legjonów czechosłowackich we Francji względnie we Włoszech, ponadto t. zw. długi wyzwolenia Czechosłowacji na rzecz Austrii jak renta złotowa i t. d.

* * *

Stwierdzić się da, że z końcem roku 1934 sytuacja na rynku pieniężnym czechosłowackim kształtowała się bardzo korzystnie i że w szczególności zapotrzebowanie stojące w łączności z kampanją jesienną dało się bez trudności pokryć z własnych rodzimych źródeł bez potrzeby uciekania się do zagranicy. Znacznem ułatwieniem dla wewnętrznego rynku pieniężnego był fakt, że zapotrzebowanie kredytu publicznego na rynku prywatnym stale się zmniejsza, wskutek czego stan gotówkowych oszczędności i wkładów w bankach i kasach znacznie się powiększył. Lokaty obejmowały również państwowe obligacje, gdyż w budżecie państwowym na rok 1934 przewidziane jest

podjęcie amortyzacji i obsługi publicznych papierów emisyjnych. Stan zatrudnienia przemysłu nie doznał wielkich zmian z powodu poprawy eksportu, zatrudnienie ogólne było nieco zwiększone. Najwyższy stan bezrobocia zimą 1934 wynosił 844.000, najniższy około 570.000, był zatem w obu stadjach wobec roku 1933, w którym odpowiednie liczby wykazywały 920.000 wzgl. 625 — 500 bezrobotnych, niższy i korzystniejszy. Wzrósł też w ciągu roku 1934 indeks cen w przemyśle i w handlu hurtowym, a zwłaszcza w rolnictwie (705 wobec 628 w roku 1933). Jak już poprzednio zaznaczyliśmy bilans handlowy kształtował się w ciągu roku 1934 dodatnio. Zwiększenie skonstatować należy również w ożywionym ruchu kolejowo tranzytowym.

ROZWÓJ ŚRODKÓW KOMUNIKACYJNYCH

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

Młoda republika starała się od pierwszej chwili swego powstania rozszerzyć i sprawnie zorganizować środki komunikacyjne. Podczas, gdy w r. 1920 było na ziemiach czechosłowackich 13.400 km. dróg żelaznych, to w r. 1933 długość tych dróg, wynosiła około 13.650 km., czyli 9.2 na 10.000 obywateli. Najsprawniejszą i najlepiej rozbudowaną sieć kolejową posiadają t. zw. historyczne kraje, a wśród nich Morawy, gdzie gęstość wynosi około 11 km. Większa część dróg żelaznych jest w zarządzie państwa, ilość prywatnych kolei pozostaje bowiem do państwowych w stosunku niecałych 2.5%. Wszystkie koleje są normalne, a wśród nich znaczna część dwutorowa, wąskotorowych kolei istnieje niecałych 500 km. Własnych lokomotyw i motorów posiada Czechosłowacja około 4.800, wagonów osobowych ponad 9.000, ciężarowych około 110.000.

W przedsiębiorstwach kolejowych zatrudnionych było w roku 1933 około 160.000 urzędników i robotników.

Czechosłowackie koleje żelazne przepawiły w roku 1929 około 271 milionów pasażerów, ruch

osobowy zmalał w miarę psucia się konjunktury tak, że w roku 1933 wynosił jeno okragło 193 milionów. Rok 1934 wykazuje pewne polepszenie się ruchu osobowego. W podobny sposób kształtował się też ruch towarowy, w którym spadek przewozu w r. 1933 w porównaniu z latami dobrej konjunktury był jeszcze większy i wyrażał się w sumie 38 milionów ton wobec prawie 75 milionów w roku 1929. Dochody kolei zmalały w odpowiednim stosunku, spadając z 4.5 do 2.6 miliardów koron we wspomnianym okresie.

Silnie rozwinięty jest w Czechosłowacji ruch autobusowy, który w ostatnich latach obejmuje drogi w długości, dochodzącej do 5.000 km. Autobusy przebyły rocznie ponad 8 milionów km. i przetransportowały ponad 7 milionów osób. Ruch autobusowy rozwija się dobrze, tak, że prawie wszystkie mniejsze miejscowości w Czechosłowacji powiązane są z ważniejszymi centrami za pomocą autobusów.

Obok wymienionych środków komunikacyjnych rozwija się bardzo dobrze *komunikacja lotnicza*, która w ostatnich trzech latach odbyła przeciętnie 5.000 lotów przebywając 1 — 1.5 milionów km. rocznie. Loty te przetransportowały ponad 80.000 sztuk poczty i pakunków w ciągu roku, z których ponad 80% szło zagranicę. Na terenie Czechosłowacji czynne są obok państwowej linii

lotniczej również zagraniczne przedsiębiorstwa lotnicze.

Na obszarze republiki czechosłowackiej rozwija się również *komunikacja wodna*, a w szczególności rzeczna. Cały rozmiar spławnych dróg wodnych wynosi w Czechosłow. ponad 2.599 km. Najważniejszymi drogami żeglugi są Łaba, Wełtawa (Mołdawa) i Dunaj. Ogólny ruch na linii Łaba — Wełtawa wyrażał się w dziesięcioleciu 1923 — 1933 w cyfrach leżących między 1.6 a prawie 3 milionami ton, na Dunaju ruch ulegał znacznym wahaniom, wykazując maksimum w wysokości 1.5 milionów ton w roku 1931. Żegluga wodna obejmuje nie tylko ruch wewnętrzny, ale również zagraniczny i tranzytowy. Rząd czechosłowacki stara się o usprawnienie środków komunikacji wodnej, wychodząc z założenia, że rozwój transportów wodnych do granic możliwości, przyczyniłby się znacznie do powiększenia stanu zatrudnienia, jakoteż do potanienia kosztów przewozu. W tym celu zapowiadają miarodajne czynniki rozbudowę odpowiednich środków komunikacyjnych, a w szczególności powiększenia stanu parowców i tratw.

Ruch pocztowy, *telegraficzny i telefoniczny* jak i ruchowi temu służące instytucje i urządzenia stoją w Czechosłowacji na wysokim poziomie i wykazują stały wzrost agend jak i rozbudowę pod

względem technicznym i organizacyjnym. W roku 1933 istniało w Czechosłowacji ogółem 4800 urzędów pocztowych, które przetransportowały ponad miliard sztuk poczty w kraju i do zagranicy, ponadto ponad 26 milionów paczek pocztowych. Poczta czechosłowacka posługuje się najnowszymi urządzeniami, w szczególności jest ona w znacznym stopniu zmotoryzowana.

Linje telegraficzne obejmują ponad 20.000 km. drogi i około 132.000 km. przewodów. Ponad 4.000 stacyj ułatwia ruch telegraficzny, wynoszący w ostatnich latach przeciętnie 4 miliony telegramów, z których więcej jak $\frac{1}{3}$ odnosi się do ruchu z zagranicą.

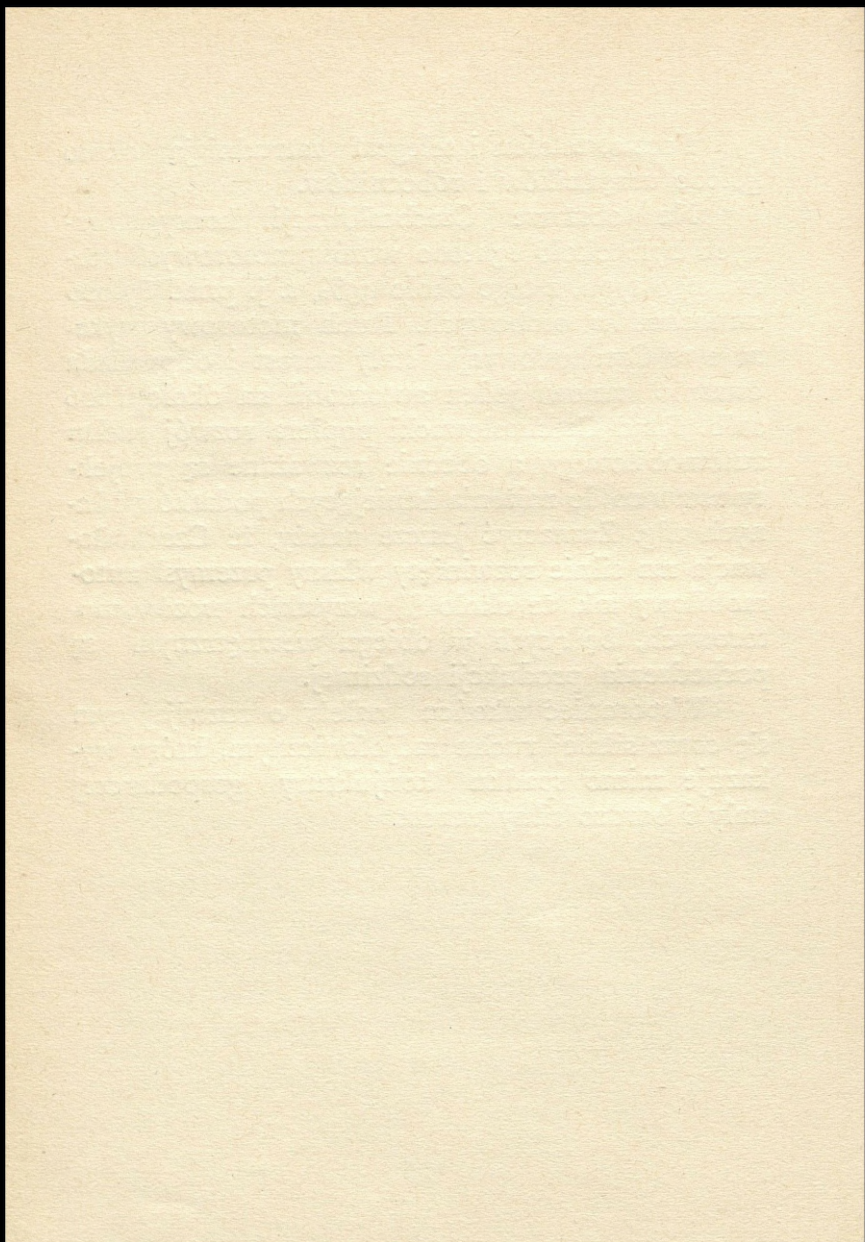
Analogiczny rozwój wykazuje telefon, który obejmuje sieć wynoszącą około 40.000 km., a w tem około 18.000 międzymiastowej. Całkowity przewód wynosił ponad 871.000 km. Uczestników telefonu było na obszarze Czechosłowacji około 145.000, rozmów telefonicznych skutecznia się rocznie przeciętnie 230 milionów, w tem ponad 16 milionów międzymiastowych, a około 3.5 milionów zagranicznych.

Wspomniany już ruch autobusowy obejmuje obok przewozu osób (6.9 milionów rocznie) również transport bagaży, przyczem transport dokonany przez pocztę wynosił ponad 11 milionów sztuk.

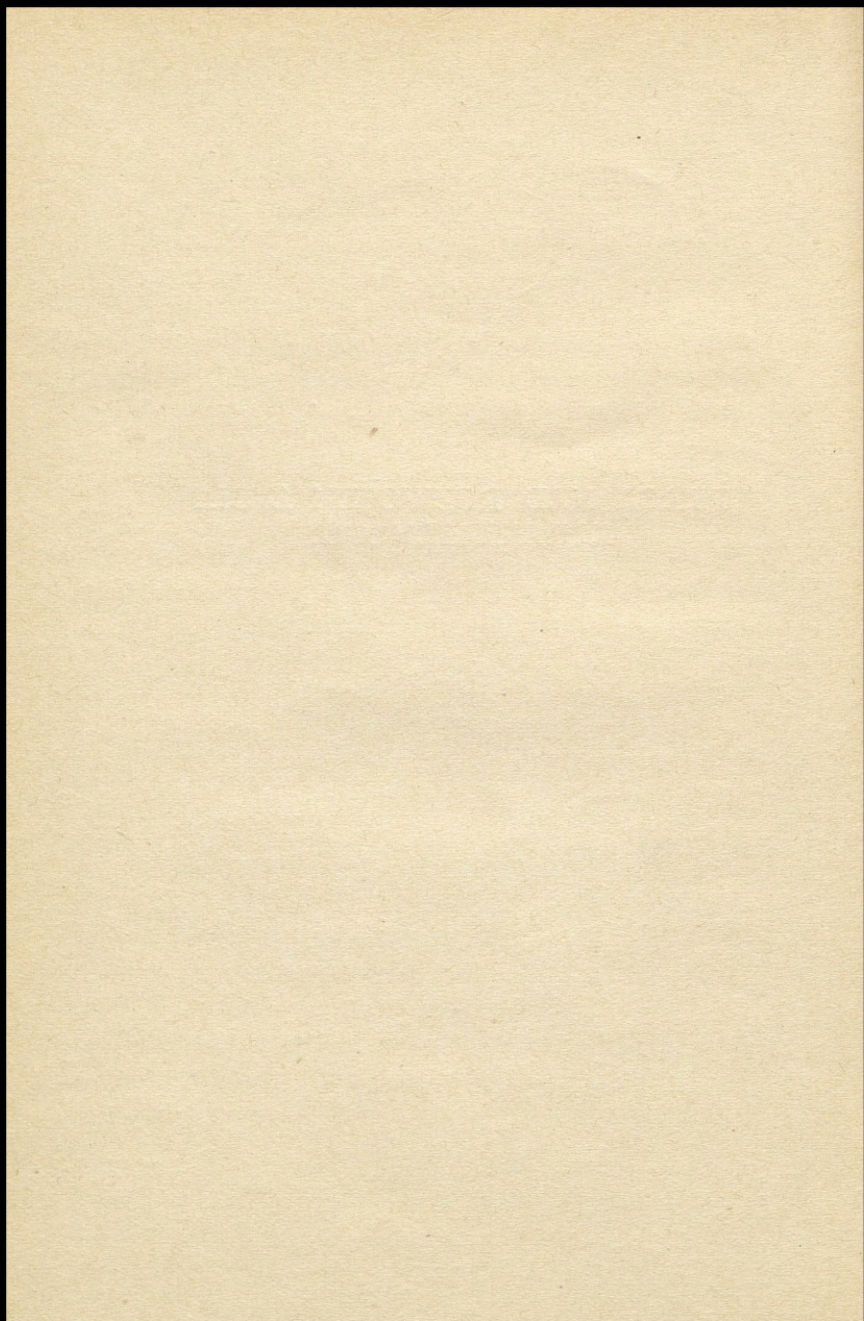
Pocztą, telefon i telegraf zatrudniają około 48.000 urzędników i robotników.

Na obszarze Czechosłowacji konsygnowanych było około 151.000 wozów motorowych rozmaitego typu, z tego około 45%, t. j. ponad 67.000 samochodów osobowych. Ruch motorowy wykazuje w Czechosłowacji stały wzrost i odpowiada ostatnio stanowi jeden automobil na około 1000 osób. Rząd Czechosłowacki popiera rozwój ruchu automobilowego a obecnie rozważane są projekty ustaw co do zniżenia istniejących podatków i innych ulg. Zaznaczyć jeszcze należy, że Czechosłowacja ma silnie rozwinięty własny przemysł automobilowy tak, że około $\frac{3}{4}$ wszystkich wozów motorowych, będących w obiegu wewnętrznym są pochodzenia produkcji rodzimej.

Wspomnieć wkońcu należy o rozwijającym się coraz silniej ruchu radjofonicznym, który wykazuje mimo spadku konjunktury gospodarczej stały i bardzo silny wzrost.

PRACA NAD ROZWOJEM ŻYCIA
KULTURALNEGO.

Szkolnictwo czeskie miało szczególnie trudne i doniosłe zadanie nietylko w kierunku rozbudowy, ale i unarodowienia szkoły i wychowania, gdyż za czasów rządów austriackich, a jeszcze bardziej węgierskich, nie miały szkoły czeskie ani słowackie możność należytego rozwoju. Należało zatem rozbudować sieć szkół, zaopatrzyć je w budowlę i urządzenia, wychować odpowiednie ciało nauczycielskie, a w szczególności przeprowadzić rozszerzenie przymusu szkolnego w pewnych częściach Słowaczyny przede wszystkim zaś na Podkarpackiej Rusi. Olbrzymie te zadania zostały już w pierwszych latach istnienia młodej republiki po większej części spełnione, a rezultaty są na ogół tak dobre, że w krajach historycznych wogóle niema analfabetyzmu, a walka podjęta z analfabetyzmem we wschodnich połaciach państwa wykazuje pozytywne rezultaty.

System szkolnictwa czechosłowackiego oparty jest na organizacji trójstopniowej, a więc szkoły powszechne obejmujące normalne nauczanie najniższego stopnia, jakoteż specjalne szkoły dla dzieci upośledzonych fizycznie lub umysłowo, szkoły średnie wraz z szkołami zawodowymi odpowied-

niego stopnia i wreszcie szkoły wyższe, jako uniwersytety, politechniki, wyższe akademje handlowe, sztuki i t. p.

Najważniejszą dla rozwoju młodzieży jest organizacja szkoły typu powszechnego, która dać ma młodzieży bez różnicy stanu i pochodzenia podstawę wykształcenia. Czechosłowacja oparła szkolnictwo swe na szeroko pojętym demokratyzmie, a dostęp do szkół umożliwiony jest bezpłatnie dla wszystkich bez wyjątku dzieci.

Przymus szkolny został bezwzględnie przeprowadzony na całym obszarze Czechosłowacji, a więc i na Rusi Podkarpackiej, od 6 — 14 roku życia. W roku 1932 istniało ogółem ponad 15.000 szkół typu powszechnego, w tem 68.2% czechosłowackich 22% niemieckich, 5% węgierskich, 3.6% karpatoruskich, około 2% polskich. Ponadto istniały szkoły rumuńskie i hebrajskie. Do szkół powszechnych uczęszczało około 1.8 milionów dzieci.

Szkolnictwo czechosłowackie uwzględnia kulturalne potrzeby wszystkich narodowości i wykazuje zwłaszcza w ziemiach, pozostających przed wojną pod panowaniem węgierskiem znaczny wzrost ilościowy i jakościowy. Obok szkół normalnego typu powszechnego istnieją szkoły tego samego stopnia t. zw. mieszczańskie, których skład narodowościowy odpowiada mniej więcej składo-

wi szkół powszechnych z pewnem przesunięciem na korzyść uczni czechosłowackiej narodowości. I pod tym względem zaznacza się znaczny wzrost na korzyść organizacyjnej rozbudowy szkolnictwa na Słowaczynie i na Rusi. Ponadto istnieje szereg szkół celem kształcenia i wychowania dzieci upośledzonych pod względem fizycznym. Wychowanie przedszkolne prowadzi około 3600 kwalifikowanych nauczycieli, w szkołach powszechnych zatrudnionych jest około 53.000 sił nauczycielskich.

Szkoły średnie doznały w ostatnich latach rozmaitych reform, w szczególności w kierunku silnego zdemokratyzowania tak pod względem nauczania jak i wychowania młodzieży. Najwybitniejszą reformą była t. zw. reforma Dererova, umożliwiającą dostęp do szkół średnich uczniom szkół mieszczańskich i nawzajem. W Czechosłowacji istnieje ogółem 290 szkół gimnazjalnych i realnych rozmaitego typu, których skład narodowościowy pod względem wykładowego języka nauczania przedstawiał się jak następuje: 68% czechosłowackich, 28% niemieckich, 1.7% węgierskich, 1.4% karpatoruskich, 0.4% polskich. Do szkół tych uczęszczało około 90.000 młodzieży (w tem ponad 28.000 dziewcząt), profesorów wykładających w szkolnictwie gimnazjalnem było około 5.900.

Do typu szkół średnich należy zaliczyć szereg

zakońców seminaryjnych, które kształcą nauczycieli. Szkół takich było w r. 1933 — 61 (44 czechosłowackich, 10 niemieckich, 4 karpatorskie 2 polskie, 1 węgierska), uczęszczało do nich około 9.500 uczni, aparat profesorski przekraczał cyfrę 900.

Obok tych szkół gimnazjalnych istnieją w Czechosłowacji liczne szkoły wyższego typu średniego, przygotowujące młodzież do zawodu kupieckiego, rzemieślniczego i innych praktycznych zajęć, które cieszą się dużym wzięciem, gdyż kształcą rocznie ponad 150.000 uczni pod kierunkiem 18.000 nauczycieli.

Specjalną pieczę otacza szkolnictwo czechosłowackie organizację szkół zawodowych, zwłaszcza t. zw. szkoły przemysłowe i rolnicze. Naogół istniało tego rodzaju szkół 724, w których pod kierunkiem około 8.000 nauczycieli kształciło się ponad 78.000 uczniów. Szkoły te mają rozmaite typy i stopnie, przygotowują kwalifikowanych robotników fabrycznych, majstrów i pomocników technicznych o wyższym wykształceniu. Specjalnością tego szkolnictwa jest kształcenie rękodzielników chałupniczych. Szkoły przygotowujące pracowników dla specjalnych gałęzi przemysłu stoją w Czechosłowacji na bardzo wysokim poziomie. Wymienić tu należy przedewszystkiem wyższe szkoły tekstylne, które wychowują majstrów i za-

wodowych inżynierów o wysokich kwalifikacjach. Ponadto istnieją szkoły kształcące wysoko ukwalifikowanych rzemieślników dla rozmaitych branż. Wspomnienia godne są nadto różne szkoły wychowujące kwalifikowanych pracowników dla przemysłu górniczego i hutniczego. Ponadto istnieją specjalne szkoły zawodowe żeńskie, wychowujące kobiety do rozmaitych zawodów praktycznych i do gospodarstwa domowego. Na szkolnictwo to wydaje państwo ponad 130 milionów Kc. rocznie i około 7 milionów rocznie na urządzenia szkolne. Ogólna ilość szkół tych wynosi ponad 2.000, w których kształci się około 230.000 uczniów. Istnieją również szkoły zawodowe, utrzymywane przez rozmaite organizacje kupieckie i przemysłowe lub przez izby handlowe i przemysłowe. W Czechosłowacji istnieją też liczne specjalne kursy do kształcące dla robotników lub absolwentów szkół powszechnych i zawodowych średniego typu. Czechosłowacka szkoła, mająca mimo ucisku za czasów monarchji bardzo poważną i wysoką tradycję i mogąca powołać się na pedagogów o tak wysokim poziomie umysłowym jak Komensky, opiera się zasadniczo na tendencji nawskroś demokratycznej i postępowej. W kierowniczej organizacji, czuwającej nad całokształtem szkolnictwa mają większość przedstawiciele żywiołu obywatelskiego. W poszczególnych gminach zawiaduje

sprawami szkolnictwa lokalna rada szkolna powstała drogą wyborów, a więc i w niej decyduje żywioł obywatelski. Wysoki poziom etyczny, stanowiący podstawę ustroju republiki, stosowany jest w wychowaniu młodzieży szkolnej, którą kształci się nie tylko w przedmiotach szkolnych, ale i na uświadomionych obywateli, odpornych na trudności życiowe. Dużą wagę przywiązuje szkoła do wychowania młodzieży w kierunku humanitarnym, i w zrozumieniu potrzeb i praw do życia i rozwoju innych narodowości i państw. Ta zasada humanitarności, daje młodzieży już od zarania jej wychowania wysokie zrozumienie dla socjalnego ustosunkowania się do życia, oparte na głębokich zasadach etycznych. Szkolnictwo obejmuje w równym mierze miasto i wieś. Wspomniana już w poprzednich rozdziałach organizacja szkoły wiejskiej tak powszechnego typu jak i zawodowego kształcenia w gospodarstwie wiejskiem należy do najlepiej obmyślanych we współczesnej Europie. Umożliwia ona młodzieży wiejskiej nie tylko znakomite przygotowanie się do pracy na roli, ale budzi w niej również silne poczucie obywatelskie. i ogólnie ludzkie. Wspomnieć należy również o poważnych i głęboko przemyślanych organizacjach służących dokształcaniu żywiołów robotniczych (o których również już była mowa).

Republika czechosłowacka miała na polu

rozbudowy wyższego szkolnictwa szczególnie ciężkie zadania. Chodziło o to, by narodowi, który uzyskał wolność i samodzielność po wiekowej niewoli, dać ramy i fundament wysokiego szkolnictwa, odpowiadający umysłowości i kulturze narodowej. Na polu tem działali Czechosłowacy olbrzymi zakres pracy. Już w pierwszym roku niezawisłości państwowej stworzono dwa nowe uniwersytety czechosłowackie w Bernie i w Bratislavie tak, że obecnie republika posiada 3 uniwersytety czechosłowackie i 1 niemiecki. Ponadto istnieją w Czechosłowacji 4 szkoły politechniczne o stopniu uniwersyteckim, jak również wyższa szkoła rolnicza w Bernie, wyższa akademja górnicza w Przybramie, akademicka szkoła weterynaryjna w Bernie i Akademja sztuk pięknych w Pradze. Szkoły te uposażone w odpowiednie środki, biblioteki i laboratorja, stoją na wysokim poziomie, biorą udział w licznych międzynarodowych pracach, mają profesorów i uczonych o rozgłosie światowym i uczęszczane są przez poważną ilość słuchaczy, dochodzącą w ostatnich latach do przeciętnie ponad 30.000 mężczyzn i kobiet. Również na uniwersytetach stosuje Czechosłowacja system równouprawnienia narodowości, o czem świadczy przede wszystkim istniejący uniwersytet niemiecki i 2 uniwersyteckie szkoły politechniczne z wykładowym językiem niemieckim. Uniwersytety nie-

mieckie mają taką samą autonomję jak czeskie i otaczane są stałą opieką przez państwo pod względem dotacji i w doborze sił profesorskich.

Dla zaokrąglenia istniejącego stanu pracy nad szkolnictwem wspomnieć należy o istniejących na Czechosłowacji związkach oświatowych, które wywodząc początki swe jeszcze z czasów monarchji austriacko - węgierskiej, rozwijają i nadal w republice bardzo żywotną i dodatnią działalność. Organizacje takie posiadają również inne, żyjące w Czechosłowacji narodowości. Zajmują się one urządzaniem kursów i wykładów, jakoteż odczytów treści naukowej, zawodowej i ogólnoludzkiej, urządzają zebrania, szerzą kult teatru i sztuki i przeprowadzają pokazy kinematograficzne na najdalszej prowincji. Obok wspomnianych związków oświatowych czynne są w Czechosłowacji i inne liczne korporacje i instytucje z tendencją oświatową, wśród których zwłaszcza Uniwersytet Ludowy im. Masaryka jak i Robotnicza Akademia, Wolny Uniwersytet Wiejski, Akademia Ludowa, Centralny Związek Teatrów Amatorskich, Urania (organizacja niemiecka), Sonderausschus für Volksbildungswesen, Macieź Słowacka, Św. Wojciech, Proświta (organizacja ukraińska), Macieź Polska, jak i liczne organizacje dla wychowania fizycznego i t. d. stoją na bardzo wysokim poziomie i uprawiają obok kształcenia powszech-

nego i oświatowego szeroką akcję uświadczenia ludu i uzupełnienia jego wiadomości na polu socajlnem, politycznem i ogólnu - kulturalnem. Wszystkie te instytucje posiadają liczne własne biblioteki i czytelnie, a ponadto prowadzą żywy i bogaty dział wydawniczy. W Czechosłowacji czynnych jest tego rodzaju czytelni więcej niż 20.000, z których korzysta rocznie około miliona ludzi. Książki i wydawnictwa podobne istnieją również we wszystkich językach narodów, zamieszkujących republikę czechosłowacką.

Działalność wydawnicza jest w Czechosłowacji bardzo ożywioną i wydatną i odpowiada ona wysokiemu stanowi oświatowemu ludności miejskiej i wiejskiej jakoteż różnorodnej strukturze pod względem narodowościowym. Ogółem wydanych zostało z końcem roku 1931 około 5900 książek, wśród których wydawnictwo czechosłowackie z cyfrą 4625 przewyższa znacznie wszystkie inne wydawnictwa. W języku niemieckim wyszło około 780 książek, w węgierskim 123. Charakterystycznym jest, że pod względem językowym wydawnictwa obejmowały nietylko książki w językach państwowych narodów, lecz w wcale okazałej ilości i inne języki europejskie i poza europejskie. Bardzo wysoki jest stan czasopism wydawanych w Czechosłowacji o treści politycznej, socjalogicznej, literackiej, naukowej i ogólnu kulturalnej. Ogó-

łem wychodziło w Czechosłowacji w ostatnich latach około 950 periodycznych czasopism, w tem 54 dzienników. W języku czechosłowackim wynosiła ilość periodycznych wydawnictw 610, w niemieckim 251, w węgierskim 52, w ukraińskim i rosyjskim 19, w innych językach 15.

Produkcja filmowa wykazuje w Czechosłowacji stały rozwój, w ostatnim roku nakręcono we własnych, doskonale rozbudowanych zakładach filmowych 274 filmów rodzimych długości około 144.000 metrów. Zakłady filmowe w Barandowie pod Pragę należą do najlepiej urządzonych w Europie i dają możność znacznego rozwoju w przyszłości. Pokazy filmowe cieszą się w Czechosłowacji wielką popularnością tak wśród ludności miejskiej i jak i na prowincji. Rząd czechosłowacki popiera silnie krajową produkcję i jest współwłaścicielem wspomnianych zakładów. W całym państwie czechosłowackim istnieje 247 teatrów kinematograficznych, urządzonych dla około 130.000 widzów.

Teatry czechosłowackie mają dużą i sławną tradycję, stanowiły one bowiem w czasach niewoli nie tylko miejsce rozrywki i nauczania, ale centra, w których skupiały się uczucia narodowe. Dowodem wysokiej miłości ludu dla teatru, stanowi choćby pamiątkowy fakt, że po spaleniu naczelnego teatru w Pradze ludność zbudowała nowy repre-

zentatywny teatr w stolicy — Narodni Divadlo — drogą składek zebranych w pokaźnej sumie w bardzo krótkim czasie. Prawie każde miasto w Czechosłowacji posiada własny teatr, uprawiający poważny, rodzimy i międzynarodowy repertuar. Ogółem jest w Czechosłowacji ponad 40 stałych teatrów z widowniami, mogącemi codziennie pomieścić ponad 38.000 widzów. Repertuar utrzymany jest na wysokim poziomie i uwzględnia w pierwszym rzędzie piśmiennictwo rodzime, ale również w wysokim stopniu literaturę międzynarodową. Sztuka aktorska i reżyserska należy do wysoko rozwiniętych i wytrzymuje pod każdym względem porównanie z Europą, nawet jeśli zastosuje się najwyższą do niej miarę i wymogi. Teatr czechosłowacki rozwinął się dzięki szeregowi oddanych mu osobistości o wysokiem fachowem wykształceniu, wśród których jako przodowniczą i wybitną indywidualność wymienić należy Jaroslava Kvapila, który jako kierownik naczelnego teatru w stolicy państwa, podniósł teatr pod względem repertuarowym i przedstawieniowym do najwyższych wyżyn. Obok wymienionych stałych teatrów, istnieje w Czechosłowacji około 100 wędrownych teatrów, grających w językach czeskim, słowackim, niemieckim, węgierskim i polskim.

Bardzo wysoko rozwiniętym jest *kult muzyczny*, gdyż naród czeski należy do najmuzykal-

niejszych wśród Słowian. Kult ten obejmuje tak operę jak i na wysokim stopniu stojące koncerty orkiestrowe i filharmonijne i rozporządza prawie w każdym mieście w Czechosłowacji szeregiem stałych, dobrze urządzonych sal koncertowych, jakoteż doskonałych zespołów muzycznych. Literatura twórczości muzycznej jest znaczną, wydała ona kompozytorów wybitnych, wśród których wymienić należy w pierwszym rzędzie Smetanę i Dworzaka, Foerstera i Fibicha, mistrzów którzy rozszerzyli kult muzyki czechosłowackiej we wszystkich kulturalnych narodach świata, a ponadto szereg wybitnych wirtuozów (Kubelik, Kocian, Ševčík, Prihoda), dyrygentów i publicystów muzycznych.

Czechosłowacja posiada *liczne muzea* (ponad 56) uposażone w bogate i wartościowe zbiory (ponad 4 milionów), które zwiedzane bywają corocznie przez ponad 600 tysięcy osób. Obok muzeów istnieją stałe galerje obrazów (około 20), posiadające wartościowe zbiory sztuki malarzkiej, rzeźbiarskiej i graficznej w pokaźnych ilościach, reprezentujących w pierwszym rzędzie wysoko stojącą sztukę rodzimą, ale też wartościowe okazy sztuki międzynarodowej. Ponadto znajduje się w republice około 200 stałych wystaw i salonów sztuki, dających przegląd twórczości współczesnej.

Rozwój *literatury czeskiej* stanowi dowód

jak naród świadomy swej siły i wartości pracy własnej z małych początków dojść może do szczytnej wielkości, kulturalnych narodów. Literacka twórczość Czechosłowacji daje wielu lat obraz wyteżonej pracy, odbywającej się pod hasłem osiągnięcia stopnia kultury innych narodów i przewyższenia ich.

Przedewszystkiem zaznaczyć należy, że bratnie narody Czesi i Słowacy, choć przez wiele wieków państwowo rozdzieleni, przez długi czas utrzymywali wspólność kultury, wyrażającą się także we wspólnej mowie literackiej. Nawet po dokonaniu drogą ewolucji twórczości rozdziału literatury kontakt w literaturze i w nauce stale był tak silnie utrzymany że wybitni czescy działacze i twórcy rekrutowali się często z Słowaczyny, że wymienimy przykładowo działaczy i pisarzy tej miary co Palacky, Szafarzik, Kollar a przedewszystkiem Masaryk.

W literaturze czeskiej i w jej rozwoju odegrali pośrednio pierwszorzędą rolę dwaj wielcy mężowie, których działalność twórcza i społeczna wpłynęła w dużej mierze na kształcowanie się piśmiennictwa i umysłowości czeskiej. Są to mistrz Jan Hus i Jan Amos Komensky. Hus ujednostajnił i ustalił pisownię i literacki język czeski, obudził kształtowanie się i renesans narodowego uświadomienia mas czeskich i wpły-

wem swoim budził narodowych działaczy na przełomie wieku XVIII i XIX tak, że nowoczesna myśl narodowa czeska stale łączy się z ideami Husa i husytyzmu. Naczelna dewiza mistrza Husa, że podstawę życia narodowego i indywidualnego stanowi sprawiedliwość, wstrzemięźliwość i prawda, stała się też dewizą współczesnej Czechosłowacji a hasło Husa „prawda zwycięży“ jest hasłem współczesnych działaczy czeskich. Wielki działacz z XVII wieku Jan A. Komensky, jeden z największych wychowawców w Europie, rozszerzył imię czeskie w całym świecie, stwarzając wiekopomne dzieła jak „Mądrość starych Czechów“, „Dydakta Wielka“, „Brama Języków otworzona“ i t. d. Komensky, wielki europejczyk był zarazem typowym przedstawicielem słowiaństwa, łącząc w sobie głęboką erudycję z wielkimi myślami społecznymi i z głębokim przywiązaniem do narodu własnego. Przez długi czas literatura czeska stała pod wpływem Niemców, co zresztą wskutek wiekowego sąsiedztwa i współżycia z tym narodem nie było dziwnem. Mimo to potrafili Czechosłowacy utrzymać swój język i mentalność narodową, czego stałym wyrazem była ich twórczość literacka. Wiek XVIII i początek XIX dał Czechosłowacji cały szereg wielkich działaczy i pisarzy, którzy dla odrodzenia narodowego i pogłębienia ducha i mentalności narodowej poczynili olbrzymie prace, że

wymienimy Palackiego, którego naród czeski przezwiał ojcem narodu. W tym czasie zaznacza się też zbliżenie się do mas ludowych i poszukiwanie nowych źródeł twórczości w pieśni ludowej, w którą Czechosłowacy są szczególnie bogaci, może najbogatsi wśród Słowian. To zbliżenie się do ludu wpłynęło bardzo ożywiająco na kształtowanie się twórczości. Charakterystycznym zjawiskiem o znaczeniu społeczno narodowym jest, że wiek XIX zrodził tendencje w kierunku zyskania żywiołu żydowskiego dla rodzimej twórczości i dla jej rozwoju. Rzeczywiście prąd ten stworzył kilku wybitnych pisarzy czeskich pochodzenia żydowskiego. Wspomnieć jeszcze tu pokrótce należy, że w żadnym może narodzie dziennikarstwo i publicystyka nie była tak ściśle związaną z kwestją narodową i z pracą nad odrodzeniem narodu jak w Czechosłowacji, a to jeszcze za czasów monarchji. Publicystyka miała w połowie XIX stulecia pierwszorzędną rolę dla działaczy narodowych i społecznych. Że wymienimy choćby takie nazwiska jak Edward Gregor i Ladyslav Rieger. Wiek XIX i początek XX przyniosły Czechom jej wielką trójcę poetów, Svatopluka Czecha, Juliusza Zeyera (pochodzenia niemieckiego i żydowskiego) w końcu największego z czeskich poetów Emila Frida piszącego pod pseudonimem Jaroslava Vrchlicky'ego. Ostatnio wymieniony stworzył obok wielkiej ilości dzieł,

które postawiły poezję czechosłowacką na wyżynie światowej twórczości, również odznaczające się wielką wartością tłumaczenia pierwszych poetów obcych narodów między innymi Goethego, Dantego i Mickiewicza. Vrchlicky był kosmopolitycznym poetą, który jednak obok silnego odczuwania i wielkiej wrażliwości dla przejawów ducha i myśli obcych kultur tkwił silnie w ludowości własnego narodu. Sam określił stan ten słowami, że im szerszy ma człowiek pogląd na świat, tem droższą jest mu własna drobna ojczyzna.

Wiek XX przynosi literaturze czeskiej odźwięk wszystkich w Europie zachodniej i wschodniej tworzących się i rozważanych myśli i problemów tak, że obok twórczości uprawiającej sztukę dla sztuki rozwija się w tym czasie i powieść społeczna (jej najpopularniejszym przedstawicielem jest Ignacy Herman), historyczna (Jirasek), a ponadto twórczość wyrażająca mentalność i tłumione głębokie uczucia, dążące do własnej niepodległości, której oryginalnym wyrazem stała się popularna w całej Europie książka J. Haseka „Dobry Wojak Szwejk“.

U wrót odzyskania swobody naród czeski kierował się w swej twórczości przykazaniem, by dążyć do wolności przez rewolucję rozumu i serca. To przykazanie stało się dewizą całego szeregu wybitnych pisarzy, publicystów i działaczy a zwa-

szcza wybitnej trójcy, która głęboko wpłynęła na kształtowanie się współczesnej Czechosłowacji, reprezentowanej przez wielkiego poetę Machara, krytyka i filozofa F. X. Salde a przede wszystkim filozofa i męża stanu T. G. Masaryka. Piśmiennictwo czeskie rozwijało się w tym czasie pod znakiem realizmu, który obejmował również problemy socjalne. Niemniej rozwijała się również poezja mistyczna i symboliczna, której najsilniejszym przedstawicielem jest Ottokar Brezina, jakoteż piśmiennictwo oparte na skrajnym nacjonalizmie reprezentowane w pierwszym rządzie przez Viktora Dyka, którego pieśni narodowo-rewolucyjne podniecały poczucie narodowości w bardzo dużej mierze. W tym czasie choć nieco młodszy działał również wielki uczony i poeta Otokar Fischer, który należy do największych wirtuozów poezji czeskiej. Jednym z największych twórców współczesnej Czechosłowacji jest Karel Capek, wybitny humanista i autor wielu powieści i dramatów, które znalazły wstęp do wszystkich teatrów i literatur Europy i stworzyły Capekowi miano, „romantyka rzeczywistości“. Wybitnym talentem odznacza się także jeden z najmłodszych Olbracht, poeta wielkiej miary.

We współczesnej literackiej twórczości czechosłowackiej, odbijają się prądy i wpływy nie tylko nowoczesności, ale i tej mentalności, któ-

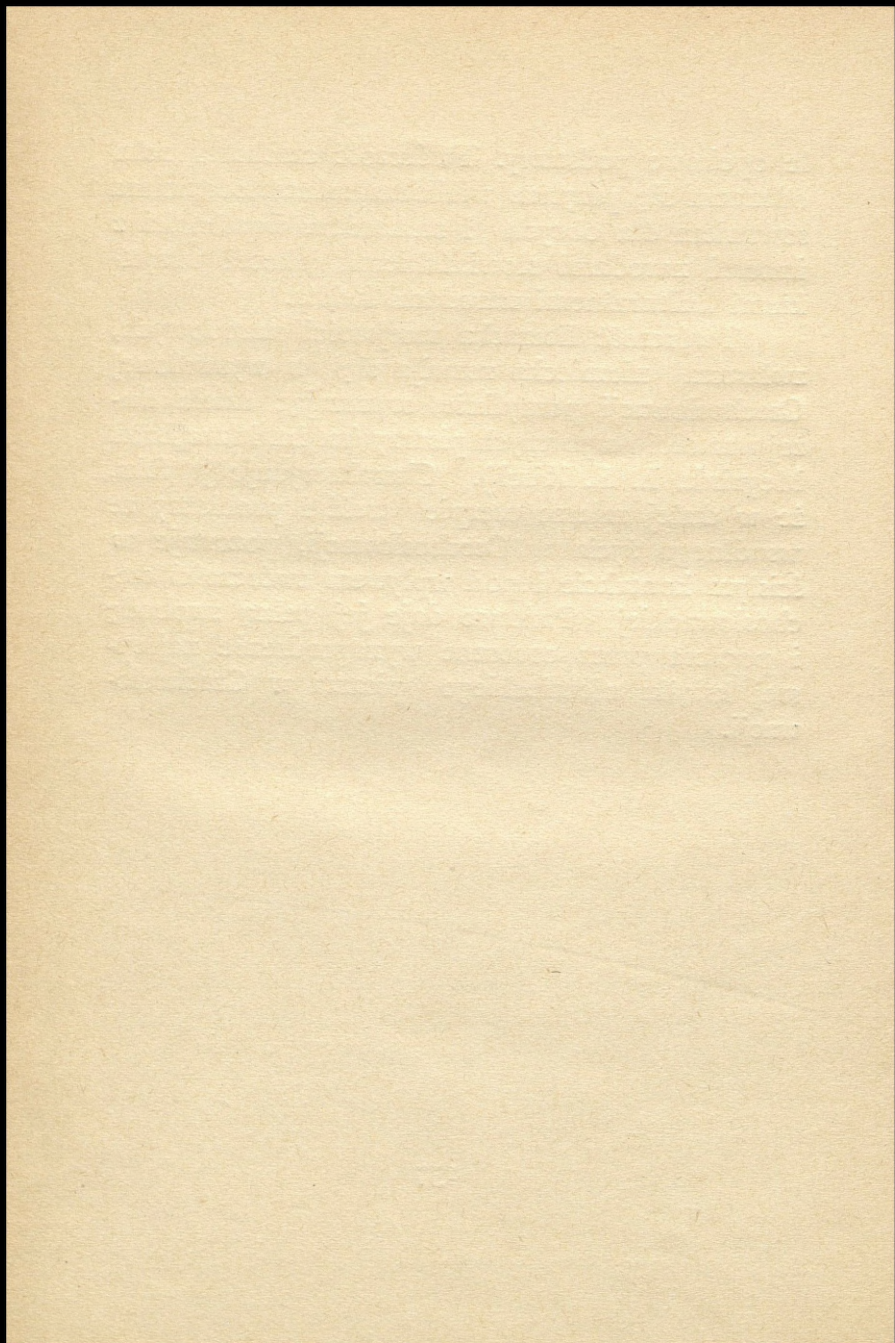
ra kształtowała przez długie lata walkę o samodzielność i swobodę. Od idealizmu przepojonego romantyzmem i historyczną tradycją, od religijnego nastawienia się do problemów życia, poprzez wpływy rosyjskiej analityki psychicznej i kunsztownej dekadencji poezji francuskiej, aż do żywego realizmu, opartego na filozofji i metodach naukowych Masaryka i twórczości, pragnącej rozwiązać aktualne problemy socjalne — rozwija się współczesna twórczość Czechosłowacji, świadcząc o jej wielkiej i głębokiej żywotności.

Równocześnie i literatura słowacka, wyzwolona z pod wpływów madjarskich, wykazuje coraz silniejszy i głębszy rozwój i ma w *Hviezdoslavie*, jednego z najwybitniejszych poetów, którego twórczość przejęta głębokiem uczuciem dla ojczyzny i miłością do ludu, zbliża go do wyżyny wielkiego poety przyszłości i wieszcza narodu. Słowak ten przewidział nietylko wyzwolenie obu narodów czeskiego i słowackiego, ale i ich zjednoczenie.

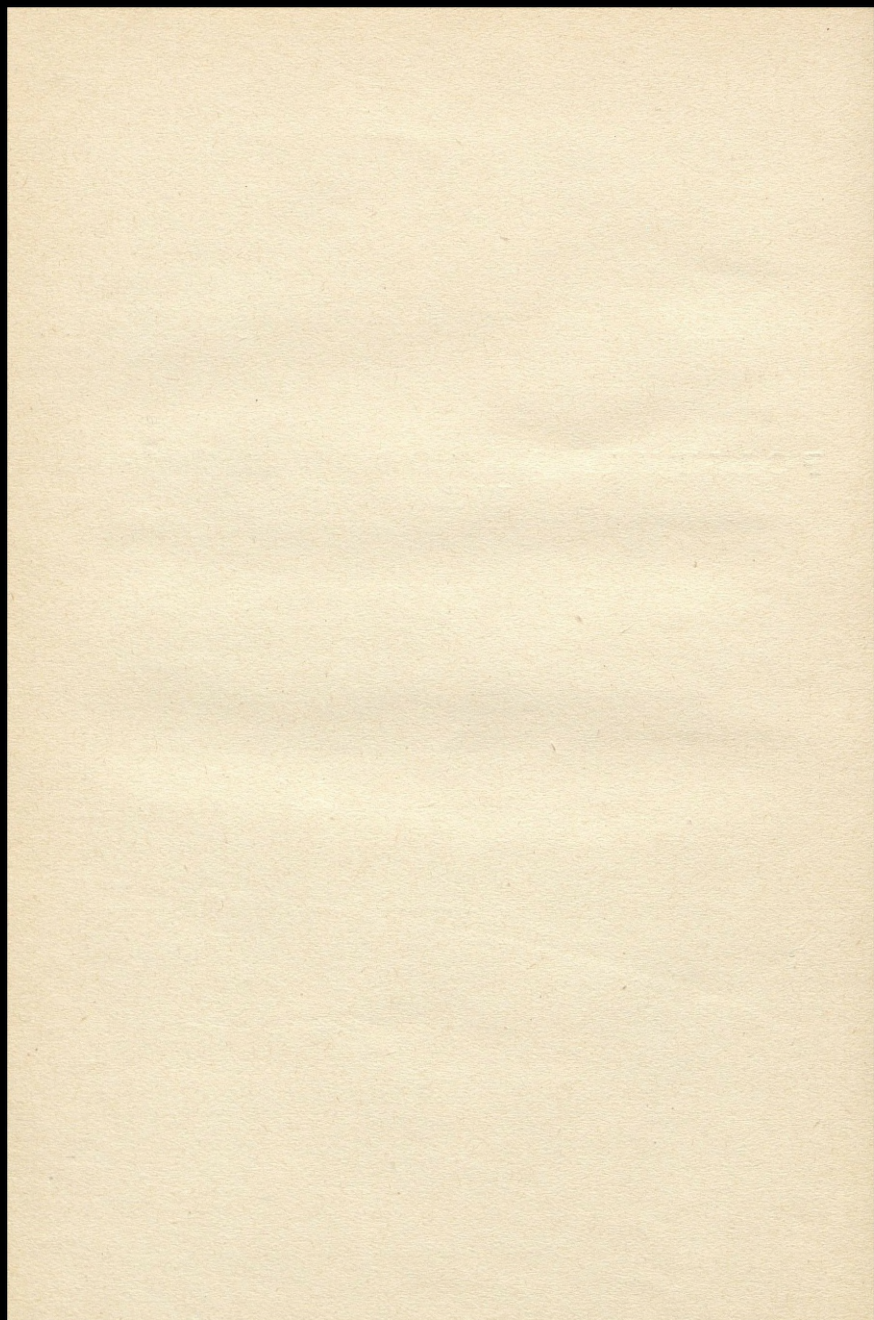
Ogólnym rysem charakteryzującym całą twórczość literacką, budzącej się przed wojną do własnego życia i wyzwolonej współczesnej Czechosłowacji, jest silne poczucie demokratyzmu, przyczem jednak zaznacza się wielkie przywiązanie do tradycji, wśród której husytyzm, idea bractwa czeskiego, taborytyzm i Białogóra tworzą sta-

łe opokowe podstawy. Twórczość czechosłowacka odznacza się przytem wielkiem zainteresowaniem dla obcych i szukaniem wspólności z innymi narodami słowiańskimi, jakoteż wszystkimi kulturalnymi narodami świata.

Twórczość literacka mniejszości narodowych, zwłaszcza niemiecka rozwija się w wyzwolonej Czechosłowacji pomyślnie, stwarzając dzieła dużej wartości i wybitnych pisarzy (m. in. Maks Brod Meyrink, E. E. Kisch). Charakteryzuje ją fakt, że w dużej mierze czerpie treść i problemy ze wspólnego życia w Czechosłowacji, pozostaje w ścisłym kontakcie i pod wpływem twórczości czechosłowackiej. Państwo daje jej pełną swobodę i popiera przez coroczne wynagrodzenie najlepszej książki niemieckiego pisarza w Czechosłowacji.

POLITYKA NARODOWOŚCIO-
WA

Wśród niespełna 14.8 milionów ludności, zamieszkującej Czechosłowację wedle ostatniego spisu oficjalnego z końca r. 1930 (przy uwzględnieniu przyrostu naturalnego wynosiła liczba ta z końcem r. 1934 okragło 15.1 milionów) stanowili obywatele Czechosłowaccy 98.3%, reszta t. j. 1.7% składała się z cudzoziemców, wśród których obywatele polscy tworzyli największe skupienie (ponad 74.000), po nich szli Austriacy (45.000), Niemcy (40.000), Węgrzy (32.000) Rosjanie-emigranci, Jugosłowianie, Włosi, obywatele Stanów Zjednoczonych, Rumuni, Francuzi i t. d.

Większość obywateli wynoszącą ponad dwie trzecie ludności, stanowią Czechosłowacy (66.9%)^o tak rozdzieleni w państwie, że w Czechach tworzą 67.2%, na Morawach i na Śląsku 74.1%, na Słowacji 72.1%, zaś w Podkarpackiej Rusi tylko 4.8%. Wzajemny stosunek tych narodowości stanowiących większość państwową określa się na podstawie wspomnianego spisu w 76.44% do 23.56%, a więc Czechów było ponad 7.403.000 zaś Słowaków ponad 2.282.000

Drugą z rzędu narodowość pod względem ilościowym stanowią Niemcy (t. j. 22.3%), roz-

mieszczeni najliczniej w Czechach, gdzie tworzą prawie trzecią część ludności, najslabiej zaś na Słowaczyźnie (4.5%) i na Podkarpaciu (1.9%).

Węgrzy tworzący 4.8% ludności w Czechosłowacji występują w liczniejszym skupieniu na Słowacji i na Rusi Podkarpackiej, dochodząc na tych ziemiach do 17.6 względnie 15.4% zaludnienia.

Obok tych narodów żyją w Czechosłowacji Polacy i Ukraińcy (zwący się tutaj sami też Małorusinami) i Żydzi tworzący 2.4% ludności, z których jeno 1.3% przyznało się do narodowości żydowskiej, uznanej przez republikę czechosłowacką jako pierwszą wśród państw europejskich, a to bez względu na język macierzysty.

Wszystkie narodowości żyjące w Czechosłowacji wykazują, stały przyrost w porównaniu ze stanem pierwszego spisu (z r. 1921), z wyjątkiem, jedynie ludności węg., która zmniejszyła się o 7%, gdyż przy drugim spisie ludności znaczna część ludności żydowskiej na Słowaczyźnie skorzystała z prawa przyznania się do własnej narodowości. Tak samo postąpiło kilkanaście tysięcy cyganów. Ponadto na skutek przeprowadzonej rewizji przynależności państwowej część Węgrów ustraciła obywatelstwo czechosłowackie.

Ustalenie narodowości odbywa się wedle języka macierzystego, — a nie „używanego“. W ten

sposób załatwia Czechosłowacja najsprawiedliwiej ze wszystkich używanych dotąd metod kwestję ustalenia przynależności narodowościowej, stanowiącego w państwie z mniejszościami narodowymi częsty powód do sporów i skarg.

Uregulowanie sprawy języków poszczególnych narodów opiera się na wolności posługiwania się każdym językiem nie tylko w życiu prywatnym, ale i w wykonywaniu obrzędów religijnych, na publicznych zgromadzeniach, w druku i w periodycznych publikacjach. Swoboda używania języka chroniona jest ustawą ustrojową i ustawą o obronie republiki. Oficjalnym językiem państwowym jest czechosłowacki, przyczem Czechosłowacja zobowiązała się w traktacie o mniejszościach narodowych w St. Germain przyznawać swym mniejszościom prawo używania własnego języka przed sądem. Ustawy czechosłowackie rozszerzały jednak te prawa do posługiwania się własnym językiem przed wszystkimi innymi władzami i organami państwa, o ile mniejszość stanowi w danym okręgu 20%, to jest mniejszość kwalifikowaną.

Mniejszości narodowe mają też ustawowo zapewnioną wolność nauczania w szkołach w swoim języku jak i swobodę w pielęgnowaniu własnych instytucyj kulturalnych.

Omówione już poprzednio (w rozdziałach o

pracy nad życiem kulturalnym i o polityce socjalnej) poczynania rządu czechosłowackiego w dziedzinach szkolnictwa wszelkich stopni, oświecenia i życia umysłowego, dowodzą, że Czechosłowacja świadomą jest swego zadania na polu zapewnienia wszystkim w niej żyjącym narodom swobody w rozwoju własnej kultury i rodzimych właściwości.

Jedynym wskaźnikiem w ocenianiu jest państwowa racja stanu. System wyborczy umożliwia ponadto wszystkim narodowościom w Czechosłowacji czynne i bierne prawo uczestniczenia w parlamencie, sejmach ziemskich i w reprezentacjach samorządowych.

Podstawowe teorie budowców państwa czechosłowackiego, ich ideologia państwowości oparta na przesłankach socjologii i szeroko pojętego demokratyzmu, ideologia wywodząca się z długowiekowych cierpień wskutek gwałtów i niesprawiedliwości, stosowanych przez zaborców, nie znosi ucisku i metod gwałtu wobec mniejszości narodowych, żyjących w republice czechosłowackiej. Od polityki żądać się ma, by służyła ludzkości, wyraził się niedawno Masaryk „może ona być narodową lecz uczciwą i przyzwoitą.“ Naród państwowy ma nie tylko prawa, ale i obowiązki, polegające na tem, że stworzyć musi godne warunki życia dla wszystkich w państwie, by spełnić się

mogła synteza społecznego zbiorowiska z jego najwyższym organem: z państwem. Sharmonizowanie dążeń i warunków życia wszystkich w państwie, bytujących narodów da się uzyskać jeno przez sprawiedliwe odnoszenie się do poszczególnych narodowości i pozyskanie ich do aktywizmu w pracy dla państwa.

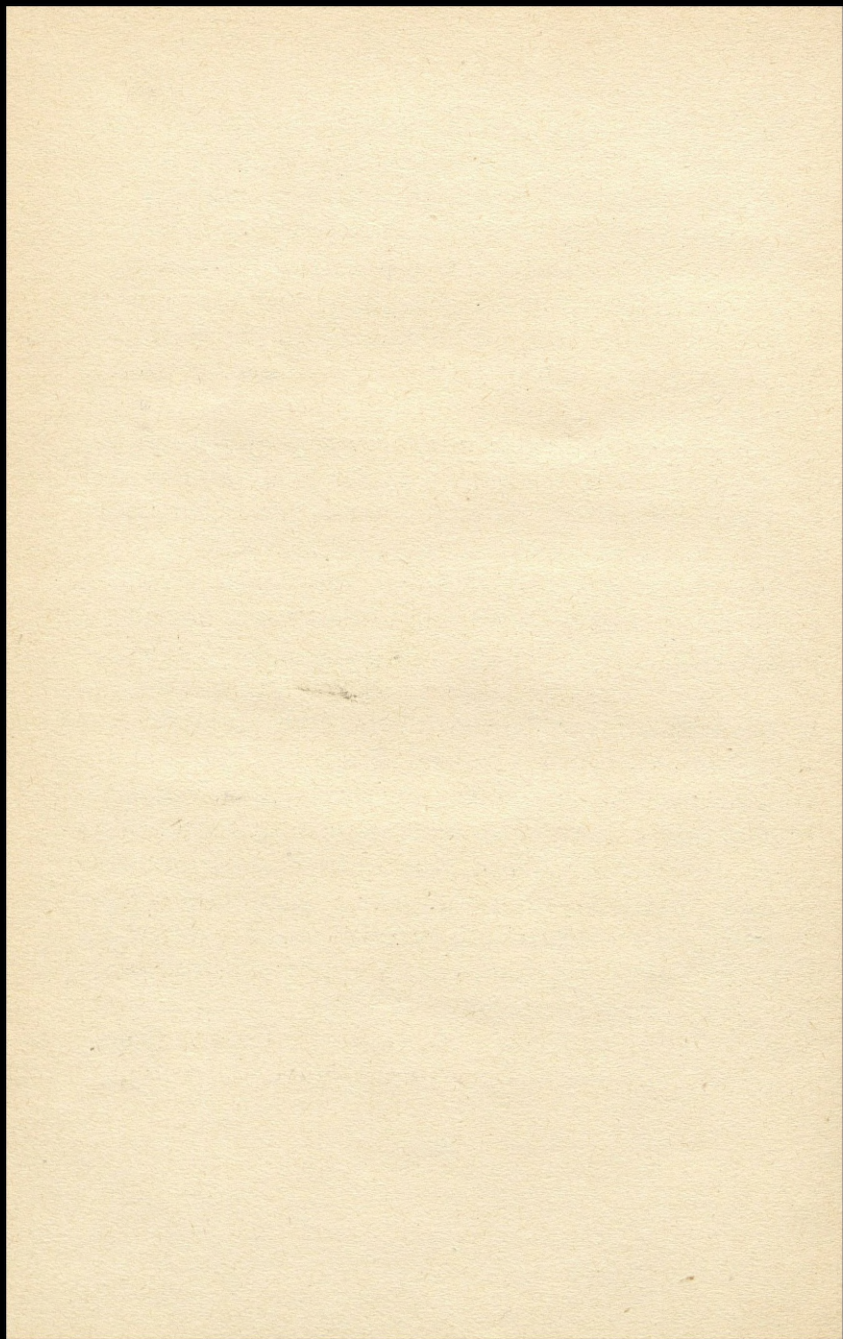
Wspomnieliśmy na pierwszych stronach tej książki, że kierownicy polityki Czechosłowacji weszli prawie od pierwszych chwil istnienia republiki na drogę pozyskania Niemców do pozytywnej pracy w państwie, a polityka ta wydała pod wielu względami pomyślny rezultat. Aktywizm stanowi dzisiaj dewizę znacznego odłamu czechosłowackiej mniejszości niemieckiej, zwłaszcza w sferach gospodarczych i robotniczych, choć pusty radykalizm pewnej części narodowców niemieckich, skupiającej się ostatnio w t. zw. partji Henleina, korzystając z demokratycznych zarządzeń usiłuje działać przeciw interesom państwa czechosłowackiego. Mimo to staje się pozytywizm niemieckiej mniejszości w stosunku do Czechosłowacji coraz szerszy i głębszy, a Praga, w pierwszych latach unikana przez Niemców, coraz bardziej uznawaną jest jako centrum gospodarcze i kulturalne również przez Niemców, co nietylko odpowiada rzeczywistym stosunkom, ale jest zarazem symbolem realizującej

się coraz bardziej syntezy państwowej myśli wśród żyjących na jej ziemiach narodów.

Tradycja wolności i walk o swobodę myśli i przekonań u narodu czeskiego, która najwyższy wyraz swój znalazła we walce husytyzmu o wolność sumienia i o prawdę, stworzyła tę podstawę demokratyzmu, uznającego wolność rozwoju i dla innych narodów. Siła etyczna tkwiąca w tej tezie, stanowiącej realne wytyczne narodowościowej polityki czechosłowackiej, zdołała w stosunkowo krótkim czasie stworzyć platformę zdolną do porozumienia się ze znaczną częścią narodowości realizm polityczny oparty na głoszonej przez Prezydenta Masaryka zasadzie uczciwości i przyzwoitości, przekona — jak bieg sprawy wróży — i resztę, zachowującą się dotąd opornie lub pasywnie.

Demokratyzm, którego obrony podjął się ostatnio rząd czechosłowacki również na drodze ustawodawczej, dobrze się zasłużył Czechosłowacji i jej narodom, a reprezentowany przez wybitnych przedstawicieli i większość narodu, przysłuży się całej ludzkości, chroniąc ją od anarchji, nieodzwonnej spadkobierczyni bezwzględnych systemów dyktatorskich, nie opartych na woli ludu i na prawdziwej, głęboko obmyślanej myśli państwowej.

STOSUNEK DO POLSKI.

Polacy obywatele czechosłowaccy stanowią wedle ostatniego spisu jeno drobny ułamek całej ludności (występują we większem skupieniu na Morawach i na Śląsku), niemniej stanowi stosunek do Polski i do spraw tej mniejszości bardzo żywą i znaczną część zainteresowania narodu czechosłowackiego i kierowniczych sfer w repulice. Powód jest jasny. Historycznie, etnograficznie i geograficznie rozwijały się wzajemne stosunki obu państw bardzo ściśle na terenie obu państw. Po rozbiorach pozostawał znaczny odłam narodu polskiego pod tym samym zaborem co Czechosłowacy, a w tej właśnie połaci ziem polskich, tkwiła najsilniej myśl o niepodległości i tutaj kowały się plany, które doprowadziły do czynu, realizującego wywalczenie utęsknionej wolności. Walka ta wykazuje analogję zasadniczych tęsknot i poczynañ narodu czechosłowackiego, choć meto-
dy w czasie przygotowywania do czynu ostatecznego szły często różnemi drogami. Cel był jednak ten sam, a obopólne wytyczne wykazywały jednolitość zamiarów.

Twórczyną genjusz państwowy Masaryka zrozumiał doniosłość wyzwolenia Polski i wedle

własnego wyznania Masaryk nie tylko uczył się po polsku, by zbliżyć się do ideałów polskiej emigracji porozbiorowej, nie tylko miał odwagę napietnować eksterminacyjną politykę carystycznej Rosji i Niemieckiej Rzeszy w stosunku do Polaków, ale w epoce kształtowania się sprawy niezawisłości ludów, pozostających pod panowaniem Habsburgów, jako pierwszy oświadczył, iż „bez wolnej Polski nie będzie wolnych Czech, ale też i bez wolnych Czech nie będzie wolnej Polski.“

Twierdzenie to oparł na rozkazie dziejów dowodząc, że również *współczesna* matematyka polityczna „przywiodła oba zachodnie narody słowiańskie do zawarcia przymierza na śmierć i życie.“ Taką współzależność politycznego bytu obu narodów i państw udowadniają na podstawie przebiegu dziejów również inni wybitni mężowie stanu współczesnej Czechosłowacji, a badanie historycznego rozwoju losów obu państw i narodów stanowi stały przedmiot dociekań i rozważań historyków czechosłowackich, że wymienimy jeno przykładowo J. Golla, J. Bidlo, K. Krejciego. Wspomnieć tu należy również znanego czynnego polityka dr. K. Kroftę, który opracowując historję Czechosłowacji ujmuje w niej głęboko dziejową ewolucję wzajemnych stosunków obu państw aż do doby ostatniej i wykazuje, że paralelnosc dążeń do odzyskania samoistności, choć zamąco-

na epizodycznie maksymą Habsburgów — rządzenia zapomocą dzielenia, — była mimo pozorne różnice w metodach i środkach bezwzględny nakazem praw dziejowych. Działają one trwale i silnie też od chwili, gdy oba narody wywalczyły niezawisłość, a wzajemne poparcie stanowi właśnie w tym stanie) nieodzowny czynnik tę swobodę gwarantujący. Zaznaczyć należy, że walcząca w czasie wojny światowej o wolność własnej ojczyzny grupa polityków Czechosłowackich nie ograniczyła się do stałego pronosowania konieczności uznania samodzielnego bytu Polski, a to przez rewindykację wszystkich jej dzielnic lecz domagała się ona przy sposobności rozważań nad ukształtowaniem politycznej mapy powojennej Europy stworzenia Polski mocarstwowej, której „zabezpieczonym być musi dostęp do morza przez wcielenie Gdańska“. Nawet myśl o oddzieleniu Prus Wschodnich od reszty Rzeszy w formie enklawy niemieckiej, — była na długo przed ukończeniem wojny światowej jednym z wyraźnych postulatów Masaryka, mającym ułatwić zrealizowanie wyników wojny przez sprzymierzone wielkie mocarstwa. (Nowa Europa r. 1918).

Historja obu narodów wykazuje stale, od samego zarania tworzenia się ich kultur, na podstawie badań opartych na nowoczesnych dyscyplinach i metodach, wzajemne ściśle oddziaływa-

nie obu narodów i dążność do utrzymywania trwałych stosunków. Twórca mocarstwowości Polski był synem Czeszki Doubravki. Nietylko Bolesław Chrobry hołdował idei wielkiego państwa zachodnio-słowiańskiego i jej drugi budowca, Kazimierz Wielki, popiera żywo utrzymywanie wzajemnych wpływów obu kultur narodowych, które wyrażają się w tej epoce dobitnie w licznej wymianie kształcącej się młodzieży na obu uczelniach w Pradze i w Krakowie. W decydującej walce przeciwko krzyżacko-germańskiemu naciskowi na Polskę biorą udział liczne rzesze czeskich bojowników. Jeden z największych panujących Czechosłowacji, Jerzy z Podjebradu tworzy unijpolsko - czechosłowacką przez powołanie w testamencie Jagiellona na tron czeski. A unja ta, choć trwała krótko, bowiem już w połowie szesnastego wieku zachwiana została siłą metod dynastycznej ekspansji Habsburgów, utrwaliła i pogłębiła świadomość wagi politycznej wspólności obu narodów i wybiła się w wieku XIX, w epoce odradzania się rodzimej kultury i uświadczenia się narodowego, w formie pozytywnej i aktywnej przez wzajemną percepcję twórców kultury i sztuki, przez utrzymywanie łączności w szeregu instytucyj i organizacyj narodowych, socjalnych i politycznych.

Krótkie to naszkicowanie kształtowania się

pewnych wybitnych zdarzeń w biegu dziejów obu państw i narodów od ery chrześcijaństwa, a wraz z nią wejścia w orbitę kultury zachodniej, aż do walki o odzyskanie samostanności w czasie wojny światowej, dowodzi niezbicie, że interesy Polski i Czechosłowacji mają wspólną realną platformę, ważniejszą i silniejszą, niżli bieżące zdarzenia, mimo, że aktualność nadaje częstokroć pozory wagi historycznych faktów.

Konieczność dziejowa stworzyła wyzwolenie obu państw. Odzyskana niepodległość, będąca przymusowym wynikiem praw dziejowych, dała Czechosłowacji i Polsce uprawnienia jako rezultat sprawiedliwości historycznej, dążącej do urzeczywistnienia najszerszego nakazu myśli demokratycznej: do swobodnego rozwoju narodów i ich kulturalnego życia, niezależnie od liczbowej wielkości.

Uprawnienia te rozwijać się mogą jednakowoż nie tylko wyłącznie na zasadzie ściśle etnograficznej. Wybitnym czynnikiem twórczym są obok rozwoju etnograficznego spiżowe prawa historycznego i gospodarczego kształtowania się losów i wydarzeń, a te muszą również decydować o ramach i granicach państw, by stworzyć możliwości bytowania na obszarze o przestrzeni, nadającej się do życia trwałego.

Niejednokrotnie też stwierdzono, tak po pol-

skiej jak i czechosłowackiej stronie, że sporne sprawy między temi państwami są nikłe tak co do wagi jak i ilości. W mentalności i w zdrowem odczuciu obu narodów spory te, nawet w okresie największego ich napięcia uchodzą za sprawy znaczenia tak podrzędnego, iż nie zdołały wywołać wśród szerokich mas roznamietnienia lub niepokoju.

Cieszyński problem załatwiony swego czasu kompromisową ugodą obu rządów jest dzisiaj, w świadomości obu narodów zapomniany i uchodzi za zlikwidowany. Jedyny ten zresztą problem polityczno państwowy między Polską a Czechosłowacją nie uchodzi w odczuciu narodów za kwestję o podstawowem znaczeniu, ani też nie stanowi sprawy, któraby się nie dała uregulować w sposób odpowiadający gospodarczym interesom obu państw. Inne zarzuty dawniejszej daty, wśród nich w pierwszym rzędzie trudności przewozowe w czasie wojny polsko-rosyjskiej, były często rozważane i badane, a wynik tych dociekań dowiódł niezbicie, że rząd czechosłowacki w czasie tej wojny nie wydał zakazu tranzytu materiałów wojennych do Polski przez terytorjum Czechosłowacji, że przeciwnie umożliwił nawet transport ten przez Słowację. Za samorzutny czyn pewnych organizacji, mających podówczas znaczne wpływy wśród dużego odłamu robotników, przeświadczonych, że przez prze-

szkodzenie dowozu broni do Polski, dopomoga do ustalenia się sowieckiego państwa, niema realnej podstawy do obwiniania miarodajnych sfer Czechosłowacji. Zresztą wynik wojny korzystny dla Polki i późniejsze dobre układanie się stosunków do Sowieców, wyrażające się w wzajemnym pakcie o nieagresji, daje równie dostateczną podstawę polityczną i psychiczną do uznania i tej sprawy za zlikwidowaną.

Odwiedziny Benesza w Warszawie w r. 1925, któremu nieprzerwane piastowanie teki ministra spraw zagranicznych od czasu powstania republiki Czechosłowackiej nadaje specjalnie silną pozycję, stworzyły swego czasu nową epokę w normalizacji stosunków gospodarczych, przyczyniły się ponadto do porozumienia w sprawie likwidacji szeregu spraw związanych z rozstrzygnięciem cieszyńskim, doprowadziły też do oparcia zagadnień mniejszości wzajemnej na nowej zasadzie stałego porozumienia się obu rządów, względnie rozstrzygania powstałych sporów przez parytetowy sąd polubowny, a przede wszystkim zapoczątkowały też współdziałanie na terenie polityki międzynarodowej. Czechosłowacka polityka zagraniczna przestrzegała odtąd też w istocie zasadę uzależnienia udziału swego w rozmaitych paktach bezpieczeństwa względnie podobnych poczynaniach międzynarodowych od zgody Polski. Działanie obu państw

na terenie Ligi Narodów było odtąd często wspólne, stale jednak nacechowane rzeczowością.

Dopiero druga połowa r. 1933 zaznacza pewne, zaprzeczyć się nie dające, zarysowanie stosunków na terenie międzynarodowej polityki, wyrażającej się nietylko w przeciwdziałaniu sobie ile w braku wspólnych poczynań w sprawach, wpływających z projektów zainicjowanych przez szefów rozmaitych rządów. Polska polityka zagranicza coraz wyraźniej zasady bierności wobec spraw ściślejszej Europy środkowej, które znowu dla Czechosłowacji stanowią ważny ośrodek jej polityki zagranicznej. Pakt 10-letniej nieagresji z Niemcami zawarty w styczniu roku 1934 stanowi dla Polski silne odciążenie, uważany jest jednakowoż u jej przyjaciół politycznych, a zatem i w Czechosłowacji, za decyzję pójszcia odmiennymi drogami. Takie tłumaczenie sprawy porozumienia się Polski z Niemcami, w którym Polska bądź co bądź uzyskała ważne uznanie jej praw i stanowiska w stosunku do Rzeszy, a na które czekała bezskutecznie lata długie, jest zbyt jednostronne i powinno być zrewidowane. Nie jest bowiem winą Polski, że demokratyczne Niemcy nie zdobyły się na uznanie nowopowstałej Polski w jej dzisiejszych granicach, które przecież stanowiły również stanowczy postulat, walczącej o swoją niezawisłość Czechosłowacji jeszcze w czasie trwania wojny, że demo-

kracja powojennych Niemiec nie miała odwagi, czy też dostatecznej siły do znormalizowania swego stosunku do Polski, jak tego wymagała szczerą myśl demokratyczna, lecz uległa w tej kwestji zbyt widocznie ideologii wilhelmińskiego junkierstwa. Przyszły historyk mieć będzie za zadanie zbadać i rozważyć, czy to negatywne nastawienie się do nowej Polski nie było jedną z przyczyn załamania się weimarskiego reżimu...

Stan wzajemnego podrażnienia i nieufności między Polską i Czechosłowacją, który przyczynia się od szeregu miesięcy do podniecenia atmosfery, jest tem bardziej godny ubolewania, iż obecnie t. zw. sporne sprawy są podrzędnego znaczenia, niewarte i niegodne, by mogły zasłonić historyczną tradycję i unicestwić konieczność utrzymywania wzajemnych stosunków, także w terażniejszości opartych na realnych podstawach, wynikających z położenia geograficznego, ze wspólnoty etnograficznej i z przymusu historycznego, o ile się sprawę rozważy sub specie aeternitatis.

Tak zwane naprężenie stosunków polsko-czechosłowackich nie ma zatem realnych podstaw poważniejszej natury, o ile pewne posunięcia o charakterze administracyjnym (dające się zatem zawsze odwołać względnie restytuować) czy też enuncjacje pewnej części prasy nie brane będą zbyt serjo,

jak to zresztą stwierdzić można u olbrzymiej większości obu narodów.

Niemniej należy zbadać stan polityki czechosłowackiej wobec mniejszości polskiej, by móc stwierdzić, że i wobec niej zastosowuje Czechosłowacja zasadniczo prawa ustalone w ustroju, a nie zamiary czechizacji ani środki gwałtu.

Z ogólnej liczby 81.741 obywateli czechosłowackich narodowości polskiej, ustalonej w spisie ludności w roku 1930, zamieszkuje w ziemi śląskomorawskiej okragło 79.500, gdzie znowu największe skupienie wykazuje Cieszyńskie z powiatami Czeski Cieszyn, Frysztat i Frydek. Ponadto około 74.248 cudzoziemców - obywateli polskich, rozmieszczonych jest po większej części również na Śląsku i Morawach (ca 29.150), na Słowacyzynie (27.100), w Czechach (13.000) i na Podkarpaciu (4.670). Zauważyć należy, że na ziemi Cieszyńskiej ewolucja uświadczenia narodowego miała specyficzne cechy, uzasadnione w dziejowych kolejach całego Śląska, połaci ziemi, na której walka już nie tylko o narodowość, ale o słowiaństwo wogóle i o ekspanzyjne dążenia germańskie rozgrywała się przez wieki z olbrzymią nahałnością. Na tym właśnie odcinku dokonywała się też nieustanna fluktuacja obu słowiańskich narodów, sąsiadujących z sobą, zasilana emigracją i kolonizacją z obu państw.. W tej części Śląska, wchodzącej w skład

monarchji austriackiej, zaznaczyły się też silnie centralistyczne dążenia dynastji habsburskiej, zwłaszcza za panowania Marji Teresy i Józefa II, kiedy wprowadzono niemiecką administrację, eks-terminującą w równej mierze uświadomienie polskiej jak i czeskiej narodowości. Z tej epoki pochodzi charakterystyczne pod względem etnograficznym i kulturalnym ugrupowanie, mianujące się „Morawjanami“ czy też „Ślązakami“, często z dodatkiem „polski“, „czeski“ lub bez dodatku, określające w tym ostatnim wypadku swój język macierzysty czy też potoczny jako „po naszymu“. Dopiero rok 1848 przynosi znowu jaśniejsze krystalizowanie się uświadomienia narodowego, a równocześnie odrodzenie się polskości na tej ziemi. Dalejszy rozwój kształtowania się stosunków polsko-austriackich, sprzyjał tutaj więcej Polakom niż Czechom, a sprawiedliwość każe przyznać, że niewątpliwie administracyjna biurokracja austriacko-niemiecka niejednokrotnie fałszowała narodowy stan Czechów, mając w gospodarczej zależności ludności czeskiej częstokroć doskonały instrument do „urabiania“ oficjalnej statystyki.

Organizacja mniejszości polskiej w Czechosłowacji współczesnej obejmuje wszystkie odcinki życia, tak politycznego i kulturalnego, jak i gospodarczego.

W życiu politycznem dominują trzy partje:

socjalistyczna partja robotników, związek katolików śląskich, partja ludowców. W sprawach czysto narodowych tworzą wymienione stronnictwa wspólny blok celem obrony mniejszości polskiej. Chroniąc i zastrzegając sobie programową i organizacyjną samoistność, szły stronnictwa te do ostatnich wyborów parlamentarnych wspólną listą, która zespółiła 36.710 głosów. Na uboczu stoją t. zw. „Ślązacy“, wśród których są zarówno Polacy jak i Czechosłowacy (również Niemcy), i partja komunistyczna, która wybrała jednego posła narodowości polskiej. Wspomnieć należy, że przy ostatnich wyborach na Sejm w Pradze, stronnictwa polskie stworzyły listę ogólnopolską wspólnie ze stronnictwem żydowskim w Czechosłowacji, która zdołała przeprowadzić 2 posłów polskich. Przy wyborach do samorządów mniejszość polska na ziemi Cieszyńskiej zdobyła większość w 25 gminach. Na podstawie ustawy z lipca 1933, administracyjne władze nie zatwierdziły polskich naczelników gmin w 5 wypadkach, co dało powód do krytyki nie tylko w Cieszyńskim, ale i w Polsce. Miarodajne sfery w Czechosłowacji dowodzą, że wspomniana ustawa (o partiach politycznych) nie została wydana dla Śląska czeskiego specjalnie, lecz dla całej republiki, i że w znacznie większym stopniu zastosowano ją przedewszystkiem wobec stronnictw nastawionych negatywnie do obecnej formy

ustroju państwa t. j. do niemieckiej partji nacjonalnych socjalistów (o analogicznym programie i tej samej ideologii co N. S. D. A. P. w Rzeszy) i do komunistów, a zatem i w innych prowincjach republiki, odnośnie do wyszłych z wyborów rdzennych Czechosłowaków. Nie można zatem tej sprawy kłaść na karb rzekomych poczynań przeciwko mniejszościom narodowym, zwłaszcza przeciwko mniejszości polskiej.

Ukształtowanie się sytuacji gospodarczej dla polskiej mniejszości charakteryzuje się głównie sytuacją istniejącą na Śląsku, jako najsilniejszym ilościowo skupieniu tej ludności. Stwierdzić tu przedewszystkiem należy, że ludność polska i czeska na ziemi tej żyjąca, miała przed wojną prawie analogiczną strukturę gospodarczą, czerpiąc dochody na utrzymanie się, jako robotnicy kopalniani i przemysłowi lub jako drobni rolnicy względnie robotnicy rolni na olbrzymich latyfundjach, będących w posiadaniu arcyksięcia Fryderyka i kilku innych magnatów.

Jest absolutną zasługą wskrzeszonej Czechosłowacji, że przez przeprowadzoną na szeroką skalę reformę agrarną i prowadzenie polityki socjalnej (opartej na zasadach omówionych już poprzednio w odnośnym rozdziale) dała przeważnie robotniczej i drobnorolnej ludności na tym odcinku podstawy lepszego bytu i prawnie znormalizowa-

nej egzystencji. Stwierdzić należy, że wszelkie wymienione reformy i cała akcja państwowa, zmierzającą do usunięcia olbrzymiej rozpiętości w strukturze gospodarczej i socjalnej, od wieków na tej ziemi właśnie zagnieżdżonej, a szczególnie wybuchającej w wieku 19 i 20-ym, dotyczyły też mniejszości polskiej i wyszły jej na korzyść w tej samej mierze co ludności czechosłowackiej. W tem wyraża się nie tylko zasługa realna, ale i dowód, że Czechosłowacja nie dążyła do eksterminacyjnej polityki wobec swej ludności polskiej.

Oдноśnie do zawodów, stanowią zajęci w przemyśle i w rękodziele najsilniejszą ilościowo grupę (44.777 osób), po niej idą rolnicy (11.851), wśród nich około 2.300 samodzielnie gospodarujących, dalej kupcy i pokrewne kategorie (ponad 7.000) a to tak samodzielni jak i pracownicy, w końcu zatrudnieni w zawodach wolnych, urzędnicy i wojskowi (około 2.260). Około 11.500 osób nie wykonuje żadnego zawodu, względnie stanowił przygodnych współpracowników w różnych zawodach. W tej kategorii tworzą drobną rentjerzy dominującą ilość. Statystyka zawodów podaje na 1.000 mieszkańców polskich w śląsko-morawskiej prowincji 160.8 zatrudnionych w rolnictwie, 563.6 w przemyśle, 90 w kupiectwie i transportowych przedsiębiorstwach, 21 w zawodach wolnych, względnie urzędników, 7 funkcjonariuszy wojsko-

wych, 133.3 rentjerów względnie osób bez zajęcia, 11 w służbie domowej. Cyfry te dowodzą niezbicie, że sytuacja gospodarcza ludności, należącej do polskiej mniejszości jest ściśle związana, z kształtowaniem się całego gospodarstwa w zagłębiu ostrawsko-karwińskim i że układa się analogicznie do losu miejscowej ludności czechosłowackiej, dzieląc z nią wyniki dobrej i gorszej konjunktury, która w latach kryzysu dotknęła silnie pracującą ludność w tem Zagłębiu, jak zresztą w całym świecie. Bezrobocie wykazuje w ostatnich latach w przemysłowo-górnym okręgu ostrawsko - karwińskim silną progresję, pierwsze oznaki poprawy widoczne są dopiero w ciągu r. 1934. Pogorszenie się stosunków gospodarczych, dotyczące w równej mierze ludność pracującą obu narodów i całokształt gospodarstwa i wzajemnego handlu przyczyniły się niezawodnie do zwiększenia napięcia stosunków obu państw i do ich pogorszenia.

Mniejszość polska jest dobrze zorganizowana. Posiada ona liczne spółdzielnie o dużym znaczeniu gospodarczym. Centrala Kooperatyw ma około 20.000 członków, 20 oddziałów i 12 wielkich własnych domów robotniczych. Syndykaty rolnicze zjednoczone są w polskiej centrali z siedzibą w Czeskim Cieszynie i liczą ponad 23.000 członków. Uprawiają one też odpowiednie operacje finansowo - zaliczkowe. Przewodnia instytucja

mieszcząca się w własnym monumentalnym gina-
chu, zbudowana została kosztem prawie 2 miljo-
nów złotych.

Polska mniejszość rozwija również aktywną
działalność organizacyjną w życiu kulturalnym i
zawodowym.

Szkolnictwo na Śląsku Czeskim, a zatem na
ziemi stanowiącej obecnie główne skupienie pol-
skiej mniejszości, uległo za panowania Habsbur-
gów, Marji Teresy i Józefa II, silnej germanizacji
zwłaszcza w miastach. Po wsiach zdołał się utrzy-
mać, dominujący według zgodnego twierdzenia
historyków czeskich i polskich, przez wieki język
czeski a obok niego po części polski. Podczas gdy w
r. 1848 dopuszczony zostaje język nauczania polski
już w parę lat potem wprowadza rząd austriacki
jako zasadniczy język nauczania, niemiecki, do-
puszczając dopiero w trzecim roku szkolnym jeden
z obu słowiańskich w formie utrakwizacji szkoły.
Dopiero z początkiem wieku XX-go staje się wi-
doczną przewaga liczby szkół polskich nad czeskie-
mi, a mianowicie:

r. 1900:

polskich szkół 43.84%	—	ludność polska: 47.75%
czeskich szkół 22.12%	—	ludność czeska: 22.04%
niemieckich szkół 27.69%	—	ludność niemiecka: 33.21%
mięszanych szkół 6.35%	—	

r. 1900:

polskich szkół 45.80% — ludność polska. 43.90%
czeskich szkół 22.52% — ludność czeska: 24.33%
niemieck. szkół 25.50% — ludność niemiec. 30.90%
mieszanych szkół 6.12%

W obecnej Czechosłowacji polskie szkolnictwo ludowe stopnia powszechnego przedstawia się, jak następuje:

(przy uwzględnieniu charakterystycznych okresów):

rok 1918: 92 szkół polskich — 18.678 uczniów
rok 1924: 85 szkół polskich — 11.915 uczniów
rok 1929: 88 szkół polskich — 10.073 uczniów
rok 1933: 90 szkół polskich — 10.556 uczniów
rok 1934: 91 szkół polskich — 10.196 uczniów

Szkoły powszechne wyższego stopnia wzrasta-
ją z 4 w r. 1918 z 541 uczniami do 11 w r. 1934
(37 klas), do których uczęszcza 2.292 uczniów.

Celem lepszego zrozumienia rozwoju szkolni-
ctwa zaznaczyć w tem miejscu należy, że rozdział
Cieszyńskiego spowodował naturalne zmniejszenie
się ludności polskiej, poparte ponadto dosyć znacz-
ną emigracją do Polski. Jak z powyższych cyfr wi-
docznem jest, stan liczebny szkół polskich w r.
1934 nie zmniejszył się w stosunku do roku 1918.
Według wykazów statystycznych wypada obecnie

jedna szkoła polska na 772 członków mniejszości polskiej na Morawach i Na Śląsku (przed wojną na 1696 mieszkańców polskiej narodowości), ~~za~~ jedna klasa dla 275 (przed wojną dla 582).

Nawet przy uwzględnieniu ludności polskiej obywatelstwa polskiego stan szkolnictwa przedstawia się korzystniej niż przed wojną, gdyż jedna szkoła przypada na 1067 mieszkańców polskiej narodowości, jedna klasa na 377, wobec 1696 w 1918 i 582 w okresie przedwojennym. Zmniejszała się natomiast absolutna ilość frekwentantów szkoły powszechnej obu stopni, a to z 22.198 w r. 1920 do 11.776 w r. 1930, a więc w okresie dziesięcioletnim. Czechosłowacy tłumaczą to ubytkiem ludności polskiej z powodu podziału ziemi cieszyńskiej i zmniejszeniem się naturalnego przyrostu (niższa ilość urodzin). Statystycznie daje się jednak stwierdzić, że zaledwie 5% dzieci polskich uczęszcza do szkoły czeskiej, względnie taki sam odsetek do niemieckiej, *zaś 90% dzieci mniejszości polskiej uczy się w szkołach z polskim językiem nauczania.* Wśród Polaków w Czechosłowacji jest niespełna 3% analfabetów, co świadczy o wysokim poziomie nauczania. W Niemczech uczy się na 65 dzieci polskich tylko jedno po polsku.

Dobry rozwój wykazują również polskie szkoły zawodowe w Czechosłowacji, obejmujące szkoły rolnicze, handlowe, przemysłowe, *jakoteż szkoły*

rękodzielnicze. Taki sam korzystny rozwój stwierdzić można odnośnie do stanu szkolnictwa do-kształcającego, przedewszystkiem nauczania przed-szkolnego, w którym frekwencja dzieci polskich w ostatnich latach znacznie się podnosi.

Polska mniejszość narodowa posiada ponadto szereg szkół prywatnych, utrzymywanych przez prywatne organizacje, w pierwszym rzędzie przez „Macierz Szkolną“, które są przez państwo subwencjonowane. Realne gimnazjum w Orłowie zostało przygotowane do upaństwowienia, które wedle zapowiedzi rządu będzie wkrótce przeprowadzone. Ponadto otrzymuje szkolnictwo polskie subsydja z krajowych funduszków i w kilku wypadkach (jak odnośnie do szkół rolniczych) poparcie materialne poszczególnych ministerstw. Ciało nauczycielskie polskie wynosiło w r. 1926 około 320 osób (w tem 54 nauczycielek) i odtąd stale wzrasta. Fakt korzystnego rozwoju polskiego szkolnictwa w Czechosłowacji stwierdza też wydana z okazji zjazdu Polaków z zagranicy publikacja p. t. „Walka o szkołę narodową dla Polaków zagranicą“.

Obok nauczycieli polskich i kilku wyższych organów inspekcyjnych narodowości polskiej dopuszczony jest w administracji szkolnej również żywioł obywatelski (z wyborów) w tem — rzecz jasna — i polski, w okręgach i powiatach przez ludność polską zamieszkałych.

Na uniwersytecie w Pradze istnieje katedra literatury polskiej i doskonale prowadzone seminarjum polonistyczne. Prasa czechosłowacka poświęca umysłowemu życiu polskiemu dużo miejsca i znaczne zainteresowanie.

Jako czynnik dla rozwoju polskości nader ważny i pomyślny podkreślić należy fakt, że w Czechosłowacji ustał historyczny *napór germanizmu na Śląsk*, a tem samem zniknęło niebezpieczeństwo wynarodowienia, grożące na tej polaci ziemi tak Polakom jak i Czechom przez wieki całe w formie zaborczości imperjalistycznej i kulturalnej. Stan ten bezsprzecznie oddziałuje również dodatnio na proces szybszego utrwalania się państwowej myśli polskiej na Górnym Śląsku. Sąsiedztwo Czechosłowacji, demokratycznej republiki z poważną większością słowiańską, wpływa bowiem stanowczo pozytywnie na rozwój stosunków narodowościowych na przywróconej Polsce ziemi śląskiej, zaś silna Polska tworzy dla Czechosłowacji opokę przeciwko naporowi ekspansyjnego germanizmu.

Długowieczność stosunków między obu państwami w czasie ich samoistności i między obu narodami w epoce niewoli tworzy i tworzyć będzie silniejszy węzeł, niżli fluktuacja zdarzeń codziennych, choćby na pozór dużą wagę mających w ośrodku politycznym.

T R E Ś Ć :

I. Czechosłowacja jako dziejowa konieczność powojennej Europy	str. 5
II. Socjologia podstawą idei państwowej. Polityka socjalna	str. 21, 29
III. Stan i rozwój gospodarstwa:	
Rolnictwo	str. 45
Przemysł i jego organizacje	str. 63
Polityka handlowa	str. 77
Polityka gospodarcza i metody zwalczania kryzysu	str. 91
Finanse i bilans płatniczy	
Ruch spółdzielczy	str. 105
Rozwój środków komunikacyjnych	str. 129
IV. Praca nad rozwojem życia kulturalnego	str. 137
V. Polityka narodowościowa	str. 159
VI. Stosunek do Polski	str. 167

R 53/36

21153/
/1